

Inleiding

Tot het jaar 529 n.Chr. werd er bij het heiligdom in Siwah te Libië geofferd aan de godheid Zeus-Ammon. Tot aan dit jaar werd er in Siwah tevens geofferd aan de Macedonische koning Alexander III, ook wel bekend als Alexander de Grote. Hij was namelijk in 331 v.Chr. met een aantal metgezellen door de woestijn naar het orakel getrokken, nadat hij in 332 v.Chr. Egypte had ingenomen en tot farao was gekroond. Gedurende de tocht door de woestijn kreeg het reisgezelschap te maken met extreme temperaturen, een tekort aan water en verschillende zandstormen. Toen de situatie uitzichtloos leek voor het gezelschap, pakten dikke wolken zich samen boven de woestijn en ontstond er een regenbui. Bovendien wezen twee raven of twee slangen de weg naar het orakel. Tijdens het bezoek aan het orakel stelde Alexander verschillende vragen aan de godheid, maar de inhoud van deze vragen en de antwoorden zijn nooit officieel vastgelegd. Het bezoek van Alexander aan Siwah heeft dus niet alleen een belangrijke indruk achtergelaten bij de Macedoniërs en Grieken, maar ook bij de inwoners van Siwah, aangezien ze acht eeuwen na zijn dood nog aan hem offerden.

Alexander de Grote leefde van 356-323 v.Chr. en is waarschijnlijk een van de meest besproken historische figuren door de eeuwen heen. Door zijn vele uitzonderlijke prestaties heeft hij voor een groot aantal historici tot inspiratie gediend. Zo hebben antieke auteurs als Diodoros van Sicilië (c. 90-30 v.Chr.), Ploutarchos (46-120 n.Chr.) en Arrianos (95-150 n.Chr.) over hem geschreven, maar ook moderne historici zoals Robin Lane Fox en Albert Brian Bosworth.¹ De collectie aan monografieën en artikelen over Alexander de Grote blijft met de jaren groeien tot een bibliotheek van aanzienlijke omvang. De door hem geleverde prestaties spreken tot de verbeelding, hetgeen hem tot een historisch figuur van mythische proporties heeft gemaakt. Zijn veroveringen van verschillende gebieden van Griekenland tot aan Egypte en van Gaza tot aan India zijn dan ook grootse prestaties. Daarnaast heeft hij de Griekse cultuur tot ver in het voormalige Perzische Rijk verspreid, hetgeen leidde tot een bepaalde mate van hellenisering van de Perzische bevolking. De bevrijding van de Griekse steden in Klein-Azië van de Perzische heerschappij heeft hem het respect en de loyaliteit van deze gebieden opgeleverd. Het epitheton De Grote heeft Alexander ook te danken aan zijn militair-tactische beslissingen, waardoor hij veldslagen als de slag bij de Granikos in 334 v.Chr. en de slag bij Gaugamela in 331 v.Chr. heeft gewonnen. Maar naast de vele positieve punten van Alexander herbergde zijn heerschappij ook verschillende negatieve aspecten. Steden die zich tegen Alexander verzetten, zoals Thebe en Tyros, werden grotendeels

¹ R. Lane Fox, *Alexander the Great* (Londen 1973); A.B. Bosworth, *Conquest and empire: The reign of Alexander the Great* (Cambridge 1988).

vernietigd. Daarnaast stond het leven van Alexander in het teken van verschillende affaires rondom zijn koninklijk hof. Tijdens zijn leven vonden er namelijk een aantal samenzweringen plaats, waarna hij hooggeplaatste Macedoniërs zoals Philotas en Parmenion liet executeren.² Een aantal muiterijen onder het bewind van Alexander toonde ten slotte momenten van onvrede van het leger over het beleid van Alexander. Zo vond in 326 v.Chr. een muiterij plaats bij de rivier de Hyphasis, omdat het Macedonische leger weigerde verder te trekken naar het Oosten. In 324 v.Chr. vond daarnaast ook een opstand plaats in Opis, uit onvrede over de integratie van Oosterse troepen in het Macedonische leger.

Een van de meest besproken kwesties rondom de persoonlijkheid van Alexander is zijn idee van een vermeende goddelijke afkomst van Zeus-Ammon en de manier waarop deze zich tijdens zijn heerschappij manifesteerde in de vorm van een heersercultus. Nadat Alexander in 331 v.Chr. een bezoek had gebracht aan het orakel van Siwah, werd hij zich volgens de bronnen bewust van zijn goddelijke afkomst van Zeus-Ammon. Zijn vermeende goddelijke afkomst vormde hierna volgens verschillende historici een intrinsiek onderdeel van de koninklijke hofpropaganda. Deze ideologie vond haar uiting in het instellen van een zogenaamde heersercultus, waarbij de heerser een cultus ten deel viel en goddelijke eerbewijzen verkreeg. De heersercultus kon op basis van twee initiatieven worden opgezet. Enerzijds was er de stedelijke cultus en anderzijds de staatscultus. Eerstgenoemde was een cultus die door steden op eigen initiatief werd opgezet om een heerser te danken voor zijn daden of om politieke voordelen te verkrijgen. Anderzijds wordt er gesproken over de staatscultus, een cultus die werd opgelegd door de heerser binnen de grenzen van zijn rijk voor zijn voorouders (*progonoi*), voor de regerende dynastie en voor zichzelf. De staatscultus kreeg echter pas vorm onder de Diadochen in de Hellenistische tijd, onder de opvolgers van Alexander. De heersercultus kende een lange traditie voor Alexander en had haar oorsprong in de Griekse cultuurgeschiedenis. De Spartaanse generaal Lysander kreeg in 404 v.Chr. van de inwoners van Samos een cultus als dank voor het ten val brengen van het democratische regime, ten gunste van de oligarchen. Philippos II, de vader van Alexander, had een cultus in Amphipolis voor de door hem geleverde diensten aan deze stad. Daarnaast maakte Philippos volgens sommige historici de heersercultus tot een intrinsiek onderdeel van zijn hofpropaganda door in 336 v.Chr. een beeld van zichzelf in een processie van de twaalf Olympische goden te laten meevoeren, in het theater van Aegae. Alexander nam het idee van

² De betrokkenheid van deze figuren bij de samenzweringen is vaak discutabel. Alexander heeft de samenzweringen waarschijnlijk aangegrepen om zich te ontdoen van leden aan zijn hof die kritiek hadden op zijn beleid.

vergoddelijking over aan zijn hof en dit kwam op verschillende momenten tijdens zijn heerschappij tot uiting.

De heersercultus is een interessant voorbeeld van de wijze waarop politiek en religie in de Oudheid met elkaar verweven waren. Steden zetten namelijk culten op voor heersers, met als doel politieke voordelen te behalen of om bijvoorbeeld geen tribuut meer te hoeven betalen. Daarnaast heeft de heersercultus van Alexander belangrijke gevolgen gehad voor zijn politieke relatie met de Macedonische aristocratie aan zijn hof. Kritiek op de politieke positie van Alexander ging al snel samen met kritiek op zijn culturele beleid. Naar de vergoddelijking van Alexander de Grote zijn vele studies gedaan, evenals naar de hiërarchie van de Macedonische machtsstructuur aan het hof van Alexander. Er is echter geen intensieve studie gedaan naar de relatie tussen enerzijds de vermeende heersercultus van Alexander de Grote en anderzijds de samenstelling van het Macedonische hof. Bovendien is de heersercultus van Alexander veelal vanuit een cultureel perspectief benaderd, terwijl de sterke verwevenheid tussen politiek en religie verlangt dat ook de relatie met het Macedonische hof wordt bestudeerd. De vraag die hierbij centraal staat is welk effect de heersercultus en de identificatie met verschillende goden door Alexander de Grote tijdens zijn leven hadden op zijn relatie met de Macedonische aristocratie aan het Macedonische hof?

Om tot een goed antwoord op deze vraag te komen is het allereerst noodzakelijk het onderwerp in de juiste historische context te plaatsen. Het gebruik van historische bronnen over Alexander de Grote verlangt een discussie over de aard en over de rol van deze bronnen. Bij de bestudering van dit onderwerp kan naar verschillende soorten bronnen worden gekeken, zoals epigrafische, archeologische, numismatische en literaire bronnen.³ Voor dit onderzoek zal voornamelijk worden gekeken naar antieke –secundaire- auteurs die melding hebben gemaakt van de vermeende heersercultus van Alexander. Er zal gekeken worden naar de bronnen van onder andere Arrianos, Ploutarchos en Diodoros van Sicilië. Er zal worden gekeken welke antieke bronnen te gebruiken zijn bij de bestudering van het leven van Alexander de Grote en welke problemen zich hierbij voordoen. Hierna zal een korte geschiedenis worden geschetst van de heerschappij van Alexander de Grote van 336-323 v.Chr. Hierbij zal op chronologische wijze het leven van Alexander worden behandeld, waarbij de aandacht onder meer zal uitgaan naar zijn afkomst en zijn troonsbestijging, maar ook naar de verschillende veldslagen die door Alexander zijn geleverd. Bovendien zal kort

³ Het aantal inscripties met betrekking tot de regering van Alexander is beperkt. Naast deze bronnen is ook het werk van latere, Griekse redenaars bruikbaar voor de studie naar Alexander, zie: I. Worthington (ed.), *Alexander the Great – A reader* (Londen 2003) 1.

worden ingegaan op de momenten waarop de goddelijke pretenties van Alexander zich manifesteerden.

De opbouw en de hiërarchie van de Macedonische machtsstructuur staan hierna centraal. Binnen het Macedonische hof waren immers verschillende functies en sociale groepen aanwezig. De relaties tussen de verschillende groepen en de koning zijn vaak onderwerp van discussie, omdat deze relatie de machtspositie van de koning definieert. De vraag is dan vaak of de koning als een autocraat regeerde of dat hij een *primus inter pares* was, wiens macht op bepaalde manieren beperkt werd. Binnen het leger was de macht verdeeld onder een aantal generaals, onder wie Parmenion en Antipatros.⁴ Ook waren verschillende figuren aan het hof aanwezig die Alexander al sinds zijn jeugd als zijn vrienden beschouwde, zoals Ptolemaios en Hephaestion. De leden van de Macedonische aristocratie aan het hof werden de *hetairoi* genoemd. Zij verkeerden in de directe nabijheid van de koning, zij mochten zijn tent betreden en over belangrijke beslissingen meepraten. Deze figuren bekleedden bovendien hoge functies binnen het Macedonische leger en werden tot satrapen van overwonnen gebieden benoemd. Daarnaast maakte Alexander net als zijn vader gebruik van zogenaamde *somatophulakes*, de persoonlijke lijfwachten. Deze posteerden zich buiten de tent van Alexander en bewaakten hem in het legerkamp. Ten slotte waren er ook de zogenaamde pages, de schildknapen, die een aparte rang aan het Macedonische hof vormden. Zij werden opgeleid om hoge functies binnen het leger te vervullen en assisteerden de koning op het slagveld. De vraag die hierbij centraal staat is op welke manier de Macedonische machtsstructuur aan het hof van Alexander de Grote was vormgegeven? Welke veranderingen traden hierin op gedurende zijn heerschappij en wat was de positie van de koning in deze structuur?

De vermeende vergoddelijking en de heersercultus van Alexander zullen hierna worden bestudeerd aan de hand van de testimonia van verschillende antieke auteurs zoals Ploutarchos, Arrianos en Diodoros van Sicilië. Ten eerste zal worden ingegaan op het ontstaan van het fenomeen heersercultus en op de voorgeschiedenis hiervan, om de manifestatie van dit verschijnsel onder Alexander in het juiste cultuurhistorische perspectief te plaatsen. Het ontstaan van dit fenomeen onder Lysander in 404 v.Chr. zal hierbij als beginpunt dienen en de vermeende cultus van Philippos II is te beschouwen als een interessant voorbeeld voor de cultus van Alexander. Om tot een goed inzicht te komen in de rol van de heersercultus tijdens Alexanders heerschappij dient naar een viertal kwesties te

⁴ Dit waren veteranen die onder Philippos II hadden gediend.

worden gekeken. Allereerst zal de aandacht uitgaan naar het bezoek van Alexander aan het orakel van Siwah in 331 v.Chr. Volgens verschillende bronnen werd Alexander zich na het bezoek aan dit orakel bewust van zijn goddelijke afkomst. Het bezoek vormde volgens de bronnen een belangrijk keerpunt in de perceptie van het koningschap door Alexander. Wat is volgens de antieke bronnen door Alexander gevraagd aan het orakel van Ammon en wat is hierop geantwoord door de godheid? Welk effect had het bezoek aan Siwah bovendien op Alexanders visie op zijn goddelijke afkomst en welke rol speelde dit bezoek later in zijn hofpropaganda?

Daarna zal worden gekeken naar poging het Perzische gebruik *proskunesis* in te voeren in 327 v.Chr. in Baktra. Voor de Perzen had dit gebruik een puur seculier karakter, door te buigen voor een lid van een hogere sociale klasse. Voor de Macedoniërs herbergde dit verschijnsel echter voornamelijk een religieuze connotatie, want ze voerden dit gebruik alleen uit voor de goden. Alexander was op de hoogte van de religieuze sentimenten onder de Grieken en Macedoniërs aan zijn hof en wilde het gebruik in een aangepaste versie aan hen opleggen. Wat hield dit gebruik van *proskunesis* enerzijds in voor de Perzen en anderzijds voor de Grieken en de Macedoniërs? Welke motieven had Alexander om dit gebruik in te voeren aan zijn hof? Wat waren bovendien de reacties op de invoering van dit gebruik van de verschillende groepen?

Ten derde zal worden gekeken naar het vermeende verzoek uit 324 v.Chr. waarmee Alexander goddelijke eerbewijzen wilde verkrijgen, hetgeen gericht was aan de lidstaten van de Korinthische Bond. Er is veel debat over de authenticiteit van dit verzoek en over het karakter hiervan. Volgens sommige historici was het verzoek tot vergoddelijking erop gericht politieke voordelen te verkrijgen, om op deze manier een meer autocratische positie binnen de Korinthische Bond te verkrijgen. Anderen zien het verzoek als een poging van Alexander om zijn streven naar vergoddelijking aan de Griekse stadstaten op te leggen. De bestudering van het vermeende verzoek is grotendeels afhankelijk van de reacties op dit verzoek, aangezien de tekst zelf niet in de bronnen is overgeleverd. In het bijzonder in Athene en Sparta is hevig gedebatteerd over het verlenen van goddelijke eerbewijzen aan Alexander. De vraag die rijst is welke motieven aan dit verzoek ten grondslag lagen en of het verzoek alleen een politiek doel diende, namelijk het verkrijgen van absolute macht binnen de Korinthische Bond, of dat er ook religieuze motieven achter schuilgingen?

Een vierde aspect dat een interessant licht werpt op het denken van Alexander over zijn goddelijke afkomst is zijn streven tot *imitatio* en *aemulatio* van zijn voorouders, van goden en verschillende helden. Zo zag hij zich op zijn reis naar Siwah in competitie met

Perseus en in India zag hij zich op bepaalde momenten in competitie met Dionysos. Alexander meende door het overtreffen van hun daden een speciale positie te verwerven en recht te hebben op goddelijke eerbewijzen. Welke rol speelden het imiteren, *imitatio*, en het overtreffen, *aemulatio*, van de daden van verschillende goden en helden tijdens Alexanders heerschappij?

1. Een inleiding op Alexander de Grote

‘He was a man endowed with superhuman greatness of spirit.’⁵

1.1 De antieke bronnen over Alexander de Grote

Voor het onderzoek naar Alexander de Grote en zijn heerschappij zijn verschillende bronnen te gebruiken. Zo zijn epigrafische bronnen te gebruiken, evenals numismatische bronnen. Alexander heeft verschillende soorten munten laten slaan tijdens zijn regeerperiode, waarop hij met de hoorns van Zeus-Ammon werd afgebeeld.⁶ Ook archeologische bronnen, zoals de opgravingen bij verschillende steden die Alexander heeft gesticht of heeft vernietigd, bieden interessante informatie over deze tijd. Een andere categorie bronnen die bruikbaar is voor het onderzoek naar Alexander, zijn de literaire bronnen. De contemporaine literaire bronnen uit de tijd van Alexander zijn echter grotendeels verloren gegaan en de overgeleverde bronnen brengen bovendien een aantal problemen met zich mee. Welke literaire bronnen zijn te gebruiken bij het onderzoek naar Alexander de Grote en welke problemen doen zich voor bij de bestudering hiervan?

In de Oudheid is veel geschreven over het leven en over de regering van Alexander de Grote, maar veel van deze bronnen zijn verloren gegaan.⁷ De primaire bronnen, vaak afkomstig van de hand van contemporaine auteurs uit Alexanders tijd, zijn ons alleen overgeleverd als fragmenten in de werken van secundaire bronnen. Het probleem met laatstgenoemde bronnen is dat deze pas enkele eeuwen na de dood van Alexander zijn geschreven, waardoor er geen sprake is van contemporaine geschiedschrijving. Dit brengt het probleem met zich mee dat de informatie niet meer geverifieerd kon worden door de secundaire auteurs en dat men erg afhankelijk was van het beperkte aantal bronnen dat men in bezit had, inclusief de errata die hierin aanwezig waren.

Een groot aantal bronnen over Alexander is dus in haar originele vorm verloren gegaan. De *Koninklijke Dagboeken*, welke werden bijgehouden door Eumenes van Kardia en waarin de dagelijkse bezigheden van de koning werden beschreven, zijn verloren gegaan. Ook de *Ephemerides* en het werk van Chares van Mitylene zijn verloren gegaan, waarin veel

⁵ Just. *Epit.* 12.16.1 (vert. Yardley).

⁶ De beeltenis van Alexander met de hoorns van Zeus-Ammon is later door Alexanders opvolgers, de Diadochen, gebruikt op munten binnen hun verschillende rijken. Dit diende ertoe hun relatie met Alexander te benadrukken en hun macht te legitimeren.

⁷ Voor een uitgebreide verhandeling over de verloren, literaire bronnen over Alexander, zie: L. Pearson, *The lost histories of Alexander the Great* (New York 1960).

informatie stond over het dagelijkse leven van de koning. Aan het hof van Alexander was een officiële geschiedschrijver aangesteld, namelijk de Griek Kallisthenes van Olynthos. Hij verkeerde veelal in de nabijheid van de koning en was zodoende goed op de hoogte van diens beslissingen. Zijn werk kende een sterk hagiografisch karakter dat erop gericht was de prestaties van de koning te prijzen. Daarnaast zorgde zijn werk voor een verantwoording van de Panhelleense expeditie tegen het Perzische Rijk.⁸ Kallisthenes was een Griek en wilde op deze manier de expeditie van Alexander rechtvaardigen tegenover de steden op het Griekse vasteland. Hij benadrukte hierbij het streven naar een hoger doel, namelijk het wreken van de heiligschennis van Xerxes tijdens de Perzische Oorlogen in Griekenland in 480-479 v.Chr. Een probleem dat zich voordoet bij het werk van Kallisthenes is dat hij onder de supervisie van Alexander stond, waardoor er sprake was van enige mate van censuur en invloed van de koning op het werk.⁹ Dit verklaart wellicht waarom lofuitingen aan de koning veelvuldig zijn terug te vinden in het werk van Kallisthenes, hoewel hij deze ook deels uit eigen overtuiging in zijn werk heeft opgenomen.

Daarnaast hebben ook andere leden van het Macedonische hof over Alexander geschreven, zoals Nearchos en Onesikritos. Beiden waren verbonden aan de vloot van Alexander en waren voortdurend met elkaar in conflict, hetgeen zich ook in hun geschriften openbaarde. Nearchos beweerde namelijk de onjuistheden uit het werk van Onesikritos te herstellen.¹⁰ Nearchos voer met de vloot van Alexander over de Indus en hij heeft geschreven over zijn waarnemingen, waardoor zijn werk vooral geografische informatie bevatte. Kleitarchos heeft van de werken van deze twee vlootleiders gebruik gemaakt om zijn eigen verhaal te construeren en daarnaast heeft hij de informatie van ooggetuigen en veteranen uit het leger van Alexander hiervoor gebruikt. Kleitarchos heeft zelf waarschijnlijk niet deelgenomen aan de expedities, waardoor hij zijn informatie dus via deze bronnen diende te verkrijgen. Een andere belangrijke auteur over het leven van Alexander was Ptolemaios.¹¹ Deze was al sinds zijn jeugd bevriend met Alexander en behoorde dan ook tot de kring van vertrouwelingen aan het Macedonische hof. Hoewel hij zich soms schuldig maakte aan selectie van het materiaal en aan het weglaten van compromitterende gebeurtenissen, was het werk van Ptolemaios een bron die een belangrijk beeld gaf van Alexander en in het bijzonder

⁸ W. Heckel en J.C. Yardley (ed.), *Alexander the Great – Historical sources in translation* (Londen 2003) xx.

⁹ J.R. Hamilton, *Alexander the Great* (Londen 1973) 14.

¹⁰ Heckel, *Alexander the Great*, xx.

¹¹ Ptolemaios schreef zijn werk waarschijnlijk na 285 v.Chr. Hij was toen heerser van Egypte en deelde de troon met zijn zoon Ptolemaios Philadelphos. Hij heeft bij het schrijven van zijn werk waarschijnlijk een beroep gedaan op zijn herinneringen aan Alexander de Grote.

van zijn militaire beleid. Ten slotte is het werk van Aristobulos ook verloren gegaan, hetgeen een sterk hagiografisch karakter kende.¹²

Bovengenoemde bronnen zijn de primaire bronnen over het leven van Alexander de Grote en zijn dus verloren gegaan. Het is echter mogelijk om informatie te deduceren uit de zogenaamde secundaire bronnen. De secundaire bronnen hebben namelijk gebruik gemaakt van de primaire bronnen om zodoende de benodigde informatie te verkrijgen. Op basis van verwijzingen naar deze bronnen en op basis van stijlkenmerken kunnen fragmenten van de primaire bronnen worden afgeleid uit de secundaire bronnen.¹³ Deze verschillende fragmenten zijn bijeengebracht in het monumentale werk *Fragmente der Griechischen Historiker (FGrH)* van Felix Jacoby (1876-1959).¹⁴

Het probleem met de primaire bronnen is dat de verschillende auteurs zich vaak op een aantal aspecten van Alexanders heerschappij richtten, waardoor de variëteit aan informatie in deze bronnen beperkt is.¹⁵ Daarnaast conflicteerden de primaire bronnen op verschillende punten met elkaar, zoals over de vraag of Alexander de Amazonen heeft ontmoet en of hij het bed heeft gedeeld met de Amazonekoningin Thalestria.¹⁶ De conflicterende berichten van de primaire auteurs hebben invloed gehad op de perceptie van deze informatie door de secundaire auteurs. Zo stelt Kallisthenes dat Alexander in zijn tocht naar Siwah door twee raven wordt begeleid, terwijl Ptolemaios stelt dat hij door twee slangen door de woestijn wordt geleid.¹⁷

Het probleem met de secundaire bronnen is dat het hier geen contemporaine auteurs uit Alexanders tijd betreffen. De belangrijkste auteurs van deze secundaire bronnen zijn Diodoros van Sicilië (eerste eeuw v.Chr.), Quintus Curtius Rufus (eerste eeuw n.Chr.), Ploutarchos (46-120 n.Chr.), Arrianos (tweede eeuw n.Chr.), en Justinus (derde eeuw n.Chr.). Diodoros van Sicilië wijdt in zijn werk *Bibliotheka* boek 17 aan de periode 334-326 v.Chr., waarin ook over het leven van Alexander wordt geschreven.

¹² Heckel, *Alexander the Great*, xxi.

¹³ I. Worthington (ed.), *Alexander the Great – A reader* (Londen 2003) 2; A.B. Bosworth, 'Introduction: Some basic principles', in: I. Worthington (ed.), *Alexander the Great – A reader* (Londen 2003) 8; Wanneer een auteur in discussie gaat over de informatie van een andere auteur, dan kunnen hieruit gegevens over de primaire bron worden gehaald. Zo gaat Polybios in zijn werk in op de door Kallisthenes genoemde militaire details, omdat deze volgens hem onjuist zijn. Door het noemen van deze details en door hierover te discussiëren, is het mogelijk de informatie van Kallisthenes uit de bron van Polybios te deduceren, zie: Bosworth, 'Introduction', 8-9.

¹⁴ Het werk bestaat uit vijf delen, waarvan alleen de eerste drie delen zijn gepubliceerd. Deel één gaat over de mythografen en de oudste historici en deel twee over de rest van de historici. Deel drie gaat over autobiografieën, lokale geschiedenissen en verhalen over verre landen. Deel vier, over biografieën en antiquaire literatuur, en deel vijf, over historische geografie, zijn nog niet uitgegeven.

¹⁵ Hamilton, *Alexander the Great*, 21.

¹⁶ Worthington, *Alexander the Great*, 2.

¹⁷ Bosworth, 'Introduction', 12.

Quintus Curtius Rufus schreef zijn werk *Historiae Alexandri Magni Macedonis*, bestaande uit tien boeken, in de eerste eeuw n.Chr.¹⁸ Het werk van Ploutarchos, *Vitae Parallelae Alexander*, vormt ook een bruikbare bron. Het karakter van deze bron verschilt echter van voorgaande bronnen in het feit dat Ploutarchos een biograaf is die ook moralistische oordelen velt in zijn werk.¹⁹ Arrianos van Nicomedia gebruikte het werk van Xenophon (430-355 v.Chr.) als voorbeeld voor zijn eigen werk, hetgeen naar voren komt in de titel van zijn werk *Anabasis Alexandrou*.²⁰ Het werk van Arrianos is het meest sobere en meest complete werk over het leven van Alexander. Het werk is vooral bruikbaar vanwege de grote hoeveelheid aan militaire details over de verschillende veldslagen. Bovendien noemt hij als een van de weinige auteurs zijn bronnen; Aristobulos en Ptolemaios. Marcus Junianus Justinus, ook wel Justinus genoemd, heeft fragmenten uit de *Historiae Philippicae* overgenomen. Dit was het werk van Pompeius Trogus, die in de boeken 11 en 12 van dit werk over Alexander heeft geschreven. Het originele werk van Pompeius Trogus is verloren gegaan, maar is dus deels overgeleverd via Justinus.²¹

Bovengenoemde secundaire auteurs hanteerden dus elementen uit de primaire bronnen om hun eigen werk van informatie te voorzien. Een aantal van deze auteurs, namelijk Diodoros van Sicilië, Quintus Curtius Rufus en Justinus, blijken voor hun informatie grotendeels afhankelijk te zijn geweest van het werk van Kleitarchos.²² Het in een bepaald geval teruggaan op een gemeenschappelijke bron wordt ook wel de Vulgaattraditie genoemd. Er wordt gesteld dat deze traditie teruggaat op het werk van Kleitarchos, hoewel hier enige twijfel over bestaat. Zo komen verschillende fragmenten van Kleitarchos' werk die wel zijn overgeleverd niet voor in de werken van de auteurs van de Vulgaattraditie. Dit is echter te verklaren door de grote mate van selectiviteit van bijvoorbeeld Diodoros van Sicilië.²³

Twee andere secundaire bronnen met betrekking tot het leven van Alexander de Grote zijn het zogenaamde *Metz Epitome* en de *Alexander Roman*. Laatstgenoemde bron wordt vaak toegeschreven aan Pseudo-Kallisthenes en stamt uit de derde eeuw n.Chr. Het werk wordt

¹⁸ Heckel, *Alexander the Great*, xxii.

¹⁹ Ibidem, xxiii; Deze auteurs zijn de belangrijkste bronnen over het leven van Alexander. In verschillende andere bronnen worden ook passages gewijd aan Alexander de Grote, zoals in het werk van Livius, Lucianus, Pausanias, Plinius Maior en Polyaeus. Voor meer antieke auteurs over Alexander de Grote, zie: Heckel, *Alexander*, xxiii-xxix; Hamilton, *Alexander the Great*, 19.

²⁰ Het werk van Xenophon is getiteld *Anabasis*, welke ook wel bekend is onder de titel *De tocht der tienduizend*, en bestaat uit zeven boeken. Het werk handelt over de ervaringen van Xenophon in zijn tocht naar Perzië. Hij vergezeldde namelijk in 398 v.Chr. de Pers Cyrus in zocht naar Perzië, om zijn broer van de troon te stoten.

²¹ Heckel, *Alexander the Great*, xxii.

²² Ibidem, xxii.

²³ Bosworth, 'Introduction', 10-11.

gekenmerkt door het grote aantal fictieve elementen, aangevuld met historische informatie.²⁴ Het zogenaamde *Metz Epitome* is een handschrift dat afkomstig is uit Metz in Duitsland. Het werk behandelt de gebeurtenissen na de dood van Darios III tot aan de invasie van Alexander in India.²⁵ Beide werken behoren ook tot de Vulgaattraditie die teruggaat op het werk van Kleitarchos.

De primaire contemporaine bronnen over het leven van Alexander zijn dus niet in hun originele vorm overgeleverd, maar slechts fragmentarisch via de werken van secundaire auteurs. De secundaire auteurs zoals Diodoros van Sicilië, Arrianos en Quintus Curtius Rufus, hebben veel informatie uit de primaire bronnen gehaald. Deze primaire bronnen dienen echter met enige terughoudendheid te worden bestudeerd, omdat zich een aantal problemen voordoen bij de bestudering hiervan. Zo maakten de meeste van de primaire auteurs zich schuldig aan selectie bij het beschrijven van gebeurtenissen. Daarnaast hadden de auteurs in sommige gevallen persoonlijke belangen bij datgene wat ze schreven. Zo was Ptolemaios een vertrouweling van Alexander en wilde hij zich niet negatief over hem uitlaten. Kallisthenes, de officiële geschiedschrijver aan het hof, heeft in hagiografische termen over Alexander geschreven en maakte zich dus schuldig aan vleierij. Hierdoor is het moeilijk een realistisch beeld van Alexander te krijgen, aangezien de negatieve aspecten van Alexander bij deze auteurs onderbelicht zijn. Ten slotte doet zich bij de transitie van informatie uit primaire naar secundaire bronnen het probleem voor dat de secundaire auteurs zich schuldig maakten aan manipulatie en selectie van het materiaal. Ook was het mogelijk dat bij de transitie van informatie de errata uit de primaire bronnen werden overgenomen.

1.2 De geschiedenis van Alexander de Grote in een notendop

De geschiedenis van Alexander de Grote loopt van 356-323 v.Chr. en is ondanks deze relatief korte periode zeer uitgebreid. In deze periode heeft hij grote delen van de wereld veroverd, van Griekenland tot aan de grenzen van India. Tijdens zijn heerschappij heeft Alexander verschillende veldslagen gevoerd tegen het Perzische leger en heeft hij bovendien te maken gehad met een aantal samenzweringen aan zijn hof. Bij het bestuderen van de relatie tussen de Macedonische aristocratie en de heersercultus van Alexander is het noodzakelijk deze kwesties in de juiste historische context te bezien. Het is noodzakelijk een korte chronologische geschiedenis van Alexander de Grote te schetsen, waarbij de aandacht zal

²⁴ Heckel, *Alexander the Great*, xxiv.

²⁵ *Ibidem*, xxvii.

uitgaan naar de belangrijkste gebeurtenissen rondom het hof van Alexander en rondom zijn goddelijke aspiraties.

Alexander III, later bekend als Alexander de Grote, werd in 356 v.Chr. geboren als de zoon van Philippos II en Olympias.²⁶ Philippos had in 359 v.Chr. de Macedonische troon bestegen en hij had belangrijke hervormingen doorgevoerd in de Macedonische machtsstructuur en in het leger. Via het geslacht van zijn vader meende Alexander af te stammen van Herakles. Zijn moeder, eigenlijk Myrtale geheten, was afkomstig uit het Molossiaanse koningshuis uit Epiros en zij beweerde af te stammen van de Homerische held Achilles.²⁷ Philippos had Olympias een keer bespied en hij had haar toen met een slang in bed gezien, een van de vele gedaantes van Zeus. Alexander meende later dan ook van Zeus af te stammen. Toen Philippos dit voorval aan het orakel van Delphi voorlegde, antwoordde deze hem dat hij Zeus-Ammon diende te eren en dat hij zijn oog zou verliezen.²⁸ Tijdens zijn jeugd werd Alexander getraind voor de strijd op het slagveld en nam hij deel aan verschillende expedities, zoals de slag tegen de Maedi en de slag bij Chaeronae in 338 v.Chr.²⁹ Bovendien wist hij het paard Bukephalas te temmen doordat hij bemerkte dat het paard zijn eigen schaduw vreesde. Hij liet hem hierna met zijn hoofd in de richting van de zon rijden en sindsdien werden zij onafscheidelijk op het slagveld.³⁰

De slag bij Chaeronae in 338 v.Chr. zorgde voor een nieuwe machtsverdeling tussen Macedonië en de Griekse stadstaten. Philippos versloeg hier namelijk de bijeengekomen Griekse troepen uit Athene, Boeotië en Korinthe, waarna hij in 337 v.Chr. de Korinthische Bond stichtte. Deze Bond was gebaseerd op het principe van bilaterale verdragen, waardoor de vrijheid en de autonomie van de lidstaten werden gewaarborgd.³¹ Binnen deze bond bekleedde Philippos de functie van hegemoon, waardoor hij de taak had de vrede te bewaren en de oorlog tegen Perzië te leiden.³² De Bond voorzag in een *Koinon Eirene*, een gemeenschappelijke vrede tussen de Griekse stadstaten enerzijds en Macedonië anderzijds. Daarnaast werd een veldtocht tegen het Perzische Rijk georganiseerd om de heiligschennis van Xerxes in 480-479 v.Chr. in Athene te wreken.³³ Philippos wilde de Bond als middel

²⁶ Alexander werd geboren op de dag dat zijn vader Philippos twee overwinningen had behaald. Zijn generaal Parmenion had namelijk de Illyriërs verslagen en op de Olympische Spelen had Philippos' wagen de eerste prijs behaald, zie: P. Green, *Alexander of Macedon, 356-323 B.C. A historical biography* (Londen 1992) 2.

²⁷ Hamilton, *Alexander the Great*, 19; Green, *Alexander of Macedon*, 29.

²⁸ Hij verloor zijn oog tijdens de slag bij Methone, in 354 v.Chr., zie: Green, *Alexander of Macedon*, 29.

²⁹ Hamilton, *Alexander the Great*, 36.

³⁰ Plut. *Vit. Alex.* 6; Green, *Alexander of Macedon*, 43-44; Lane Fox, *Alexander the Great*, 47-48.

³¹ Bosworth, *Conquest and empire*, 190.

³² *Ibidem*, 189.

³³ Xerxes had tijdens de Perzische Oorlogen immers de Akropolis en verschillende tempels in Athene verwoest; zie: Hamilton, *Alexander the Great*, 38-39.

gebruiken om het Perzische Rijk aan te vallen, omdat de leden van de Bond troepen dienden af te staan voor deze expeditie.³⁴ Voordat hij zijn veldtocht naar Klein-Azië begon, bracht hij een bezoek aan het orakel van Delphi om het voornemen van zijn veldtocht voor te leggen. Deze antwoordde hem: ‘Wreathed is the bull. All is done. There is also the one who will smithe him.’³⁵ Philippos interpreteerde dit orakel als een positief voorteken, waarbij hij goddelijke goedkeuring had om het Perzische Rijk aan te vallen. Hij heeft deze expeditie echter nooit kunnen leiden, aangezien hij in 336 v.Chr. vermoord werd door zijn lijfwacht Pausanias.

Philippos had in 336 v.Chr. een bruiloft georganiseerd tussen zijn dochter Kleopatra en zijn zoon Alexander van Epiros, in het theater van Aegae. Tijdens deze bruiloft liet hij bovendien een processie van beelden van de twaalf Olympische goden het theater invoeren, waaraan hij een beeld van zichzelf had toegevoegd.³⁶ Hierdoor wilde Philippos waarschijnlijk zijn prestaties gelijk stellen aan die van de Olympische goden. Tijdens zijn binnenkomst in het theater werd hij door zijn lijfwacht Pausanias gedood, die echter op zijn vlucht werd gedood door de overige lijfwachten van Philippos.³⁷

Na de dood van Philippos kreeg Alexander de macht in handen, maar hij diende deze al snel te verdedigen. Om dit te bereiken liet hij Attalos doden en Olympias vermoordde diens nichtje Kleopatra en haar kind, waarna er geen sprake meer was van directe concurrentie om de troon.³⁸ Al snel kwamen een aantal Griekse steden in opstand tegen Alexander, omdat ze hoopten uit de Korinthische Bond te kunnen stappen en hun autonome positie te herstellen. Zo kwamen Athene en Thebe in opstand tegen Alexander, waarna hij een expeditie naar Thebe opzette. De voorwaarden die de stad aan Alexander stelde waren onacceptabel, waarna hij de stad met veel geweld innam. Hij legde het lot van Thebe voor aan de Korinthische Bond, welke besloot de stad in haar geheel te vernietigen aangezien ze de *Koinon Eirene* had geschaad.³⁹ Nadat hij Thebe had vernietigd, onderwierpen de andere Griekse steden zich aan Alexander en kon hij zijn macht in Griekenland consolideren. Ook Alexander wilde het orakel

³⁴ Hamilton, *Alexander the Great*, 159; Over de organisatie en structuur van de Korinthische Bond, zie: Bosworth, *Conquest and empire*, 189-191.

³⁵ Diod. Sic. 16.91.2 (vert. Bradford Welles); Green, *Alexander of Macedon*, 99.

³⁶ N.G.L. Hammond, *Alexander the Great – King commander and statesman* (Londen 1980) 38.

³⁷ Pausanias zou misbruikt zijn door Attalos, de oom van Kleopatra. Pausanias beklagde zich hierover bij Philippos, die echter zijn nieuwe familierelaties niet in gevaar wilde brengen. Pausanias zou Philippos hierom uit wraak hebben gedood. Over de moord op Philippos zijn later verschillende complottheorieën ontstaan, volgens welke ook Olympias en Alexander invloed zouden hebben gehad op de moord, zie: Lane Fox, *Alexander the Great*, 20.

³⁸ Alleen Arrhidaios, de halfbroer van Alexander, was nog een concurrent. Hij was echter mentaal labiel en dus ongeschikt voor de functie van koning; Hamilton, *Alexander the Great*, 44-45.

³⁹ Hamilton, *Alexander the Great*, 349; Green, *Alexander of Macedon*, 118; W.W. Tarn, *Alexander the Great* (Cambridge 1948) 7; Bosworth, *Conquest and empire*, 33.

van Delphi raadplegen, maar het was geen geschikte dag volgens de priesteres en hij kon geen orakel verkrijgen. Hierop sleurde hij de priesteres aan haar haren naar buiten, waarop zij hem toeschreeuwde dat hij onoverwinnelijk was.⁴⁰ Vervolgens diende Alexander de stammen van de Triballi te overwinnen, die tegen hem in opstand waren gekomen. Hij overwon ze door middel van zijn militaire superioriteit en hij sloot een verbond met hen.⁴¹

Alexander trok in 334 v.Chr. met een leger bestaande uit Macedoniërs, Grieken en volkeren van de Balkan de Hellespont over. Hij liet de oude generaal Antipatros achter in Macedonië als regent om de stabiliteit te bewaren. Na de oversteek plantte hij een speer in de kust van Klein-Azië, waarbij hij stelde dat hij Azië met de gratie van de goden had ingenomen met de speer.⁴² Vervolgens bracht hij een bezoek aan Troje, alwaar hij de tombe van Achilles en Patroklos bezocht.⁴³ Hij roofde hier het heilige schild van Athena en liet deze door een van zijn lijfwachten meedragen tijdens de expedities.⁴⁴ Hierna trok hij verder en vond de eerste confrontatie met het Perzische leger plaats bij de rivier de Granikos in 334 v.Chr. Door verschillende tactische beslissingen wist Alexander deze slag te winnen en de Perzen terug te drijven.⁴⁵

Na deze slag trok hij verder het Perzische Rijk in en nam hij verschillende steden in, zoals Sardes en Ephese. Ook Milete en Halikarnassos werden door Alexander ingenomen, waar hij te maken kreeg met weerstand van de bevolking. Met name de inname van Halikarnassos was essentieel voor de voortzetting van zijn campagne, aangezien dit een belangrijke uitvalsbasis was voor de Perzische vloot.⁴⁶ Alexander had zijn eigen vloot namelijk grotendeels geminimaliseerd en vormde geen gelijkwaardige tegenstander in de strijd op het water.⁴⁷ In 334 v.Chr. bereikte Alexander het bericht dat Darios had geprobeerd om Alexander de Lyncestiër om te kopen Alexander te doden. Alexander liet hierop zijn

⁴⁰ Green, *Alexander of Macedon*, 124; Lane Fox, *Alexander the Great*, 71.

⁴¹ Hammond, *Alexander the Great*, 46-48, 56.

⁴² Ibidem, 67.

⁴³ Alexander offerde bij de tombe van Achilles en Hephaistion bij de tombe van Patroklos. De relatie tussen Alexander en Hephaistion werd vaak vergeleken met de relatie tussen Achilles en Patroklos; Hamilton, *Alexander the Great*, 53; Green, *Alexander of Macedon*, 167.

⁴⁴ Hammond, *Alexander the Great*, 256.

⁴⁵ Voor uitgebreide verhandelingen over de slag bij de Granikos, zie: Hammond, *Alexander the Great*, 68-76; Hamilton, *Alexander the Great*, 56-58; Green, *Alexander of Macedon*, 173-181; Bosworth, *Conquest and empire*, 40-44; Lane Fox, *Alexander the Great*, 119-123.

⁴⁶ Hammond, *Alexander the Great*, 80-82; Bosworth, *Conquest and empire*, 48; Lane Fox, *Alexander the Great*, 137-139.

⁴⁷ De redenen om de vloot te minimaliseren zijn verschillend van aard. Zo deed Alexander dit omdat deze inferieur was aan de Perzische vloot of omdat het onderhoud hiervan te duur was. Anderzijds hanteerde Alexander een nieuwe strategie, waarbij geen gebruik werd gemaakt van de vloot, zie: Green, *Alexander of Macedon*, 191.

naamgenoot op advies van zijn raad van vertrouwelingen gevangen zetten.⁴⁸ In 333 v.Chr. trok hij langs de stad Gordium, welke gesticht was door de mythische koning Gordias.⁴⁹ De kar waar Gordias de stad mee was binnengetrokken, stond op de akropolis van de stad, in de tempel van Zeus Basileos. Alexander had zich ten doel gesteld de onontwarbare Gordiaanse knoop aan deze kar los te maken. Degene die het zou lukken deze knoop te ontwarren, zou volgens de voorspelling namelijk heerser van geheel Azië worden. Hij sloeg ofwel de knoop door met zijn zwaard of haalde de pin eruit die het geheel bij elkaar hield. Alexander meende nu met goddelijke goedkeuring koning van Azië te worden.⁵⁰

Via de Ciliciaanse poorten, waar hij strijd diende te leveren met verschillende stammen, trok hij door richting Sochi.⁵¹ Na de inname van Cilicia vond weer een vermeende omkoopoging van Darios plaats. Ditmaal zou hij Philippos, de lijfarts van Alexander, hebben omgekocht om Alexander te laten vergiftigen. Alexander liet de brief met de waarschuwing van Parmenion echter voorlezen door de arts zelf, terwijl hij het door hem samengestelde drankje innam. Op deze manier toonde hij het vertrouwen dat hij stelde in de integriteit van zijn lijfarts.⁵² In 333 v.Chr. kwam het bij Issos wederom tot een treffen met het Perzische leger. Door de Perzen op een open terrein te treffen, verdween het voordeel van de Perzische numerieke meerderheid. Het lukte Alexander dan ook de Perzen terug te dringen, waarna Darios vluchtte.⁵³ Na deze slag kreeg Alexander de bezittingen van Darios in handen, evenals de Perzische koninklijke familie. Deze bestond uit de dochters van Darios, zijn vrouw Stateira en zijn moeder Sisygambis.⁵⁴ Al snel kreeg Alexander een brief van Darios, waarin hij zijn vriendschap aanbood in ruil voor zijn familie.⁵⁵

Op zijn weg naar Egypte stuitte Alexander in 332 v.Chr. op hevige weerstand in Tyros, een stad in het water. Alexander wenste namelijk in de stad te offeren aan Melqart, die door de Macedoniërs werd geïdentificeerd met Herakles. Dit werd hem echter ontzegd door de

⁴⁸ Hammond, *Alexander the Great*, 87.

⁴⁹ De boer Gordias, ook wel Midas genoemd, trok met een kar door Phrygië. Tijdens deze tocht ging er een adelaar op zijn kar zitten, wat een teken van Zeus was. Bij het orakel van Sabazios vroeg hij de priesteres ten huwelijk. De Phrygiërs hadden intussen geen koning meer, waarna een orakel voorspelde dat degene die met een kar de berg op zou komen de nieuwe koning zou worden. Gordias kwam de heuvel op en werd tot koning van de nieuwe stad Gordium gekroond.

⁵⁰ Hammond, *Alexander the Great*, 88; Tarn, *Alexander the Great*, 21-22; Lane Fox, *Alexander the Great*, 149-151.

⁵¹ Green, *Alexander of Macedon*, 218-219.

⁵² Hammond, *Alexander the Great*, 80; Green, *Alexander of Macedon*, 220-221; Tarn, *Alexander the Great*, 24.

⁵³ Hamilton, *Alexander the Great*, 167; Voor uitgebreide verhandelingen over de slag bij Issos, zie: Green, *Alexander of Macedon*, 224-232; Hammond, *Alexander the Great*, 94-106; Bosworth, *Conquest and empire*, 60-62; Lane Fox, *Alexander the Great*, 168-175.

⁵⁴ Alexander behandelde de Perzische familie op koninklijke wijze. Hij liet hen in het Grieks onderwijzen en hij gaf Sisygambis na haar dood een koninklijke begrafenis, zie: Bosworth, *Conquest and empire*, 64.

⁵⁵ Hammond, *Alexander the Great*, 112; Hamilton, *Alexander the Great*, 70.

bevolking van Tyros. Alleen een koning mocht immers in de stad aan Melqart offeren en hij diende op het vasteland te offeren. Wanneer ze hem in de stad op het water zouden laten offeren, dan zouden ze hem als nieuwe heerser van de stad erkennen.⁵⁶ Hierop belegerde Alexander de stad door met behulp van verschillende belegeringswerktuigen een brug over het water te bouwen. Uiteindelijk lukte het Alexander Tyros in te nemen en doodde hij het grootste gedeelte van de bevolking. Bovendien offerde hij alsnog aan Melqart, aan wie hij een van zijn belegeringswerktuigen opdroeg.⁵⁷ Na de inname van Tyros bereikte Alexander een nieuw bericht van Darios, waarin hij hem tienduizend talenten bood in ruil voor zijn moeder en zijn vrouw, evenals al het land ten westen van de Eufraat en de hand van zijn dochter.⁵⁸ Op deze manier zou hij door middel van een huwelijk verbonden zijn met het Perzische koningshuis, maar Alexander weigerde het aanbod.

Na het beleg van Tyros kreeg Alexander te maken met weerstand bij de stad Gaza, dat hij echter snel innam.⁵⁹ In 332 v.Chr. bereikte hij Egypte, waar hij met open armen werd ontvangen door de bevolking. De Egyptenaren waren immers sterk gekant tegen de Perzische overheersing, want de Perzische koningen hadden de Egyptische gebruiken met disrespect behandeld.⁶⁰ Alexander kreeg de titel Farao, hetgeen inhield dat hij als een incarnatie van de Egyptische goden Ra en Osiris werd beschouwd en dat hij koning was van Boven- en Beneden Egypte.⁶¹ In deze koninklijke titel is dus een verbinding te zien tussen goddelijke en seculiere macht. Om het contrast met de Perzische overheersers te benadrukken, eerde hij de Egyptische gebruiken door te offeren aan Apis en aan andere Egyptische goden. Bovendien stichtte hij een van zijn bekendste nederzettingen in Egypte, namelijk Alexandrië.⁶² Tijdens zijn tocht in Egypte bracht Alexander een bezoek aan het orakel van Ammon in Siwah, gelegen in de woestijn van Libië. De god Ammon werd al lange tijd door de Grieken geïdentificeerd met de Griekse oppergod Zeus.⁶³ Bij zijn aankomst zou hij door de priesters van het heiligdom als zoon van Zeus-Ammon zijn verwelkomd, hetgeen volgens

⁵⁶ Hamilton, *Alexander the Great*, 71; Green, *Alexander of Macedon*, 248.

⁵⁷ Hamilton, *Alexander the Great*, 73; Green, *Alexander of Macedon*, 248-262; Lane Fox, *Alexander the Great*, 182-191; Bosworth, *Conquest and empire*, 65-67; Hammond, *Alexander the Great*, 112; Hamilton, *Alexander the Great*, 113-116.

⁵⁸ Hammond, *Alexander the Great*, 120; Hamilton, *Alexander the Great*, 73; Green, *Alexander of Macedon*, 264.

⁵⁹ Over de slag bij Gaza, zie: Hamilton, *Alexander the Great*, 73; Hammond, *Alexander the Great*, 116-117; Green, *Alexander of Macedon*, 266-267; Lane Fox, *Alexander the Great*, 192-193.

⁶⁰ Kambyses en Artaxerxes III hadden namelijk de Apis-stier gedood, welke alleen aan de godheid geofferd mocht worden, zie: Bosworth, *Conquest and empire*, 70.

⁶¹ Volgens deze titels was hij de reïncarnatie van de belangrijkste Egyptische godheid, zie: Green, *Alexander of Macedon*, 268; Lane Fox, *Alexander the Great*, 196-197.

⁶² Hamilton, *Alexander the Great*, 74.

⁶³ Het orakel was al sinds de vijfde eeuw v.Chr. een pelgrimsoord voor Grieken, zie: Bosworth, *Conquest and empire*, 71.

verschillende antieke auteurs zijn goddelijke afkomst bevestigde.⁶⁴ Over de mogelijke vragen die Alexander heeft gesteld en de antwoorden die door het orakel zijn gegeven is veel gespeculeerd en er zijn dan ook verschillende versies in de bronnen te vinden. Zo zou hij hebben gevraagd of zijn veldtocht zou slagen, of hij alle moordenaars van zijn vader had gestraft en of hij van goddelijke afkomst was.⁶⁵ De gevolgen van dit bezoek zijn echter belangrijker, want Alexander nam zijn vermeende afkomst van Zeus-Ammon hierna op in zijn hofpropaganda. Na zijn bezoek aan Siwah ontving Alexander bovendien een aantal afvaardigingen uit Ionië, die zijn goddelijke afkomst bevestigden. Zo stelde de afvaardiging uit Milete dat de Apollo van Didyma hem als zoon van Zeus had betiteld. Daarnaast stelde een profetie van de Sibylle van Erythrae dat hij van bijzondere afkomst was.⁶⁶

Na zijn bezoek aan Egypte zette Alexander zijn veroveringstocht voort en kwam het in 331 v.Chr. bij Gaugamela tot een treffen met het Perzische leger. In de aanloop naar deze slag had Darios Alexander nog een aanbod gedaan van dertigduizend talenten losgeld, de hand van zijn dochter, zijn zoon Ochos als permanente gijzelaar en al het land ten westen van de Eufraat in ruil voor zijn familie.⁶⁷ Toen de twee strijdende groepen hun kampen hadden opgeslagen, gingen de Macedoniërs over tot een banket in hun kamp, terwijl de Perzen de nacht in gevechtsformatie op het slagveld doorbrachten.⁶⁸ De volgende dag vond de veldslag plaats en Alexander drong met dezelfde tactieken als bij Issos het Perzische leger terug. Hij zorgde ervoor dat het centrum van de Perzische troepen bloot kwam te liggen, waarna hij Darios kon aanvallen. Hij dwong Darios hierdoor te vluchten, waarna hij zichzelf tot koning van Azië benoemde.⁶⁹

Na de slag bij Gaugamela trok hij door naar de stad Babylon, welke hij in gevechtsformatie naderde. Hij werd hier echter, net als in Egypte, met open armen ontvangen door de bevolking en door de Perzische satraap.⁷⁰ Net als in andere steden in het Perzische Rijk stelde hij in Babylon de autochtone, Perzische satraap aan. Dit zorgde namelijk voor een bepaalde mate van continuïteit in het bestuur van de overwonnen gebieden, want de satrapen

⁶⁴ Bosworth, *Conquest and empire*, 73.

⁶⁵ Ook zou hij de vraag hebben gesteld of hij goddelijke goedkeuring had om Alexandrië te stichten, zie: Green, *Alexander of Macedon*, 273.

⁶⁶ Hammond, *Alexander the Great*, 128.

⁶⁷ Green, *Alexander of Macedon*, 287.

⁶⁸ Hamilton, *Alexander the Great*, 81.

⁶⁹ *Ibidem*, 84; Voor uitgebreide verhandelingen over de slag bij Gaugamela, zie: Hammond, *Alexander the Great*, 134-149; Green, *Alexander of Macedon*, 288-295; Tarn, *Alexander the Great*, 46-51; Bosworth, *Conquest and empire*, 80-85; Lane Fox, *Alexander the Great*, 233-243.

⁷⁰ De stad was grotendeels onverdedigbaar gemaakt door de Perzen. Bovendien was de bevolking sterk anti-Perzisch, zie: Bosworth, *Conquest and empire*, 86.

hadden ervaring in het besturen van de steden.⁷¹ In Babylon stelde Alexander zich respectvol op tegenover de Babylonische gebruiken, door aan de oppergod Bel te offeren. Daarnaast liet hij, zoals een goede heerser betaamde, de door Xerxes verwoeste tempel Esagila herbouwen.⁷²

Alexander richtte zich in 330 v.Chr. op de hoofdstad van het Perzische Rijk: Persepolis. In deze stad bevonden zich de schatkist van het Perzische rijk, evenals het paleis van Xerxes. Het paleis werd tijdens het verblijf van Alexander in brand gestoken, waarna verschillende theorieën over de oorzaak van de brand de ronde deden. Alexander zou het initiatief hebben genomen om het paleis te vernietigen, als genoegdoening voor de Perzische heiligschennis door Xerxes.⁷³ Anderzijds zou hij onder invloed zijn geweest van drank bij het uitvoeren van deze daad.⁷⁴ De werkelijke toedracht van het incident is door de ambigue aard van de bronnen echter niet duidelijk.

Tijdens de achtervolging van Darios bleek dat deze door zijn generaals was afgezet en gevangen was genomen. Alexander trof hem dood aan, geketend in gouden ketenen, en hij gaf hem een koninklijke begrafenis in Persepolis.⁷⁵ Hierna diende hij af te rekenen met Bessos, de generaal die Darios had vermoord. Bessos had de koninklijke *tiara* opgezet en de naam Artaxerxes IV aangenomen en was dus een concurrent van Alexander voor de positie van koning van Azië.⁷⁶ Hij werd uiteindelijk door Ptolemaios gevangen genomen, waarna als straf zijn neus en zijn oren werden afgehakt.

In Phrada ontspon zich in 330 v.Chr. een samenzwering die gericht was tegen Alexander. Philotas behoorde tot de kring van vertrouwelingen van Alexander, maar hij achtte een bericht over een mogelijke samenzwering tegen de koning niet ernstig genoeg om het aan hem te rapporteren. Op grond van het achterhouden van deze informatie werd hij later gearresteerd en gedood in verband met de samenzwering. Daarnaast zou Philotas' maîtresse Antigone verschillende hooghartige opmerkingen van Philotas aan Alexander hebben verteld.⁷⁷ Aangezien zijn vader Parmenion wellicht tot een wraakactie zou overgaan, werd een

⁷¹ Hammond, *Alexander the Great*, 178; Green, *Alexander of Macedon*, 334.

⁷² Green, *Alexander of Macedon*, 303; Lane Fox, *Alexander the Great*, 248; Er is discussie over de vraag of de tempel werkelijk door Xerxes was vernield, zie: A. Kuhrt, 'Alexander and Babylon', in: H. Sancisi-Weerdenburg and J.W. Drijvers (eds.) *Achaemenid History V. The Roots of the European Tradition*. (Leiden 1990) 121-130.

⁷³ Het vernietigen van het paleis van Xerxes zou een manier geweest zijn om zich te distantiëren van de voormalige, Perzische heersers. Indirect vervreemde hij op deze manier wel de Perzische bevolking van zich, zie: Hammond, *Alexander the Great*, 167.

⁷⁴ Hamilton, *Alexander the Great*, 89; Het excessieve drinken was een kenmerk van de Macedonische cultuur, zie: Hamilton, *Alexander the Great*, 164; Green, *Alexander of Macedon*, 320; Zie ook het debat over de vernietiging van het paleis in Lane Fox, *Alexander the Great*, 260-262.

⁷⁵ Hamilton, *Alexander the Great*, 91.

⁷⁶ Hammond, *Alexander the Great*, 180; Green, *Alexander of Macedon*, 326; Bosworth, *Conquest and empire*, 99.

⁷⁷ Lane Fox, *Alexander the Great*, 283-291.

bevel gestuurd tot de moord op Parmenion. Daarnaast werd dit voorval aangegrepen om Alexander de Lyncestiër te berechten en te executeren.⁷⁸

In 328 v.Chr. vond in Samarkhand een gebeurtenis plaats die de verhoudingen tussen de verschillende groepen aan het Macedonische hof weerspiegelde. Tijdens een drinkgelag werd namelijk een gedicht voorgedragen waarin de prestaties van het Macedonische leger werden bespot. Kleitos, een van de vertrouwelingen van Alexander, beklagde zich hierover bij de koning, waarna een heftige woordenwisseling plaatsvond. Deze ruzie liep zo hoog op dat Alexander zijn zelfbeheersing verloor en Kleitos doodde.⁷⁹ Hoewel het voordragen van een spottend gedicht de directe aanleiding voor deze ruzie geweest kan zijn, lagen de oorzaken voor de uiting van dit ongenoegen dieper. Kleitos vertegenwoordigde met zijn standpunt de mening van de Macedonische veteranen die zich verzetten tegen de integratie van verschillende Oosterse praktijken aan het hof.⁸⁰

De integratie van Oosterse praktijken kwam tot een hoogtepunt in 327 v.Chr., toen Alexander het gebruik *proskunesis* aan zijn hof wilde invoeren. Dit gebruik hield in dat een ondergeschikte een buiging voor zijn meerdere maakte en een handkus diende te geven. Voor de Perzen had dit gebruik een puur seculier karakter met als doel de sociaal-economische verschillen tussen mensen te benadrukken. Voor de Grieken was het uitvoeren van dit gebruik echter gericht op het eren van de goden.⁸¹ De onvrede over dit gebruik werd verwoord door Kallisthenes, de Griekse geschiedschrijver aan het hof. Hij weigerde het ritueel van *proskunesis* uit te voeren, maar hij wilde wel de koninklijke kus ontvangen, welke hem ontzegd werd.⁸²

De weigering van het uitvoeren van *proskunesis* keerde zich later tegen Kallisthenes, tijdens de samenzwering van de koninklijke pages in 327 v.Chr. Een van de pages, Hermolaos genaamd, had tijdens de jacht een zwijn gedood voordat Alexander dit had kunnen doen. Hij werd hiervoor gestraft doordat zijn paard van hem werd afgenomen. Dit zou de directe aanleiding zijn geweest voor het beramen van een complot tegen de koning, maar er waren ook dieperliggende oorzaken zoals de ontevredenheid over de integratie van Oosterse

⁷⁸ Hammond, *Alexander the Great*, 180-184; Green, *Alexander of Macedon*, 340-349.

⁷⁹ Hamilton, *Alexander the Great*, 103; Hammond, *Alexander the Great*, 194; Volgens Lane Fox is het incident niet simpelweg te verklaren uit Kleitos' aversie tegen het aannemen van Oosterse elementen door Alexander. De hoeveelheid drank speelde volgens hem ook een grote rol, evenals Kleitos' ongenoegen over het feit dat hij het afgelegen gebied Baktrië onder zijn hoede kreeg, zie: Lane Fox, *Alexander the Great*, 309-312.

⁸⁰ Hamilton, *Alexander the Great*, 104.

⁸¹ Volgens Hamilton was de invoering van dit gebruik een onderdeel van de *policy of fusion*: de vermenging van culturele en politieke elementen van verschillende culturen, zie: Hamilton, *Alexander the Great*, 105.

⁸² Hamilton, *Alexander the Great*, 106-107; Lane Fox, *Alexander the Great*, 283-325.

elementen aan het hof.⁸³ De pages wilden de moord uitvoeren tijdens het houden van de wacht bij Alexanders tent, maar Alexander verscheen pas in de loop van de ochtend bij zijn tent. Kallisthenes was de leermeester van de pages en werd als medeplichtige aan deze samenzwering aangewezen, want hij zou hen hiertoe hebben aangezet.⁸⁴ De relatie tussen de pages en Kallisthenes vormde echter ook een passend voorwendsel voor Alexander om zich van de oppositie van Kallisthenes te ontdoen.

Alexander wilde zijn expansie naar het Oosten voortzetten en trok India binnen. Zijn grootste tegenstander in India was de Indiase koning Poros, met wie het tot een treffen kwam bij de rivier de Hydaspes in 327 v.Chr. Poros maakte gebruik van een aantal divisies van krijgsolifanten, waar de Macedoniërs in de eerste instantie door werden geïmponeerd. Toch wist Alexander de strijd te winnen door verschillende militair-tactische beslissingen en door paniek te zaaien onder de olifanten. Toen Poros gevangen was genomen, uitte hij de wens om als een koning behandeld te worden. Hij kreeg zijn koninkrijk terug en hij sloot een verbond met Alexander.⁸⁵

De expeditie door India begon haar tol te eisen van het Macedonische leger, hetgeen leidde tot een ernstige verzwakking van het moreel onder de soldaten. Ze werden immers blootgesteld aan moessonregens, tropische ziekten en giftige dieren. Bij de Hyphasis rivier kwam het leger in 326 v.Chr. dan ook in opstand en weigerde het verder te trekken.⁸⁶ Alexander sloot zich hierna drie dagen mokkend op in zijn tent, waarna hij na verschillende offers een negatief teken van de goden kreeg om zijn reis voort te zetten. Hij besloot zijn expansie naar het Oosten te staken en richtte twaalf altaren op, die hij opdroeg aan verschillende goden en helden.⁸⁷ Hierbij werden altaren opgericht voor onder andere Athena Pronaia, Apollo Delphika, Herakles, Zeus Olympia, Kabiri van Samothracië, Ammon en de Indiaase god Helios.⁸⁸

Alexander benoemde Nearchos tot leider van de vloot, die via de Perzische Golf naar het binnenland diende te varen. Hij kreeg hierbij een onderzoekende rol toebedeeld, namelijk

⁸³ Daarnaast zou Hermolaos' vader eerder uit een belangrijke functie zijn ontheven door Alexander.

⁸⁴ Over de samenzwering van de pages, zie: Hamilton, *Alexander the Great*, 107; Tarn, *Alexander the Great*, 81-82; Bosworth, *Conquest and empire*, 118-119; Lane Fox, *Alexander the Great*, 326-328.

⁸⁵ Voor beschrijvingen van de slag bij de Hydaspes, zie: Hammond, *Alexander the Great*, 204-210; Hamilton, *Alexander the Great*, 112-115; Green, *Alexander of Macedon*, 390-401; Tarn, *Alexander the Great*, 93-96; Bosworth, *Conquest and empire*, 127-130; Lane Fox, *Alexander the Great*, 354-361.

⁸⁶ Hamilton, *Alexander the Great*, 116.

⁸⁷ De altaren waren opvallend genoeg niet opgedragen aan de twaalf Olympische goden, zie: Hamilton, *Alexander the Great*, 118; Lane Fox, *Alexander the Great*, 360; Bosworth, *Conquest and empire*, 133.

⁸⁸ Aan welke goden de overige altaren waren opgedragen is niet bekend uit literaire bronnen. Bovendien zijn de altaren (nog) niet blootgelegd door archeologen. De altaren dienden waarschijnlijk te wedijveren met de twaalf werken van Herakles. Herakles' zuilen markeerden immers de meest Westelijke grens van de wereld en de door Alexander opgerichte altaren de meest Oostelijke grens, zie: Hammond, *Alexander the Great*, 215.

het onderzoeken van de geografie langs de kust.⁸⁹ Het leger zou hem via de kust volgen, om de vloot van de benodigde proviand te voorzien. Tijdens de tocht over het land stuitte Alexander op de stad van de opstandige Malli. Tijdens het beleg van deze stad klom Alexander via een belegeringstrap de muur op en raakte hij gewond aan zijn borst.⁹⁰ Bovendien verloor het leger het contact met de vloot, omdat het leger verder landinwaarts trok. De grootste uitputtingsslag voor het leger vond plaats tijdens de tocht door de Gedrosische woestijn in 325 v.Chr., waar vele soldaten bezweken door hitte en uitdroging.⁹¹

Na de woestijn te hebben verlaten, kwam Alexander aan in Karmania. Hier werd een Bacchanaal georganiseerd waar Alexander zich verkleed zou hebben als de god Dionysos.⁹² Alexander trok verder in westelijke richting en ontdekte in Pasargadae in 324 v.Chr. dat de tombe van de Perzische koning Cyrus (600-580 v.Chr.) was vernield. De sieraden waren gestolen en de botten waren door elkaar gegooid.⁹³ De satraap van Pasargadae, die zonder toestemming van Alexander de macht had gegrepen, werd om dit incident geëxecuteerd.

In Persis maakte Alexander een intrigerende beslissing door Peukestas, een van zijn lijfwachten die hem bij de slag bij de Malli had gered, als satraap aan te stellen. Peukestas kreeg hierbij namelijk het recht om Perzische kleding te dragen, hetgeen andere satrapen niet mochten.⁹⁴ In 324 v.Chr. voegde ook de vloot met Nearchos zich weer bij Alexander, waarna hij rapporteerde over zijn waarnemingen. In datzelfde jaar vond een gebeurtenis plaats die leidde tot een sterke vermenging van de Macedoniërs met de Perzen. In Susa vond namelijk een massabruiloft plaats waar Alexander, Hephaistion en negentig andere Macedoniërs met Medische en Perzische vrouwen trouwden.⁹⁵ Na Alexanders dood bleven de Macedoniërs hun vrouwen echter niet trouw en verlieten hen.⁹⁶

Tijdens de Olympische Spelen in 324 v.Chr. liet Alexander een decreet voordragen dat gericht was aan de steden op het Griekse vasteland die lid waren van de Korinthische Bond. Dit zogenaamde ballingendecreet hield in dat Griekse steden hun ballingen dienden op te

⁸⁹ Na deze expeditie vertelde Nearchos Alexander dan ook verhalen over vreemde volkeren, zoals over de Viseters en over vreemde dieren, zoals walvissen, zie: Hamilton, *Alexander the Great*, 125, 130-131.

⁹⁰ Hamilton, *Alexander the Great*, 120; Hammond, *Alexander the Great*, 220-222; Green, *Alexander of Macedon*, 421; Bosworth, *Conquest and empire*, 136; Lane Fox, *Alexander the Great*, 378-379.

⁹¹ Hamilton, *Alexander the Great*, 127; Tarn, *Alexander the Great*, 106-108; Bosworth, *Conquest and empire*, 143-146.

⁹² Hamilton, *Alexander the Great*, 130; Hammond, *Alexander the Great*, 231.

⁹³ Hamilton, *Alexander the Great*, 132.

⁹⁴ Volgens Hamilton is dit te verklaren door het feit dat op deze manier de Perzen niet vervreemd raakten van hun Macedonische satraap, zie: Ibidem, 132.

⁹⁵ Ibidem, 133; Lane Fox, *Alexander the Great*, 417; Tarn, *Alexander the Great*, 110; Green, *Alexander of Macedon*, 447.

⁹⁶ Alleen Seleukos I (313-281 v.Chr.) bleef trouw aan zijn vrouw met wie hij tijdens deze massabruiloft was getrouwd.

nemen, met uitzondering van degenen die zich schuldig hadden gemaakt aan moord en aan heiligschennis.⁹⁷ Ook de burgers van Thebe vielen niet onder dit decreet, aangezien hun stad verwoest was. Verschillende steden uitten bezwaren tegen dit besluit en kregen toestemming het decreet aan te passen aan hun eigen wetten. In hetzelfde jaar stelde Alexander bovendien het vermeende verzoek op aan de Griekse steden om goddelijke eerbewijzen te verkrijgen in de vorm van een heersercultus. Verschillende steden gaven gehoor aan het verzoek, maar in Athene en Sparta leidde het verzoek tot hevige debatten.

Alexander bereidde zich intussen voor op de opbouw van zijn vloot en een veldtocht naar Arabië. Het kwam echter tot een lichte vorm van mouterij in Opis in 324 v.Chr., toen Alexander zijn Macedonische veteranen wilde vervangen door Iraanse soldaten, de zogenaamde Epigonen.⁹⁸ Nadat Alexander had bedreigd zijn veldtocht voort te zetten met zijn Oosterse troepen, onderwierpen de Macedoniërs zich alsnog aan hem. Hierna vond een banket plaats waarbij zowel de Macedoniërs als de Oosterse troepen aanwezig waren.⁹⁹ Alexander zou hiermee de verbondenheid tussen de volkeren in zijn rijk willen benadrukken en de relatie tussen Macedoniërs en Perzen verbeteren.¹⁰⁰ Na deze gebeurtenis stuurde hij Krateros echter wel met de veteranen terug naar Macedonië, met als opdracht de macht van Antipatros over te nemen.

De dood van Hephaistion in 324 v.Chr. in Ekbatana raakte Alexander diep. Hij had immers een bijzondere relatie met hem, welke vaak werd vergeleken met de relatie tussen Achilles en Patroklos. Alexander rouwde drie dagen en hij eerde zijn overleden vriend met een groots monument in Babylon. Daarnaast vernoemde hij een regiment van de cavalerie naar hem.¹⁰¹ Bovendien stuurde hij een afgezant naar het orakel van Siwah om de vraag voor te leggen op welke manier Hephaistion geëerd diende te worden. Het antwoord van het orakel luidde dat Hephaistion als een held vereerd diende te worden.¹⁰² Alexander trok hierna naar Babylon, waar hij tegemoet werd getreden door de Chaldeërs, de priesters van de Esagila. Zij vertelden hem dat verschillende voortekenen ongunstig waren voor Alexander en dat hij moest vermijden de stad via de westelijke kant binnen te trekken. Alexander trok hierop naar

⁹⁷ Voor de verschillende motieven die ten grondslag lagen aan dit decreet, zie: Hamilton, *Alexander the Great*, 135; Bosworth, *Conquest and empire*, 222-223.

⁹⁸ 30.000 Iraanse jongens waren in Grieks onderwezen, alsmede in de Macedonische vechtkunsten, zie: Hamilton, *Alexander the Great*, 134; Bosworth benadrukt dat het hier een zeer lichte vorm van mouterij betrof, waarbij vooral grieven werden geuit, zie: Bosworth, *Conquest and empire*, 160.

⁹⁹ De Macedoniërs zaten tijdens dit banket echter wel dichter bij de koning dan de Oosterse soldaten, zie: Hamilton, *Alexander the Great*, 143; Lane Fox, *Alexander the Great*, 426.

¹⁰⁰ Hamilton, *Alexander the Great*, 143; Green, *Alexander of Macedon*, 456.

¹⁰¹ Hamilton, *Alexander the Great*, 146; Bosworth, *Conquest and empire*, 163-164; Lane Fox, *Alexander the Great*, 434.

¹⁰² Hamilton, *Alexander the Great*, 151; Hammond, *Alexander the Great*, 247.

de oostelijke kant van de stad, maar de oostelijke toegangspoort bleek onbegaanbaar. Hierdoor diende hij Babylon wel via de westzijde binnen te trekken, wat de priesters hem hadden afgeraden.¹⁰³ In Babylon intensiverde hij de voorbereiding voor zijn tocht naar Arabië. Een aantal voortekenen benadrukte echter dat zijn leven in gevaar was. Zo verloor hij tijdens een boottocht zijn koninklijke diadeem. Hierop haalde een matroos deze diadeem uit het water, en deze zette het koninklijke insigne op zijn eigen hoofd.¹⁰⁴ Daarnaast ging tijdens Alexanders afwezigheid een Perzische gevangene op de troon zitten, waardoor hij net als de matroos een substituut-koning belichaamde.¹⁰⁵ Beide figuren werden na ondervraging door Alexander gedood om de slechte voortekenen af te wenden. Toen Alexander tijdens een drinkgelag onwel werd en naar zijn tent werd gedragen, zette zijn dood in. Alexander stierf in Babylon op 10 juni 323 v.Chr. De theorieën rondom de dood van Alexander zijn talrijk, waarbij ook de mogelijkheid wordt geopperd dat hij vergiftigd is door bijvoorbeeld Kassander, aangezien Alexander een groot aantal vijanden aan het hof had. Anderzijds wordt gesteld dat de kenmerken van zijn ziekte sterk overeenkomen met die van malaria, waardoor hij dus aan een ziekte gestorven zou zijn.¹⁰⁶

De heerschappij van Alexander werd dus gekenmerkt door verschillende veldslagen, mitterijen en samenzweringen. Tijdens de expeditie naar het Perzische Rijk en naar India nam Alexander bovendien steeds meer elementen over van de Oosterse culturen uit het Perzische Rijk. Dit kwam onder andere tot uiting in zijn poging tot het invoeren van het gebruik *proskunesis* in 327 v.Chr. Daarnaast wordt uit deze geschiedenis duidelijk dat het idee van vergoddelijking na zijn bezoek aan Siwah in 331 v.Chr. een rol ging spelen in zijn hofpropaganda. Dit kwam tot een hoogtepunt met zijn vermeende verzoek aan de Griekse steden in 324 v.Chr. om goddelijke eerbewijzen te verkrijgen. Het integreren van Oosterse elementen aan het hof en het idee van een goddelijke afkomst hebben grote invloed gehad op zijn relatie met de Macedoniërs aan zijn hof. Zo uitte Kleitos in 328 v.Chr. zijn ongenoegen over de integratie van Oosterse elementen aan het hof, maar ook zijn ongenoegen over het streven van Alexander naar een goddelijke positie aan het hof.

¹⁰³ Hamilton, *Alexander the Great*, 147-148; Green, *Alexander of Macedon*, 468-469; Lane Fox, *Alexander the Great*, 454.

¹⁰⁴ Green, *Alexander*, 471.

¹⁰⁵ Ibidem, 472; Lane Fox, *Alexander the Great*, 459.

¹⁰⁶ Volgens Hamilton zijn de kansen dat hij door een samenzwering om het leven is gebracht even groot als dat hij door een ziekte is overleden, zie: Hamilton, *Alexander the Great*, 152-153.

2. Alexander de Grote en de Macedonische aristocratie

'For first of all, he seemed to undertake nothing without divine help; for since good fortune everywhere attended him, his very rashness had resulted in glory.'¹⁰⁷

'In Egypt Alexander was an autocrat and a god. In Asia he was an autocrat, but not a god. In old Greece he was a god, but not an autocrat. In Macedonia he was neither autocrat nor god, but a quasi-constitutional king over against whom his people enjoyed certain customary rights.'¹⁰⁸

Alexander erfde de machtsstructuur van het Macedonische hof, zoals die door zijn vader Philippos en diens voorgangers was vormgegeven. Zij hadden verschillende functies aan het hof gecreëerd, zoals de functie van lijfwacht en de functie van page. Alexander nam deze structuur grotendeels over, maar hij voerde hier wel verschillende veranderingen in door tijdens zijn heerschappij. Hij plaatste voornamelijk zijn vrienden in hoge functies aan het hof, waar zij als vertrouwelingen van de koning fungeerden en hem in zijn beleid steunden. Op deze manier maakte hij zijn machtsbasis persoonlijker van aard. De vraag die centraal staat is op welke manier de Macedonische machtsstructuur aan het hof van Alexander de Grote was vormgegeven? Welke veranderingen traden hierin op gedurende zijn heerschappij en wat was de positie van de koning in deze structuur? De rol van de soldaten in deze machtsstructuur, evenals de rol van de Macedonische burgers, zal hier grotendeels buiten beschouwing worden gelaten. Het was voor hen immers niet mogelijk een hoge functie aan het Macedonische hof te bekleden en tevens was hun invloed op de koning beperkt.

Ten eerste zal worden gekeken naar de wijze waarop Philippos de Macedonische machtsstructuur heeft vormgegeven in de periode 359-336 v.Chr., want hij heeft door middel van een aantal belangrijke veranderingen de basis gelegd voor de successen van Alexander. Hierna zal worden ingegaan op de verschillende functies aan het Macedonische hof, zoals de functies van lijfwacht en van page. Ten slotte zal worden gekeken naar de relatie tussen Alexander en de verschillende groepen aan het hof en welke veranderingen hierin optraden tijdens zijn heerschappij van 336-323 v.Chr. Deze relatie zal worden bestudeerd aan de hand van verschillende confrontaties die hebben plaatsgevonden tussen enerzijds de koning en anderzijds de leden van deze verschillende groepen.

¹⁰⁷ Curt. 3.6.18 (vert. Rolfe).

¹⁰⁸ Tarn, *Alexander the Great*, 138.

2.1 De hervormingen van Philippos II

Allereerst is het noodzakelijk de machtsstructuur van het hof van Philippos te bekijken, aangezien Alexander deze structuur grotendeels heeft overgenomen.¹⁰⁹ Voordat Philippos aan de macht kwam in 359 v.Chr. vormde Macedonië een land dat bestond uit een verband van verschillende, onafhankelijke stammen. Deze stammen verdedigden hun eigen belangen, waardoor de situatie van de koning geenszins stabiel was. In de pre-Hellenistische tijd deelde de koning zijn macht met de lokale stamleiders, de zogenaamde *hetairoi*.¹¹⁰ Met de troonsbestijging van Philippos kwam hier verandering in, aangezien hij verschillende hervormingen in de Macedonische machtsstructuur doorvoerde.¹¹¹ In 356 v.Chr. verwierp hij de onafhankelijke regeringen van de Macedonische stammen en bracht hij ze onder zijn hoede. Hij stelde leden van de aristocratische families aan op hoge posities en hij nam hun zonen op in verschillende functies aan het hof.¹¹² Heckel definieert de term ‘macht’ in Macedonië als volgt: ‘(...) power is negotiated between the ruler and the ruled, especially when the latter do not, in fact, constitute a uniform whole but rather a hierarchically ordered entity whose members can stand united against a king or splinter, with some parties supporting the kings against the remainder.’¹¹³ Deze definitie van macht heeft betrekking op de situatie in Macedonië, waar de koning de verschillende stammen tevreden diende te stellen om zijn positie als koning veilig te stellen. De koning regeerde namelijk met instemming van de aristocratie en hij zou worden afgezet wanneer deze steun wegviel.¹¹⁴

De Macedonische koning vormde namelijk een *primus inter pares*, een eerste onder zijns gelijken, aangezien hij met de goedkeuring van de leden van deze stammen was gekozen. Hij was de vertegenwoordiger van de machtigste familie in Macedonië uit het Temenidische huis, maar hij was door verschillende huwelijken wel verbonden met de Macedonische

¹⁰⁹ Voor het begrip ‘hof’ worden in de antieke literatuur verschillende termen gebruikt, waarbij het vaak gaat om het huis(houden) van de koning of om de mensen die tot dit huis(houden) behoren, zie: R. Strootman, *The Hellenistic royal court, court culture, ceremonial and ideology in Greece, Egypt and the Near East – 336-30 BCE* (Utrecht 2007) 13-15.

¹¹⁰ Strootman, *The Hellenistic royal court*, 93.

¹¹¹ Philippos stond niet vooraan in de lijn van troonopvolging. Zijn broer Perdikkas III (365-359 v.Chr.) stierf en diens legitieme troonopvolger, Amyntas, was nog niet volwassen. Macedonië had vanwege verschillende crises echter dringend behoefte aan een koning, waardoor Philippos de macht in handen kreeg, zie: I. Worthington, ‘Alexander, Philip, and the Macedonian background’, in: J. Roisman (ed.), *Brill’s Companion to Alexander the Great* (Leiden 2003) 71-72.

¹¹² Hammond, *Alexander the Great*, 11.

¹¹³ W. Heckel, ‘King and “companions”’: observations on the nature of power in the reign of Alexander’, in: J. Roisman (ed.) *Brill’s companion to Alexander the Great* (Leiden 2003) 197.

¹¹⁴ N.G.L. Hammond en G.T. Griffith, *A history of Macedonia II- 550-336 B.C.* (Oxford 1972) 158.

stammen.¹¹⁵ Het Macedonische koningschap werd een functie die gebaseerd was op familiebanden en werd zodoende erfelijk van aard.¹¹⁶ Op deze manier werd de macht van de koning ook persoonlijk van aard, omdat hij op basis van zijn afkomst tot koning werd gekozen.¹¹⁷

Het bekleden van de positie van koning bracht verschillende taken en verantwoordelijkheden met zich mee. Ten eerste had de koning een militaire functie, aangezien hij de opperbevelhebber van het leger was en hij voorop ging in de strijd.¹¹⁸ Hij had de controle over de natuurlijke bronnen zoals de mijnen en hij had dus ook de zeggenschap over de staatsfinanciën.¹¹⁹ Daarnaast oefende hij rechterlijke macht uit waarbij hij de macht had naar eigen inzicht een oordeel te vellen over een voorgekomen zaak.¹²⁰ De koning had ook een religieuze functie, want hij diende offers uit te voeren op verschillende staatsfestivals.¹²¹ Hij diende met name aan Herakles te offeren, omdat deze held de beschermer was van het Temenidische koningshuis en hij op deze manier de dynastieke continuïteit kon waarborgen. Bovendien kon de koning door het offeren de stabiliteit van het rijk verzekeren. Voordat Philippos koning van Macedonië werd, was de koning verantwoordelijk voor de oorlogvoering en voor het onderhouden van de diplomatieke betrekkingen en deze verantwoordelijkheid zette zich voort onder zijn bewind.¹²²

De macht van de koning was dus persoonlijk van aard en hij had de zeggenschap op verschillende gebieden, zoals op economisch, militair en politiek gebied. Zijn macht werd bovendien niet beperkt door een grondwet of door andere geschreven wetten, maar eerder door de situatie waarin de koning verkeerde.¹²³ Wanneer het land in een oorlogssituatie verkeerde, was de macht van de koning het grootst. Hij was immers opperbevelhebber van het

¹¹⁵ Het Temenidische koningshuis regeerde Macedonië van 650-310 v.Chr. en volgens de traditie stamden de leden van het koningshuis af van de held Herakles, zie: Hammond, *A history of Macedonia II*, 152; Strootman, *The Hellenistic royal court*, 94.

¹¹⁶ Strootman, *The Hellenistic royal court*, 102; N.G.L. Hammond, 'The king and the Macedones', in: I. Worthington (ed.), *Alexander the Great – A reader* (Londen 2003) 23; Hammond, *Alexander the Great*, 14.

¹¹⁷ E.N. Borza, *In the shadow of Olympus: the emergence of Macedon* (Princeton 1990) 237.

¹¹⁸ J. Roisman, 'Honor in Alexander's campaign', in: J. Roisman (ed.), *Brill's Companion to Alexander the Great* (Leiden 2003) 282.

¹¹⁹ Vaak had de koning echter wel een schatbewaarder in dienst. Onder het bewind van Alexander was zijn jeugdvriend Harpalos de schatbewaarder.

¹²⁰ Tijdens zijn afwezigheid stelde de koning vaak *hetairoi* aan om zijn rechterlijke taken over te nemen. Philippos stelde tijdens zijn veldtochten ook vaak Alexander aan als vervanger, zie: Hammond, *A history of Macedonia II*, 394-395.

¹²¹ Worthington, 'Alexander, Philip', 72; Borza, *In the shadow of Olympus*, 237-238; Hammond, 'The king and the Macedones', 23-24.

¹²² Hamilton, *Alexander the Great*, 24; Hammond, *Alexander the Great*, 15-16; Strootman, *The Hellenistic royal court*, 94.

¹²³ Er zijn geen geschreven wetten overgeleverd uit de pre-Hellenistische tijd uit Macedonië; Borza, *In the shadow of Olympus*, 238, 240.

leger en hij diende de troepen te leiden tegen de vijand. Hoewel er geen sprake was van geschreven wetten die de macht van de koning beperkten, diende hij zich wel te houden aan de ongeschreven wetten en gebruiken die in de Macedonische cultuur golden, de zogenaamde *nomoi*.¹²⁴ Wanneer de koning deze ongeschreven wetten overtrad, hadden de Macedonische stammen de macht de koning af te zetten door tegen hem in opstand te komen.¹²⁵ Ten slotte was het de taak van de koning om de continuïteit van de dynastie te waarborgen door voor nakomelingen te zorgen. Om dit te bewerkstelligen werd het fenomeen polygamie vaak gehanteerd in het Macedonische koningshuis.

Binnen de Macedonische machtsstructuur lagen echter wel een aantal beperkingen op de machtsuitoefening van de koning. Een adviesraad van *hetairoi*, welke leden van de Macedonische aristocratie waren, en een vergadering van Macedonische burgers beperkten de macht van de koning.¹²⁶ Het burgerschap in Macedonië was voorbehouden aan volwassen mannen die in het leger dienden, maar volgens Hammond behoorden in vreedstijd degenen die niet in het leger dienden ook tot deze vergadering.¹²⁷ Door de Macedonische vergadering werd de benoeming van de nieuwe koning al dan niet goedgekeurd en bovendien werden uit deze vergadering de *hetairoi* aan het hof gekozen.¹²⁸ Het leger oefende dus ook een bepaalde vorm van macht uit door het feit dat ze tijdens de vergadering door het slaan met hun speren op hun schilden de benoeming van een nieuwe koning al dan niet konden goedkeuren. Daarnaast hadden ze de taak om bij rechtszaken als jury op te treden en in het bijzonder bij zaken die over hoogverraad gingen.¹²⁹ Ze konden hierin geen bindend advies geven aan de koning, maar deze liet zich wel vaak adviseren door de vergadering.

¹²⁴ Arr. *Anab.* 4.11.6; Curt. 6.8.25; Hammond, *A history of Macedonia II*, 386; Errington meent dat het begrip *nomoi*, aangezien het voorkomt in de redevoering van Kallisthenes, een constructie is van Arrianos en dus niks zegt over de Macedonische machtsstructuur. Hij geeft hier echter geen passend alternatief voor, zie: R.M. Errington, 'The nature of the Macedonian state under the monarchy', *Chiron* 8 (1978) 82-83.

¹²⁵ Hammond, *A history of Macedonia II*, 158.

¹²⁶ Arr. *Anab.* 1.25.4; Curt. 6.8.1, 8.15, 11.9-11; Errington ziet een grove tweedeling in de soorten vergaderingen van de Macedoniërs. Enerzijds waren er vergaderingen die door de koning werden georganiseerd om mededelingen te doen. Anderzijds waren er spontaan georganiseerde vergaderingen, die echter al snel het karakter van een muiterij konden krijgen, zie: Errington, 'The nature of the Macedonian state' 105; Hammond ziet de functie en de taken van deze raad als een vastomlijnd geheel, maar deze machtsrelaties waren complexer dan hij schetst, zie: N.G.L. Hammond, *The Macedonian state. Origins, institutions and history* (Oxford 1989) 60.

¹²⁷ Hammond, *A history of Macedonia II*, 390; Tijdens de expedities van Alexander is er echter sprake van dat het leger de Macedonische staat belichaamde, waardoor de vergadering alleen uit soldaten bestond, zie: Hammond, *A history of Macedonia II*, 389; Errington, 'The nature of the Macedonian state', 90.

¹²⁸ De kandidaat voor het koningschap werd echter gekozen door de Macedonische aristocratie, zie: E.M. Anson, 'The evolution of the Macedonian army assembly (330-315 B.C.)', *Historia* 40 (1991) 237; Hamilton, *Alexander the Great*, 24; Hammond, *A history of Macedonia II*, 383.

¹²⁹ Borza, *In the shadow of Olympus*, 233; Hammond, 'The king and the Macedones', 23; Hammond, *A history of Macedonia II*, 385.

Zowel deze vergadering van Macedonische burgers als de raad van *hetairoi* had niet de macht een bindend advies aan de koning te geven en vervulden zodoende een adviserende rol.¹³⁰ De invloed van de raad van *hetairoi* was informeel van aard en de machtspositie van deze raad was vaag gedefinieerd. De koning diende zich echter wel te schikken naar de *nomoi* die in de Macedonische machtsstructuur bestonden.¹³¹ De Macedonische stammen zouden immers tegen hem in opstand komen wanneer hij zich niet aan deze conventies zou houden. Hij diende dus wel naar de adviezen van de Macedoniërs te luisteren, omdat hij de positie van *primus inter pares* bekleedde. Daarnaast was het leiderschap van de Macedonische koning persoonlijk van aard, omdat hij voorop ging in de strijd en persoonlijke moed aan de dag legde. Dit leidde tot een sterke verbondenheid tussen de soldaten en de koning, omdat hij op deze manier dezelfde militaire waarden nastreefde als de soldaten. Deze verbondenheid leidde tot een gedisciplineerd leger, omdat de soldaten de koning respecteerden en zij loyaal aan hem waren.¹³²

Philippos voerde dus verschillende veranderingen door in de Macedonische machtsstructuur, maar hij reorganiseerde ook het Macedonische leger tot een gedisciplineerde eenheid. Hij voerde nieuwe trainingstechnieken in, evenals nieuwe gevechtstactieken en nieuwe wapens zoals de *sarissa*.¹³³ Door deze hervormingen kon de Macedonische falanx effectiever strijd leveren en bovendien: 'Philip's military reforms more than revolutionized the army; they revolutionized the state.'¹³⁴ Het organiseren van verschillende stammen onder één koning met een gedisciplineerd leger zorgde voor een vorm van eenheid in Macedonië. Bovendien plaatste hij meer Macedoniërs in de functie van *pezhetairos* in de infanterie, om als tegenwicht te dienen tegen de arisocratische cavalerie. Daarnaast zorgde Philippos voor een intensieve exploitatie van de natuurlijke bronnen van Macedonië, zoals de winning van zilver uit de mijnen.¹³⁵ In zijn eerste regeringsjaren voegde hij de stammen in Macedonië samen en stelde hij de grenzen van het rijk veilig door onder meer de strijd aan te gaan met het buurvolk de Illyriërs. Toen de binnenlandse stabiliteit was gewaarborgd, richtte hij zich op de staten op het Griekse vasteland. Na het voeren van verschillende gevechten

¹³⁰ Worthington, 'Alexander, Philip', 72; Green, *Alexander of Macedon*, 16-17; Hammond, *A history of Macedonia II*, 397.

¹³¹ Lane Fox, *Alexander the Great*, 64-65.

¹³² E. Carney, 'Macedonians and mutiny: discipline and indiscipline in the army of Philip and Alexander', *Classical Philology* 91 (1) (1996) 28-30.

¹³³ Een *sarissa* was een Macedonische lans van drie tot zeven meter lang, met een ijzeren punt en een bronzen voet.

¹³⁴ Daarnaast werden in het Macedonische leger nieuwe eenheden en verschillende nieuwe functies gecreëerd, zoals de functie van speerwerper, zie: Worthington, 'Alexander, Philip', 75, 85.

¹³⁵ *Ibidem*, 85.

tegen een aantal Griekse stadstaten kwam het in 338 v.Chr. tot een treffen bij Chaeronae. Hier waren troepen van Athene, Thebe, Achaea, Megara, Korinthe en verschillende Griekse eilanden samengekomen. Na het verslaan van deze troepen stichtte Philippos in 337 v.Chr. de Korinthische Bond, waarbij door het sluiten van bilaterale verdragen de vrijheid en de autonomie van de Griekse stadstaten werden gewaarborgd. Philippos werd benoemd tot hegemoon van de Bond, waardoor hij de verantwoordelijkheid had om de expeditie naar Perzië te leiden. De instelling van de Korinthische Bond formaliseerde de nieuwe machtsverhoudingen tussen Macedonië en de Griekse stadstaten.¹³⁶ Bovendien zorgde het leiden van een militaire expeditie tot een toename van de macht van de koning, omdat op militair gebied zijn macht het grootst was.

Philippos erfde dus een instabiel koninkrijk in Macedonië, toen het land bestond uit een grote verzameling van verschillende autonome stammen. Hij wist zijn machtspositie echter te stabiliseren door verschillende aanpassingen in de machtsstructuur door te voeren en door hervormingen van het leger. Hij beperkte de onafhankelijke positie van de stammen door verdragen te sluiten en door de zonen van de aristocratie aan het hof op te nemen. De koning had op een aantal gebieden een grote verantwoordelijkheid, zoals op militair gebied en op het gebied van buitenlandse betrekkingen. Op deze gebieden kon hij veel macht uitoefenen, zeker gezien het feit dat er geen geschreven wetten bestonden die de macht van de koning beperkten. Hij diende echter wel rekening te houden met de *nomoi* die er bestonden in de Macedonische maatschappij en hij diende deze te respecteren, aangezien de stammen anders tegen hem in opstand zouden kunnen komen en hem konden afzetten. Bovendien legden de vergadering van Macedonische burgers en de raad van *hetairoi* beperkingen op aan zijn macht, hoewel zij vaak een informele en adviserende rol hadden. Hun aanwezigheid aan het hof zorgde echter al voor een sterke controle op het beleid van de koning. Aangezien de leden van deze instituten tot de Macedonische aristocratie behoorden, diende de koning hun adviezen wel ter harte te nemen om confrontaties te vermijden. De Macedonische koning vormde dus een *primus inter pares* binnen de Macedonische machtsstructuur, omdat hij met de gratie van de Macedonische aristocratie regeerde en op een aantal manieren beperkt werd in zijn machtsuitoefening.

¹³⁶ Worthington, 'Alexander, Philip', 83-84.

2.2 De verschillende groepen aan het Macedonische hof

Het Macedonische hof bestond uit verschillende groepen met verschillende functies en verantwoordelijkheden. Aan de top van de hiërarchie van het hof stond de koning, die militaire, religieuze en rechterlijke taken met elkaar combineerde. De leden van het hof en de soldaten hadden veel respect voor de koning, want ze meenden dat hij goddelijke hulp aan zijn zijde had.¹³⁷ Hoewel zijn onderdanen ontzag hadden voor hem, schroomde de koning niet om zich aan dezelfde training als de soldaten te onderwerpen en om dezelfde kleding te dragen.¹³⁸ Door voorop te gaan op het slagveld en zich aan dezelfde training als de soldaten te onderwerpen, verdiende de koning de loyaliteit en het respect van het leger. De generaals van de verschillende legereenheden stonden in directe relatie tot de koning en ze hadden hun functie vaak verkregen op basis van hun militaire prestaties. De generaals kwamen voort uit de groep van de *hetairoi* en adviseerden de koning over militaire en politieke kwesties. De generaals Parmenion en Antipatros bekleedden hoge functies aan het hof van Philippos en later ook aan het hof van Alexander.

De koning genoot bescherming door de aanwezigheid van zijn lijfwachten, de zogenaamde *somatophulakes*. Tijdens Philippos' bewind vormde de groep van zeven *somatophulakes* een geografische afspiegeling van de verschillende stammen in Macedonië. Zij werden gekozen uit de groep van *hetairoi*.¹³⁹ Aan het hof van Alexander waren zeven *somatophulakes* aanwezig, namelijk Leonnatos, Hephaistion, Lysimachos, Aristonous, Perdikkas, Ptolemaios en Pithon. Alexander voegde hier later een achtste *somatophulax* aan toe, namelijk Peukestas. Hij voegde hem toe aan deze groep op basis van de door hem geleverde prestatie, want hij had Alexander gered bij het beleg van de stad van de Malli in 325 v.Chr.¹⁴⁰ De *somatophulakes* waren belast met de veiligheid van de koning in vredessituaties. Een aantal van hen sliep in dezelfde kamer als de koning en een aantal van hen hield 's nachts de wacht bij de deur. Ze assisteerden de koning bij de jacht en bovendien waren zij betrokken bij het plannen van militaire operaties.¹⁴¹ De *somatophulakes* hielden ook de wacht bij de tent van koning wanneer hij ziek was.¹⁴² Het blijkt dat de taken van de vrienden van Alexander en de taken van de *somatophulakes* sterk met elkaar verweven waren, want ook zijn vrienden hielden de wacht bij zijn tent wanneer hij ziek was.

¹³⁷ Curt. 3.6.18.

¹³⁸ Curt. 3.6.19.

¹³⁹ Heckel, 'King and "companions"', 205; Hammond, 'The king and the Macedones', 27.

¹⁴⁰ Arr. *Anab.* 6.28.3-4.

¹⁴¹ Heckel, 'King and "companions"', 207.

¹⁴² Curt. 9.6.4.

De gezellen van de koning, de zogenaamde *hetairoi*, hadden een persoonlijke relatie met de koning en behoorden op basis van hun kwaliteiten tot deze groep.¹⁴³ De *hetairoi* waren vaak vrienden van de koning en ze behoorden tot de Macedonische aristocratie. Binnen de organisatiestructuur van het leger vormden ze de aanvoerders van de elitetroepen, zoals van de cavalerie.¹⁴⁴ Het feit dat ze tot de Macedonische aristocratie behoorden stelde hen op basis van deze sociaal-economische positie in staat zichzelf een paard te verschaffen. Het bezit van een paard was namelijk een voorwaarde om toe te treden tot de cavalerie.¹⁴⁵ Naast het leiden van verschillende legereenheden hadden de *hetairoi* de taak de koning te adviseren, waarbij ze in de vorm van een raad vergaderden. De adviezen van deze raad waren echter niet bindend en de koning had het laatste woord, maar hij liet zich desalniettemin vaak door hen adviseren. Hij had immers hun steun nodig om zijn functie als koning te kunnen vervullen. De verbondenheid tussen de *hetairoi* en de koning was groot, aangezien hij de macht had hen promotie te geven binnen het leger.¹⁴⁶ Alexanders vrienden behoorden ook tot de groep van *hetairoi* en steunden hem vaak in zijn beleid. De groep van *hetairoi* behelsde dus de Macedonische aristocratie, maar onder het bewind van Philippos werden ook leden van de lagere aristocratie in deze groep geïntegreerd, zoals Thessaliërs en Grieken.¹⁴⁷ Deze benoemingen kwamen dan ook niet tot stand op basis van afkomst, maar op basis van vriendschap met de koning. Het benoemen van buitenlanders aan het Macedonische hof zette zich voort onder het bewind van Alexander, waarbij hij steeds minder Macedoniërs in de groep van *hetairoi* aan zijn hof installeerde, maar juist meer Perzen en Grieken.

De *paides basilikoi*, ook wel de koninklijke pages genoemd, vormden een aparte groep aan het Macedonische hof, bestaande uit de zonen van Macedonische aristocraten.¹⁴⁸ Ze werden onderwezen in de Griekse cultuur en verkeerden in de directe nabijheid van de koning. De functie van page was door koning Amyntas III (392-369 v.Chr.) ingesteld, waarbij hij vijftig volwassen zonen van de Macedonische aristocratie aan zijn hof opnam. Ze fungeerden vaak als gijzelaar aan het hof om op deze manier de loyaliteit van hun vaders af te dwingen.¹⁴⁹ De pages hadden verschillende taken, zoals het opdienen van het eten en het optuigen van het paard van de koning voor de strijd. Vaak namen de pages ook deel aan de strijd, waar ze aan

¹⁴³ Hammond, *Alexander the Great*, 15, 17.

¹⁴⁴ Ibidem, 25.

¹⁴⁵ Heckel, 'King and "companions"', 205.

¹⁴⁶ Hammond, *A history of Macedonia II*, 399.

¹⁴⁷ Strootman, *The Hellenistic royal court*, 95.

¹⁴⁸ De functie van koninklijke page aan het Macedonische hof was waarschijnlijk overgenomen van het Perzische hof, waar deze functie al langer bestond, zie: Xen. *Anab.* 1.9; Borza, *In the shadow of Olympus*, 233.

¹⁴⁹ Lane Fox, *Alexander the Great*, 51; Heckel, 'King and "companions"', 206; Roisman, 'Honor in Alexander's campaign', 302.

de zijde van de koning vochten. Daarnaast dienden ze hem bij te staan tijdens de jacht, hetgeen een populaire bezigheid was aan het Macedonische hof. Ook hielden zij de wacht bij het slaapvertrek van de koning.¹⁵⁰ Ze brachten volgens de bronnen tevens via een speciale ingang onopgemerkt concubines de tent van de koning binnen.¹⁵¹ De pages werden voorbereid op verschillende hoge functies aan het Macedonische hof, maar ze werden eerst belast met taken die normaliter door slaven werden uitgevoerd.¹⁵² Op deze manier ervoeren ze: ‘In a typical rite of passage, a youth experiences roles which are opposite to the ones he will fulfill as an adult (...)’.¹⁵³ De inhoud van deze *rite de passage* dient echter gerelativeerd te worden, want het optuigen van een paard en het opdienen van voedsel is geenszins gelijk aan het werk van slaven.¹⁵⁴ De koning had de macht over de pages, want hij mocht hen straffen bij een vergrijp, hetgeen de directe aanleiding was van de samenzwering van de pages in 327 v.Chr. Naast deze verschillende instituties en groepen aan het hof, waren er ook andere functies aan het Macedonische hof, zoals de functie van ziener, architect en dokter. Deze functies hadden echter geen politiek karakter en waren zodoende nauwelijks van invloed op de machtspositie van de koning.

Het hof van de Macedonische koning herbergde dus verschillende groepen en instituties. De *somatophulakes* vervulden de functie van lijfwachten en de pages vervulden de functie van schildknepen, door bijvoorbeeld het paard van de koning gereed te maken voor de strijd. Daarnaast waren er ook de *hetairoi* aanwezig, welke een sociale groep aan het hof vormden, bestaande uit leden van de Macedonische aristocratie. Zij fungeerden voornamelijk als vertrouwelingen van de koning en ze bezetten de hoogste functies binnen het leger. De taken van de verschillende groepen vertoonden veel overeenkomsten met elkaar, zoals het bewaken van de tent en hem bijstaan in de strijd. De leden van deze groepen waren grotendeels afkomstig uit de Macedonische aristocratie en vervulden ook de hoogste functies binnen het Macedonische hof, maar onder Philippos en Alexander werden ook Grieken en andere volkeren in deze functies en groepen geïntegreerd. De verschillende groepen waren dus een vorm van controle op de machtsuitoefening van de Macedonische koning. Vanuit hun functie waren zij immers in staat de koning te beïnvloeden en hem te adviseren over het te volgen beleid. Wanneer de koning te veel macht naar zich toe trok en als een autocraat ging

¹⁵⁰ Curt. 5.1.42; Diod. Sic. 4.13.1, 17.65.1.

¹⁵¹ Curt. 8.6.3.

¹⁵² Heckel, ‘King and “companions”’, 205-206; Curt. 8.6.2.

¹⁵³ Roisman, ‘Honor in Alexander’s campaign’, 303.

¹⁵⁴ Met dank aan de heer Strootman, die mij erop wees dat het werk dat de pages uitvoerden zeker niet gelijk was aan het werk dat slaven uitvoerden.

regeren, zorgden deze groepen al dan niet met geweld ervoor dat de *nomoi* van de machtsstructuur in stand bleven.

2.3 Veranderingen aan het Macedonische hof onder het bewind van Alexander

Alexander nam de verschillende instituties en groepen aan het hof van zijn vader over, maar door verschillende gebeurtenissen veranderde de relatie tussen de koning en deze groepen. De veranderingen in deze relatie hadden tevens invloed op de machtsperceptie van Alexander en op zijn positie als koning aan het hof. De macht van de Macedonische koning was persoonlijk en kende slechts enkele beperkingen. Hij diende echter wel indirect verantwoording af te leggen aan de Macedonische aristocratie, omdat zij een belangrijke machtsfactor aan het hof vormden. Alexander maakte de macht aan het Macedonische hof op verschillende manieren persoonlijker van aard. Hij was dan wel als koning een *primus inter pares*, maar hij legde op een aantal manieren het streven naar een autocratische machtspositie aan de dag.¹⁵⁵ Volgens Heckel bestond het hof van Alexander in het begin van zijn campagne uit drie facties die de macht in balans hielden.¹⁵⁶ Er was sprake van de factie van Antipatros, de factie van Parmenion en de factie van Alexander. Alexander had te maken met de twee belangrijkste veteranen uit het leger van Philippos, namelijk Antipatros en Parmenion. Zij vormden als aristocratische Macedoniërs de *hetairoi* van Philippos.

Na zijn vertrek naar Klein-Azië in 334 v.Chr. stelde Alexander Antipatros aan als regent van Macedonië en als *strategos autokrator* van Europa.¹⁵⁷ Hij vervulde verschillende functies van de afwezige koning, voornamelijk op politiek en militair gebied. Alexander kwam met de gratie en steun van Antipatros aan de macht in 336 v.Chr. en deze hielp hem zijn macht te consolideren, omdat hij de monarchale traditie van het Temenidische koningshuis in stand wenste te houden.¹⁵⁸ Om de loyaliteit van Antipatros te behouden, gaf Alexander hem dus een belangrijke functie in Macedonië.¹⁵⁹ Tevens vervulde Antipatros in de afwezigheid van Alexander de rol van hegemoon van de Korinthische Bond en zag hij toe op de stabiliteit van de *Koinon Eirene*. Hij had tot taak de stabiliteit in Macedonië en in Griekenland

¹⁵⁵ S. Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung gegenüber der makedonischen Opposition bei Alexander dem Grossen* (Frankfurt 2003) 145.

¹⁵⁶ W. Heckel, 'King and "companions": observations on the nature of power in the reign of Alexander', in: J. Roisman (ed.) *Brill's companion to Alexander the Great* (Leiden 2003) 197-225.

¹⁵⁷ Heckel, 'King and "companions"', 200.

¹⁵⁸ Antipatros was een vertrouweling geweest van Philippos. Hij was bovendien een voorstander van het Temenidische koningshuis en hij wenste een lid van dit koningshuis op de troon te plaatsen, zie: Errington, 'The nature of the Macedonian state', 95, 103.

¹⁵⁹ W. Heckel, 'Resistance to Alexander the Great', in: L.A. Tritle (ed.), *The Greek world in the fourth century: from the fall of the Athenian Empire to the successors of Alexander* (Londen 1997) 216.

te waarborgen, maar daarnaast was het ook zijn taak versterkingen te leveren aan Alexander voor zijn expeditie.¹⁶⁰ Twee schoonzonen van Antipatros verkeerden aan het hof van Alexander, namelijk Alexander de Lyncestiër en de *somatophulax* Balakros.¹⁶¹ Het feit dat hij Macedonië en Griekenland niet heeft verlaten tijdens de expedities van Alexander heeft eraan bijgedragen dat hij niet het slachtoffer werd van het streven van Alexander naar machtsuitbreiding. Alexander stuurde echter wel Krateros in 324 v.Chr. met de Macedonische veteranen terug naar Macedonië. Hij had Krateros de opdracht gegeven om Antipatros af te zetten en diens functie over te nemen. Op deze wijze zou Alexander de macht van de factie rondom Antipatros hebben gebroken.¹⁶² Alexander stierf echter voordat Krateros Macedonië had bereikt en hierna brak de Lamische Oorlog in 322 v.Chr. uit, de strijd tussen Athene en Macedonië. Het afzetten van Antipatros door Krateros heeft dus niet plaatsgevonden, maar Antipatros bleef aan de macht en hij stierf in 319 v.Chr. een natuurlijke dood.

Parmenion maakte deel uit van het leger dat de Hellespont overstak om het Perzische Rijk binnen te trekken in 334 v.Chr. Hij behoorde tot een van de meest ervaren generaals in het leger van Alexander en hij was een voorstander van de expeditie naar Perzië. Hij had namelijk al verkenningstochten uitgevoerd in het Perzische Rijk en hij was zich bewust van de materiële voordelen die de expeditie zou opleveren. Zijn macht was op politiek gebied beperkter dan die van Antipatros. Alexander had namelijk Attalos, de schoonzoon van Parmenion, in 336 v.Chr. laten vermoorden.¹⁶³ Hierdoor verdween een van de machtigste figuren van de factie rondom Parmenion. Zijn zonen Philotas en Nikanor vervulden echter wel hoge functies binnen het Macedonische leger, want Philotas leidde de cavalerie van de *hetairoi* en Nikanor leidde de hypaspisten.¹⁶⁴ Op deze manier was de macht van Parmenion sterk geworteld binnen het Macedonische hof en voornamelijk binnen het Macedonische leger. Hij genoot met zijn familie dan ook veel loyaliteit onder de troepen. Alexander had op het gebied van militaire beslissingen verschillende confrontaties met Parmenion. Laatstgenoemde adviseerde hem bij een aantal belangrijke veldslagen, zoals bij de slag bij de Granikos, maar

¹⁶⁰ Heckel, 'King and "companions"', 200.

¹⁶¹ Alexander de Lyncestiër werd na de Philotas-affaire in 330 v.Chr. berecht en gedood, nadat hij drie jaar gevangen had gezeten. Hij was gevangen gezet omdat hij door Darios zou zijn omgekocht om Alexander te doden. Balakros werd als een van de eerste *somatophulakes* van het hof verwijderd toen hij de zeggenschap kreeg over de provincie Cilicia, zie: Heckel, 'King and "companions"', 201.

¹⁶² Olympias had bovendien in verschillende brieven aan Alexander Antipatros in een kwaad daglicht gesteld en misschien speelde deze kritiek ook mee in het voornemen van Alexander om Antipatros af te zetten.

¹⁶³ Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 40-42.

¹⁶⁴ Hypaspisten waren schilddragers en vochten vaak met een speer. Nikanor was een plotselinge dood in Baktra gestorven, zie: Curt. 6.6.18-19; Heckel, 'King and "companions"', 202; Bovendien was Parmenions vriend Hegelochos de aanvoerder van de *prodromoi*, de lichte cavalerie, zie: Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 56.

Alexander legde dit advies vaak naast zich neer. Het was echter belangrijk voor Alexander om Parmenion een deel van het leger te laten leiden en militaire overwinningen te behalen, want dergelijke overwinningen bekrachtigden de positie van de koning en onderdrukte de oppositie van de Macedonische aristocratie.¹⁶⁵ De aristocratie kon namelijk bij het uitblijven van successen twijfels krijgen over de militaire capaciteiten van de koning en dit zou diens machtspositie ondermijnen.

Er ontstond vaker frictie tussen de koning en zijn generaal, zoals na het advies van Parmenion om het voorstel van Darios te accepteren, welke na de slag bij Tyros in 332 v.Chr aan de koning werd gedaan. Parmenion stelde dat hij dit voorstel zou accepteren als hij Alexander was, waarop Alexander antwoordde: '(...) that he too would have done this if he had been Parmenio (...).'¹⁶⁶ Het naast zich neerleggen van de verschillende voorstellen van Darios, hoewel zijn *hetairoi* hem adviseerden deze te accepteren, leidde tot een bepaalde mate van autocratie bij Alexander.¹⁶⁷ Bovendien probeerde Alexander de macht van Parmenion te beperken door hem na de slag bij de Granikos in 330 v.Chr. van het slagveld te sturen om de Perzische schatkist in te nemen en later om de communicatieroutes in Ekbatana veilig te stellen.¹⁶⁸ Alexander voorkwam hiermee dat Parmenion zich in grote mate met zijn militaire kwaliteiten op het slagveld profileerde.¹⁶⁹ Door het verwijderen van Parmenion van het Macedonische hof zorgde Alexander ervoor dat hij zelf de verantwoordelijkheid kon nemen voor de militaire overwinningen.

Ten derde was de factie van Alexander aan het Macedonische hof aanwezig, welke de meeste macht in handen had. Binnen deze factie bekleedde Alexander de rol van koning. Hierbij had hij militaire, politieke, religieuze en rechterlijke macht. Hij hanteerde aan het hof veelal dezelfde functies als zijn vader had gedaan, maar hij voerde hier wel een aantal veranderingen in door. Hij maakte het uitoefenen van de macht aan het hof persoonlijker van aard door zich te omringen met vertrouwelingen en vrienden. Zo waren in de kring van *hetairoi* onder andere zijn jeugdvrienden Hephaistion en Ptolemaios aanwezig, die met hem

¹⁶⁵ Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 58, 62-64.

¹⁶⁶ Arr. *Anab.* 2.25.2 (vert. Brunt).

¹⁶⁷ Müller ziet het dan ook als een literair topos dat Alexander de adviezen van Parmenion naast zich neerlegde en dat dit topos tot doel had de koning een speciale positie te verschaffen. Alexander was door zijn onervarenheid echter sterk afhankelijk van de adviezen van zijn generaal, zie: Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 58; Bosworth, *Conquest and empire*, 76.

¹⁶⁸ Arr. *Anab.* 3.19.7.

¹⁶⁹ Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 77-78; L. Edmunds, 'The religiosity of Alexander', *Greek, Roman and Byzantine Studies* 12 (1971) 366.

als pages aan het hof van Philippos hadden gediend.¹⁷⁰ Ook degenen die in relatie stonden met het koningshuis van Epiros nam hij op aan zijn hof, omdat deze in relatie stonden tot het koningshuis van zijn moeder Olympias. Hij nam hen op aan zijn hof op basis van hun relatie met Olympias en omdat hij verzekerd was van hun loyaliteit. Tot deze groep behoorden onder anderen Arybbas en Neoptolemos.¹⁷¹ Tijdens het bewind van Alexander vonden verschillende verschuivingen plaats in de samenstelling van de groep van *hetairoi*. Philippos had reeds Grieken en Thessaliërs aangesteld aan zijn hof, hetgeen geaccepteerd werd door de Macedoniërs omdat het Westerse volkeren waren. Alexander zette deze trend voort en stelde verschillende Grieken en Perzen aan als *hetairoi*.¹⁷² Aan het einde van zijn heerschappij behelsde de groep van *hetairoi* ongeveer zestig mannen, bestaande uit Grieken, Macedoniërs, Perzen en andere Oosterse volkeren. Zo had Alexander de Grieken Nearchos, Laomedon en de secretaris Eumenes aan zijn hof. Ook de Griekse tragedieacteur Thettalos en de filosoof Anaxarchos behoorden op basis van hun relatie met de koning tot de groep van *hetairoi*. Daarnaast had Alexander verschillende Griekse zieners, architecten en kunstenaars aan zijn hof.¹⁷³ De integratie van Perzen in de groep van *hetairoi* stuitte echter op kritiek van de Macedonische veteranen, die het niet accepteerden dat Oosterse barbaren macht verkregen aan het hof. De Perzen werden volgens het stereotiepe beeld namelijk als minderwaardig en als slaafs betiteld.

Alexander nam twee *somatophulakes* over van zijn vader, namelijk Ptolemaios en Demetrios.¹⁷⁴ Deze werden echter in de loop van zijn heerschappij vervangen door Leonnatos, Hephaistion, Lysimachos, Aristonous, Perdikkas, Ptolemaios en Pithon. Het vervangen van de *somatophulakes* door zijn eigen vrienden zorgde ervoor dat Alexander zijn macht veilig stelde en toonde zijn beïnvloeding van de machtsrelaties aan het hof.¹⁷⁵ De *somatophulakes* en de *hetairoi* adviseerden de koning over de te volgen militaire strategieën en zijn vrienden stemden vaak in met zijn voorgestelde plannen. Bij het doorvoeren van vernieuwingen in de commandostructuur van het leger zorgde hij ervoor dat zijn vertrouwelingen de hoge posities in handen kregen.¹⁷⁶ In de eerste jaren van zijn heerschappij was dit nog niet mogelijk

¹⁷⁰ Nadat Alexander na een woordenwisseling met Philippos in 337 v.Chr. werd verbannen van het hof, werden ook de pages die hem steunden, zoals Hephaistion en Ptolemaios, verbannen, zie: N.G.L. Hammond en G.T. Griffith, *A history of Macedonia III- 336-167 B.C.* (Oxford 1972) 14.

¹⁷¹ Heckel, 'King and "companions"', 203-204.

¹⁷² Roisman, 'Honor in Alexander's campaign', 298; Strootman, *The Hellenistic royal court*, 96; Heckel, 'King and "companions"', 215.

¹⁷³ Lane Fox, *Alexander the Great*, 430-431.

¹⁷⁴ Na de dood van Ptolemaios bij Halikarnassos (334 v.Chr.) werd hij vervangen door Hephaistion, zie: Heckel, 'King and "companions"', 207.

¹⁷⁵ Roisman, 'Honor in Alexander's campaign', 298.

¹⁷⁶ Heckel, 'King and "companions"', 209.

geweest, omdat zijn vrienden lage militaire ordes bekleedden en weinig ervaring hadden op militair gebied.¹⁷⁷ Het is hierbij opvallend dat Alexander zijn generaals niet zozeer benoemde op basis van hun militaire capaciteiten, maar op basis van hun relatie met hem. Zo kregen Krateros, Koinos en Perdikkas op basis van hun goede relatie met Alexander promotie van *taxiarchos* naar *hipparchos*.¹⁷⁸

Om vormen van tegenstand tegen zijn beleid te voorkomen, kregen aanhangers van de facties van Parmenion en Antipatros geen promotie binnen het Macedonische leger en werden ze belast met het bestuur van satrapieën in afgelegen gebieden.¹⁷⁹ Tot deze groep behoorde bijvoorbeeld Kleitos, die zich bij een banket in 328 v.Chr. beklaagde over het feit dat de afgelegen provincie Sogdania aan hem was toegewezen. Op deze manier verstoorde Alexander de machtsbalans die er tussen de drie facties bestond, waarmee hij voor zijn eigen groep de meeste voordelen behaalde. Bovendien ontstond er een steeds duidelijker generatieverschil tussen de verschillende groepen aan het hof, waarbij de oudere generatie uit de heerschappij van Philippos conservatievere denkbeelden hanteerde dan de jongere generatie. Eerstgenoemde groep was namelijk gekant tegen de integratie van Oosterse gebruiken aan het hof en binnen het leger, omdat zij deze cultuur als minderwaardig beschouwden.

Samenzweringen aan het hof van Alexander toonden het ongenoegen van enkele ondergeschikten met het beleid van de koning.¹⁸⁰ Tijdens de heerschappij van Alexander vonden er verschillende samenzweringen plaats. Een aantal van deze samenzweringen hebben echter geen relatie met de machtsverhoudingen aan het Macedonische hof of met de veranderingen in de relatie tussen Alexander en de Macedonische aristocratie. Hierbij valt te denken aan de vermeende samenzweringen van Alexander de Lyncestiër en die van de lijfarts Philippos, die door Darios zouden zijn omgekocht om Alexander te doden.¹⁸¹ Bij deze samenzweringen was geen sprake van een interne machtsstrijd aan het hof, maar van de invloed van een externe vijand, namelijk van Darios. Een aantal andere samenzweringen hebben echter wel veranderingen teweeg gebracht in de relatie van Alexander met verschillende groepen aan het Macedonische hof.

In 330 v.Chr. vond de zogenaamde Philotas-affaire plaats en Alexander zorgde ervoor dat zijn macht flink werd uitgebreid door de gevolgen van deze affaire. Philotas behoorde tot

¹⁷⁷ Heckel, 'Resistance to Alexander', 217.

¹⁷⁸ Heckel, 'King and "companions"', 209; Roisman, 'Honor in Alexander's campaign', 294-295.

¹⁷⁹ Heckel, 'King and "companions"', 210.

¹⁸⁰ Ibidem, 214.

¹⁸¹ Ibidem, 210-214.

de factie van zijn vader Parmenion en leidde een eliteonderdeel van het Macedonische leger. Volgens Ploutarchos (*Vit. Alex.* 48.1-49.13) had Philotas al een reputatie als hooghartig persoon opgebouwd en zijn vader had hem vaak tot gematigdheid aangespoord. Zijn hooghartigheid komt tot uiting in het feit dat hij zijn maîtresse Antigone, een gevangene uit Cilicia, vertelt dat hij en zijn vader verantwoordelijk zijn voor de verschillende militaire overwinningen, en niet Alexander (*Vit. Alex.* 48.6). Deze berichten worden door Antigone aan Krateros gemeld, waarna de opmerkingen Alexander bereiken. Laatstgenoemde besluit Antigone als spion te gebruiken en haar de opmerkingen van Philotas te laten rapporteren. Op deze manier wordt Philotas het slachtoffer van een samenzwering die tegen hem is gericht. In dezelfde tijd doet zich een samenzwering voor tegen Alexander die geïnitieerd is door Dimnos. Hij wil zijn partner Nikomachos overhalen om deel te nemen aan een samenzwering om Alexander te doden, maar deze weigert hieraan deel te nemen. Nikomachos stelt zijn broer Kebalinos op de hoogte van de samenzwering tegen de koning, die het bericht aan Philotas overbrengt. Om onbekende redenen brengt Philotas het bericht niet over aan Alexander (*Vit. Alex.* 49.3-5). Wanneer Alexander op de hoogte raakt van de geplande samenzwering, beschuldigen Nikomachos en Kebalinos Philotas ervan de samenzwering te hebben geleid. Dimnos, die volgens hen slechts een pion is in het geheel, is intussen echter gedood en kan geen verklaring meer afleggen (*Vit. Alex.* 49.8-9). Hierop laat Alexander Philotas martelen en doden en tevens laat hij Parmenion doden (*Vit. Alex.* 49.13). Diodoros van Sicilië noemt in boek 17 de Philotas-affaire in 17.79.1-80.2 en stelt dat Philotas misschien deel uitmaakte van de samenzwering of dat hij gewoon langzaam handelde (Diod. Sic. 17.79.3).

Quintus Curtius Rufus spreekt in zijn werk in 6.7-11 over de vermeende samenzwering rondom Philotas. Ook hij ziet Dimnos, Nikomachos en Kebalinos als de hoofdrolspelers in deze affaire. Kebalinos meldt de informatie over de vermeende samenzwering aan Philotas, die dit echter niet meldt aan de koning (Curt. 6.7.1-6.7.21). Wanneer Alexander via Metron alsnog op de hoogte raakt van de vermeende samenzwering, laat hij Dimnos arresteren. Deze pleegt echter zelfmoord en is niet meer in staat om tot Alexander te spreken (Curt. 6.7.29-30). Philotas wordt door Alexander ter verantwoording geroepen vanwege het feit dat hij de informatie over de samenzwering niet aan hem heeft gerapporteerd (Curt. 6.7.31-32). Nadat hij zich heeft verzoend met Philotas roept Alexander alsnog de raad van zijn *hetairoi* bijeen om de kwestie te bespreken. Tijdens deze vergadering neemt Krateros het woord en hij overtuigt Alexander van het gevaar van de aanwezigheid van

Philotas aan het hof (Curt. 6.8.1-9).¹⁸² Bij deze redevoering speelt de persoonlijke ambitie van Krateros zeker een rol, want hij wil de functie van Philotas vervullen. De raad adviseert Alexander om Philotas onder marteling te ondervragen (Curt. 6.8.15). Vervolgens wordt Philotas gevangen genomen in het kamp en wordt hij voorgeleid voor de vergadering van het leger (Curt. 6.8.23-26).¹⁸³ Alexander houdt een redevoering waarin hij benadrukt aan welke gevaren hij heeft blootgestaan (Curt. 6.9.1-24). Philotas krijgt tijdens deze rechtszaak de mogelijkheid om zijn verdedigingsrede uit te spreken (Curt. 6.10.1-10.37). Aangezien de familie van Parmenion grote loyaliteit genoot onder het leger, werd de vergadering van soldaten door Alexander gebruikt om de sentimenten onder de soldaten te peilen. Op deze manier vormde de vergadering een tegenwicht voor Alexander tegen de Macedonische aristocratie.¹⁸⁴ Philotas weerlegt in zijn redevoering de aanklacht dat hij deel uitmaakt van de samenzwering en hij beantwoordt de vraag waarom hij de berichten over de vermeende samenzwering niet aan Alexander heeft gemeld. Philotas stelt dat hij de kwestie slechts zag als een ruzie tussen een jongeman en zijn geliefde; tussen Dimnos en Nikomachos (Curt. 6.10.15-16). Ook stelt hij dat hij aan de koning heeft geschreven dat hij zich zorgen maakte over zijn idee van Zeus-Ammon af te stammen. Hij wilde hem aansporen dit idee voor zich te houden en het niet tot onderdeel te maken van zijn hofpropaganda (Curt. 6.10.26-10.29). De vergadering adviseert Philotas te executeren, waarna hij eerst aan verschillende martelingen wordt onderworpen (Curt. 6.11.13-19). Onder druk van deze martelingen zegt hij schuldig te zijn aan de samenzwering en vervolgens wordt hij geëxecuteerd.

Arrianos besteedt in *Anabasis Alexandrou* 3.26 kort aandacht aan het voorval met Philotas en vermeldt hierbij dezelfde informatie als Ploutarchos en Quintus Curtius Rufus. Hij voegt hieraan toe dat Parmenion gedood wordt omdat volgens Alexander de kans bestaat dat hij een deelnemer was aan de samenzwering van zijn zoon. Daarnaast was het gevaarlijk om Parmenion in leven te laten, aangezien hij de loyaliteit van veel soldaten genoot en de mogelijkheid bestond dat hij met hen zou optrekken tegen Alexander. Justinus stelt ten slotte in *Epitome* 12.5.1-8 dat Philotas en Parmenion met voorbedachten rade door Alexander worden gedood, omdat hij op deze manier oppositie tegen zijn beleid wil verwijderen van het hof. Daarnaast meent Alexander dat hun loyaliteit meer bij Philippos ligt dan bij hem.

¹⁸² De *hetairoi* hebben dus grote invloed gehad op de arrestatie van Philotas, zie: Errington, 'The nature of the Macedonian state', 88.

¹⁸³ De familie van Philotas en Parmenion genoot veel loyaliteit onder de soldaten, dus door Philotas voor de vergadering van het leger te brengen, kon Alexander de stemming onder de soldaten peilen naar aanleiding van de vermeende samenzwering. Op deze manier kon hij inschatten wat het effect van een eventuele executie zou zijn op het leger, zie: Anson, 'The evolution of the Macedonian army assembly' 232.

¹⁸⁴ Errington, 'The nature of the Macedonian state', 114.

De executie van Philotas leidde tot verschuivingen in de machtsverhoudingen tussen Alexander en de Macedonische aristocratie. Verschillende *hetairoi* aasden immers op de functie van Philotas en gaven in de raad het advies hem te doden.¹⁸⁵ Hephaistion kreeg na Philotas' dood dan ook samen met Kleitos de zeggenschap over de door Philotas geleide cavalerie-eenheid. Alexander zag in het voorval met Dimnos en Antigone een passend voorwendsel om de macht van de familie van Parmenion te breken.¹⁸⁶ Door het doden van Philotas kwam immers een belangrijke functie vrij binnen het leger waarop hij andere *hetairoi* en zijn vrienden kon benoemen. Müller stelt dan ook dat Philotas niet zozeer het slachtoffer is geworden van een samenzwering die tegen hem was gericht, zoals Ploutarchos meende, maar dat Alexander in het voorval met Dimnos wel een goede aanleiding zag om de macht van de factie van Parmenion te breken.¹⁸⁷ Hoewel Alexander Parmenion nodig had om de machtsbalans tussen de drie verschillende facties in stand te houden, vormde hij wel een potentieel gevaar. Na de dood van zijn zoon zou hij waarschijnlijk wraak willen nemen op Alexander, waarbij hij met zijn troepen tegen hem op kon trekken. Alexander had geprobeerd Parmenion al te isoleren door hem in Ekbatana de communicatieroutes te laten bewaken, maar hij had nog steeds een groot aantal soldaten onder zijn hoede. Parmenion genoot veel loyaliteit onder zijn troepen en hij vormde dus een reëel gevaar.¹⁸⁸ Door de moord op Parmenion en Philotas werd de machtsbasis van deze factie geminimaliseerd.¹⁸⁹

De moord op Kleitos en de ruzie die hieraan vooraf ging in 328 v.Chr. tijdens een banket in Samarkhand, toonden de verschillen tussen de oude en de jonge generatie Macedoniërs aan het hof. Naast de grote hoeveelheid alcohol waren er ook dieperliggende oorzaken die het ongenoegen van Kleitos versterkten en hem ertoe aanzetten het woord tot de koning te richten.¹⁹⁰ Kleitos verwoordde het ongenoegen over het beleid van Alexander dat bij de oudere generatie aan het hof aanwezig was. Hij stelde dat hij de koning bij de slag bij de Granikos had geholpen, maar dat hij hiervoor niet beloond werd met het bestuur van een volwaardige provincie. Bovendien diende hij het commando over de cavalerie met de militair

¹⁸⁵ Heckel, 'King and "companions"', 217-218.

¹⁸⁶ Volgens Müller was de hele affaire erop gericht om via Philotas de macht van Parmenion in te perken, hetgeen zeker mogelijk is geweest, zie: Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 81.

¹⁸⁷ Ibidem, 107.

¹⁸⁸ Arr. *Anab.* 3.26.4; Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung* 100; Voor een beschrijving van de moord op Parmenion, zie: Curt. 7.2.33.

¹⁸⁹ Hektor, de derde zoon van Parmenion, was in 332 v.Chr. al omgekomen in Egypte toen hij in de Nijl was verdronken. Later werd gesteld dat hij door Alexander was gedood, maar dit wordt vaak geconcludeerd omdat hij Philotas en Parmenion ook heeft gedood.

¹⁹⁰ Müller ziet in het incident met Kleitos een manier van Alexander om door middel van deze preventieve moord vormen van oppositie aan zijn hof te verwijderen. Ze onderschat hierbij echter de combinatie van dronkenschap en de beledigingen van beide partijen die een sfeer creëerden die leidde tot de dood van Kleitos, zie: Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 21.

onervaren Hephaistion te delen.¹⁹¹ Hieruit blijkt dat de promoties door Alexander vaker gebaseerd waren op persoonlijke relaties dan op militaire prestaties.

Ploutarchos beschrijft het voorval met Kleitos in *Vitae Paralleleae Alexander* 50-51. Volgens hem waren de voortekenen in de aanloop naar het incident ongunstig voor Kleitos. Alexander roept hem namelijk bij zich om naar Griekse giften te komen kijken, terwijl Kleitos bezig is met het offeren van schapen. Drie gewijde schapen lopen achter Kleitos aan en dit is volgens de zieners een slecht teken. Bovendien heeft Alexander gedroomd over Kleitos, terwijl deze in zwarte kleren naast de overleden zonen van Parmenion zit (Plut. *Vit. Alex.* 50.3-6). De zonen van Parmenion waren allen dood en dit zou een voorspelling zijn over de naderende dood van Kleitos, die door goddelijke invloed zou plaatsvinden. Tijdens een banket worden verschillende gedichten voorgedragen, waaronder die van Pranichos. Hij drijft in zijn gedicht de spot met de prestaties van de Macedoniërs tegen de barbaren op het slagveld in het Oosten (*Vit. Alex.* 50.8). De oudere soldaten zijn geschoffeerd door de inhoud van het gedicht, terwijl de jongere soldaten en Alexander erom lachen. Kleitos verwoordt het ongenoegen van de oudere generatie soldaten aan Alexander dat ze een dergelijk gedicht als beledigend ervaren. Hierop ontstaat een woordenwisseling tussen Alexander en Kleitos, waarbij laatstgenoemde benadrukt dat Alexander de Macedoniërs respectvol dient te behandelen. Bovendien stelt hij dat Alexander zijn vader Philippos verloochent door zijn bewering de zoon van Ammon te zijn (*Vit. Alex.* 50.9-11). Ook de integratie van Oosterse elementen is een ongenoegen dat Kleitos verwoordt (*Vit. Alex.* 51.2). Hoewel de *hetairoi* het recht hadden om openlijk tegenover de koning te spreken, ging Kleitos hier volgens Ploutarchos wel over een grens heen: ‘So spake Cleitus in all boldness (...)’.¹⁹² De *hetairoi* mochten dan wel vrijuit spreken aan een banket, maar het was aan de koning om hier grenzen aan te stellen.¹⁹³ Alexander bewaakt deze grens echter door Kleitos te doden met een speer van een van zijn bewakers (*Vit. Alex.* 51.9-10). Zijn bewakers zorgen ervoor dat Alexander niet zichzelf van het leven berooft wanneer hij beseft wat voor daad hij heeft begaan (*Vit. Alex.* 51.11).

Volgens Arrianos (*Anab.* 4.8.1-4.9.4) wordt de woede van Kleitos gewekt door de integratie van Oosterse praktijken aan het hof, maar is de directe aanleiding voor zijn woordenwisseling de vleierij van verschillende vertrouwelingen aan het adres van Alexander. Zij vergelijken Alexanders prestaties met die van de Dioskouroi en zelfs met die van Herakles (*Anab.* 4.8.3). Kleitos wijst Alexander erop dat hij niet persoonlijk verantwoordelijk is voor

¹⁹¹ Heckel, ‘King and “companions”’, 220-221.

¹⁹² Plut. *Vit. Alex.* 51.3 (vert. Perrin).

¹⁹³ Roisman, ‘Honor in Alexander’s campaign’, 318; Heckel, ‘King and “companions”’, 222.

de overwinningen, maar dat hij hiervoor zijn manschappen dient te bedanken (*Anab.* 4.8.5). De woede van Kleitos wordt verder aangewakkerd door de opmerking van een van de aanwezigen dat de daden van Philippos niet bewonderenswaardig zijn (*Anab.* 4.8.6). Kleitos benadrukt dat hij Alexander zelf heeft gered bij de slag bij de Granikos (*Anab.* 4.8.7). Alexander doodt Kleitos hierna met een speer van een van de bewakers, waarna hij in zijn tent rouwt om het leed dat hij Kleitos' zuster Lanike heeft berokkend (*Anab.* 4.8.9, 4.9.3-4).¹⁹⁴

In de beschrijving van Quintus Curtius Rufus is geenszins sprake van een gedicht dat wordt voorgedragen, maar is het Alexander zelf die onder invloed van drank de prestaties van zijn vader belachelijk maakt. Hij meent verantwoordelijk te zijn voor de overwinning bij Chaeronaë in 338 v.Chr., omdat hij zijn gewonde vader zou hebben verdedigd (Curt. 8.1.22-26). De oudere generatie soldaten voelt zich beledigd door deze verhalen en Kleitos verwoordt dit ongenoegen. Hij houdt een redevoering waarin hij de prestaties van Alexander inferieur acht aan die van Philippos (Curt. 8.1.30). De oudere generatie soldaten die onder Philippos heeft gediend, komt hier tegenover de jongere generatie aan het hof te staan. Kleitos uit zijn persoonlijke frustratie over het verkrijgen van de provincie Sogdania, welke een afgelegen provincie in het rijk vormt: 'I am sent to wild beasts, to which Nature has given incorrigible recklessness'.¹⁹⁵ Een dergelijke tactiek om zich van oppositie te ontdoen hanteerde Alexander ook bij Parmenion, die naar het afgelegen Ekbatana werd gestuurd om de communicatieroutes en de schatkist te bewaken.¹⁹⁶ Bovendien verdedigt Kleitos Parmenion en diens prestaties, waarop hij wordt weggevoerd van het banket. Zijn beledigingen aan het adres van de koning gaan echter door en hij maakt het orakel van Zeus-Ammon belachelijk door te zeggen dat hij zelf meer de waarheid spreekt tegen Alexander dan dit orakel (Curt. 8.1.42). Op deze manier ontkent hij het idee van Alexanders goddelijke afkomst van Zeus-Ammon. Nadat deze beledigingen aan zijn adres zijn geuit, ontsteekt Alexander in woede en doodt hij Kleitos met een speer. Hij probeert hierna zichzelf te doden, maar zijn lijfwachten voorkomen dit. Vervolgens sluit hij zich op in zijn tent en beweent hij het lichaam van Kleitos (Curt. 8.2.1-10).

Kleitos had als *hetairos*, een aristocratisch gezelschap van de koning, het recht om openlijk tegen de koning te spreken, hetgeen hij ook doet tijdens het banket. Hij verwoordt hierbij het ongenoegen dat leeft onder de oudere generatie soldaten, omdat hun prestaties en die van Philippos belachelijk worden gemaakt. Bovendien uit hij zijn ontevredenheid over het

¹⁹⁴ Lanike was Alexanders voedster geweest, zie: Curt. 8.1.21.

¹⁹⁵ Curt. 8.1.35 (vert. Rolfe).

¹⁹⁶ Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 115.

verkrijgen van een afgelegen provincie, hetgeen Alexander echter vaker deed om vormen van oppositie aan het hof te verwijderen. Op deze manier kon hij zijn eigen machtsbasis vergroten en kon hij zich omringen met vrienden en vertrouwelingen. Kleitos hekelt ook de Oosterse invloeden aan het hof en bovendien maakt hij het orakel van Siwah belachelijk. Deze verschillende beledigingen zorgen ervoor dat, in een sfeer van dronkenschap en ruzie, Alexander Kleitos doodt. In het geval van de dood van Kleitos is echter sprake van een samenloop van omstandigheden, zoals dronkenschap en beledigingen, terwijl bij de Philotas-affaire sprake was van een politieke motivatie om Philotas te doden.

De relatie van de koning met de pages kwam in 327 v.Chr. onder druk te staan. Een aantal pages aan het hof beraamden toen een moord op Alexander uit wraak voor het straffen van een van hen. Arrianos beschrijft in *Anabasis Alexandrou* 4.13.2 dat Hermolaos tijdens de jacht een wild zwijn met een speer doodt voordat Alexander in staat is dit te doen. Alexander straft hem door hem te laten slaan en hij neemt bovendien zijn paard van hem af. De koning had immers het recht om de pages te straffen en dat recht past Alexander hier dan ook toe. Door het afnemen van zijn paard verliest Hermolaos een deel van zijn waardigheid, omdat het bezitten van een paard zijn aristocratische afkomst bevestigt. Hermolaos overtuigt hierna zijn geliefde Sostratos om deel te nemen aan de samenzwering tegen Alexander om zijn eerschending te wreken. Verderop in de tekst geeft Arrianos ook enkele andere motieven van Hermolaos om de samenzwering te initiëren, want hij beklagt zich tijdens zijn verhoor over de moord op Philotas, Parmenion en Kleitos en bovendien over de Oosterse levensstijl die de koning zichzelf aanmeet (*Anab.* 4.14.2). Hij voegt een aantal andere pages aan het complot toe, onder wie Antipatros, Asklepiodoros, Epimenes, en Antikles (*Anab.* 4.13.3-4). Ze zouden de koning vermoorden tijdens het houden van de wacht bij de tent. Alexander verlaat volgens Arrianos het drinkgelag, maar een Syrische vrouw haalt hem over om het drinkgelag voort te zetten. Deze vrouw was door Alexander aan zijn hof geïnstalleerd, omdat ze voorspellingen kon doen (*Anab.* 4.13.5-6). De samenzwering tegen Alexander wordt geopenbaard door Eurylochos, de broer van Epimenes. Arrianos stelt dat de pages volgens zijn bronnen -Aristobulos en Ptolemaios- Kallisthenes als leider van de samenzwering aanwijzen, maar Arrianos stelt zelf dat de persoonlijke relatie tussen de pages en hun leermeester Kallisthenes voor Alexander de reden was hem te verdenken (*Anab.* 4.14.1). Aristobulos en Ptolemaios wilden Alexander niet in een slecht daglicht plaatsen en wezen daarom met een beschuldigende vinger in de richting van Kallisthenes.

De directe aanleiding voor de samenzwering was dus de bestraffing van de page Hermolaos, omdat hij tijdens de jacht een wild zwijn had gedood, voordat Alexander dit had

kunnen doen. Volgens Heckel waren er twee redenen voor het feit dat de pages een samenzwering tegen de koning konden beramen. Ten eerste verkeerden zij in de directe nabijheid van de koning, omdat ze bijvoorbeeld zijn tent moesten bewaken wanneer hij sliep. Daarnaast was er van de kant van de pages al enige vorm van vijandigheid ten opzichte van de koning, omdat zij als gijzelaars aan het hof werden gehouden om de loyaliteit van hun vaders af te dwingen. Bovendien had Kallisthenes hen volgens Heckel opgezet tegen de koning, omdat hij hun leermeester was.¹⁹⁷ Dit is echter discutabel, want Alexander zag Kallisthenes' relatie met de pages eerder als een goed voorwendsel om hem te straffen voor zijn weigering *proskunesis* uit te voeren in 327 v.Chr.

Ook Quintus Curtius Rufus besteedt in zijn werk veel aandacht aan de samenzwering van de pages. Volgens hem wordt Hermolaos geslagen nadat hij een zwijn heeft gedood tijdens de jacht, voordat Alexander hiertoe in staat is (Curt. 8.6.7). In de bron van Curtius Rufus is dus geen sprake van het afnemen van het paard van Hermolaos, waardoor hij zijn waardigheid als aristocratisch lid verliest. Hermolaos haalt hierna Sostratos en enkele andere pages over deel te nemen aan de samenzwering (Curt. 8.6.8-9). Ze besluiten hierop de koning te doden in zijn tent wanneer ze de wacht houden. Alexander keert echter niet terug na zijn banket, want zijn vrienden halen hem over te blijven, evenals de vrouw die ook in Arrianos' bron voorkomt (Curt. 8.6.14-17). Een van de pages, Epimenes, vertelt de samenzwering echter aan zijn broer Eurylochos, die het aan Alexander meldt (Curt. 8.6.20-21). De betrokkenheid van Kallisthenes blijkt volgens Curtius Rufus niet uit de verklaring van de pages, want ze noemen hem niet als deelnemer van de samenzwering. Wel luisterde Kallisthenes volgens Curtius Rufus naar de klachten van de pages, aangezien hij hun leermeester was. Nadat Hermolaos had geklaagd dat hij geslagen was door Alexander, zei Kallisthenes dat: '(...) they ought to remember that they were now men (...)'.¹⁹⁸ Het is echter onduidelijk of hij hiermee de pages wilde kalmeren of dat hij hun woede tegenover de koning wilde aanwakkeren (Curt. 8.6.24-25).

De samenzweerders, inclusief Kallisthenes, worden gevangen gezet en voor de vergadering van *hetairoi* gebracht. (Curt. 8.6.28-30) Voor deze vergadering houdt Hermolaos een redevoering, waarin hij zijn motieven voor de samenzwering blootlegt.¹⁹⁹ Hij beklagt zich over het feit dat Alexander zijn onderdanen als slaven behandelt en niet als vrije mannen. Hij beschuldigt Alexander er daarnaast van zijn beste mannen te hebben gedood, zoals

¹⁹⁷ Heckel, 'King and "companions"', 223-224.

¹⁹⁸ Curt. 8.7.25 (vert. Rolfe).

¹⁹⁹ Hermolaos behoort tot de Macedonische aristocratie en heeft dus het recht om te spreken tegenover de vergadering.

Parmenion en Kleitos (Curt. 8.7.1-4). De integratie van Oosterse elementen aan het hof en het kleineren van de daden van Philippos hebben ook tot de woede van Hermolaos geleid (Curt. 8.7.12-13). Alexander verdedigt zich hierna door te wijzen op zijn recht als koning om de pages te straffen, hetgeen hij ook deed na het jachtincident. Hij rechtvaardigt bovendien het doden van zijn beste mannen zoals Parmenion en Kleitos en hij wijst erop dat de soldaten bovendien in weelde leven en dus geen slavenbestaan leiden. Zijn integratie van Oosterse elementen verklaart hij door het feit dat hij geen rebellie van de Perzen wenst en dat hij hun cultuur accepteert en integreert aan zijn hof. Bovendien ziet hij in de Oosterse cultuur elementen die de moeite waard zijn om aan het hof te worden opgenomen. Hij gaat ook in op de belediging van het orakel van Zeus-Ammon door Hermolaos. Hij stelt dat hij geen invloed heeft gehad op de antwoorden van het orakel en dat zijn goddelijke afkomst hem bovendien voordelen heeft gebracht tijdens de expeditie (Curt. 8.8.5-8.8.15). Hierna worden de verschillende pages en Kallisthenes gedood tijdens hun marteling (Curt. 8.8.20-21). Alexander neemt dan wel de beslissing tot het doden van de pages en Kallisthenes, maar hij doet dit na de *hetairoi* te hebben geraadpleegd. Opvallend in deze rechtszaak is dat Kallisthenes geen recht van spreken heeft, terwijl hij wel tot de kring van vertrouwelingen behoort. Kallisthenes is echter een Griek en dit gebruik is alleen voorbehouden aan de Macedonische *hetairoi* (Curt. 8.8.19).²⁰⁰

De samenzwering van de pages bracht geen grote veranderingen met zich mee in de machtsverhoudingen aan het Macedonische hof. Hermolaos leidde een samenzwering uit wraak voor zijn bestraffing, maar ook uit ongenoegen over verschillende gebeurtenissen aan het hof van Alexander. Zo nam hij het de koning kwalijk verschillende *hetairoi* te hebben gedood en Oosterse elementen te integreren in de hofcultuur. Het ongenoegen hierover was volgens Müller de dieperliggende oorzaak om Alexander te doden en het afnemen van het paard vormde slechts de directe aanleiding.²⁰¹ De pages hadden dus politieke redenen om een samenzwering tegen Alexander te plannen. De kwestie rondom de pages toonde echter wel dat niet alleen de veteranen zich tegen het beleid van Alexander verzetten, maar ook leden van de jongere generatie.²⁰² Bovendien beklagde Hermolaos zich over de vermeende goddelijke afkomst van Alexander, welke volgens hem onjuist was. De verschillende pages werden ter dood gebracht en werden vervangen door andere pages. Over de vermeende betrokkenheid van Kallisthenes aan deze samenzwering is veel gediscussieerd, maar zijn

²⁰⁰ Hammond noemt dit recht *isegoria*, het recht op vrije meningsuiting, zie: N.G.L Hammond, *The Macedonian state*, 64.

²⁰¹ Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 156.

²⁰² *Ibidem*, 158.

relatie met de pages leek een goed voorwendsel voor Alexander om hem te straffen voor zijn weigering *proskunesis* uit te voeren in 327 v.Chr. De bronnen, met uitzondering van Arrianos, tonen namelijk geen direct verband tussen de samenzwering van de pages en Kallisthenes.

Naast verschillende samenzweringen aan het hof kreeg Alexander ook te maken met verschillende muiterijen van het leger. De twee belangrijkste muiterijen vonden plaats bij de rivier de Hyphasis in 326 v.Chr. in India en bij Opis in 324 v.Chr. in Babylonië. In beide gevallen verschilde het leger van mening met de koning en gaven de soldaten blijk van hun ongenoegen door hierover te klagen. In de antieke bronnen wordt geen gebruik gemaakt van een term die als ‘muitelij’ kan worden vertaald. De gebruikte termen geven eerder een vorm van ongenoegen weer waarover geklaagd wordt bij de koning.²⁰³

De ongeregeldeheden bij de Hyphasis kwamen voort uit verschillende angsten om de expeditie naar het Oosten voort te zetten. Volgens Justinus (*Epit.* 12.8.10-17) waren de Macedonische troepen uitgeput na de expeditie in India en waren zij niet meer in staat het op te nemen tegen de Indiase cavalerie. Ploutarchos heeft het daarentegen duidelijk over een confrontatie die plaatsvindt, want na de slag bij de Hydaspes weigeren de soldaten de Ganges over te steken door zich hier op gewelddadige wijze tegen te verzetten (Plut. *Vit. Alex.* 62.1). Alexander trekt zich terug in zijn tent en staakt na advies van zijn *hetairoi* de expeditie richting het Oosten (*Vit. Alex.* 62.3). Diodoros stelt in 17.93.2-95.2 dat het leger weigert verder te trekken nadat ze informatie hebben gekregen over een groot Indiaas leger dat gereed staat om tegen hen te vechten. Bovendien dient het regenseizoen zich aan, hetgeen leidt tot hevige moessonregens. Alexander heeft zijn soldaten toegestaan het land grotendeels te plunderen en houdt vervolgens een redevoering om de soldaten te overtuigen de expeditie voort te zetten, maar ze weigeren dit.

Quintus Curtius Rufus (9.2.10-3.19) vertelt dat Alexander een redevoering houdt om de troepen te motiveren de expeditie voort te zetten. Koinos, een van de *hetairoi*, neemt hierop het woord en beklagt zich over de geplande expeditie. Arrianos (*Anab.* 5.23.1-5.29.1) geeft dezelfde informatie over Alexander en Koinos, waarbij laatstgenoemde de grieven van de soldaten ten gehore brengt aan de koning. Opvallend is dat in de bron van Arrianos een aantal *hetairoi* zich ook tegen het voorgenomen besluit van Alexander keren om verder te trekken, waarna hij hen drie dagen niet in zijn nabijheid wenst. Alexander had immers de steun van de *hetairoi* nodig om zijn expeditie voort te zetten, maar het bleek dat Koinos de

²⁰³ Carney, ‘Macedonians and mutiny’, 31; Met betrekking tot de muiterij bij de Hyphasis gebruikt Müller de term ‘Interessenkonflikt’, zie: Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 189.

grieven van zowel een aantal *hetairoi* als van de soldaten uitte.²⁰⁴ Het meningsverschil tussen de *hetairoi* en de koning is de enige wijze waarop de machtsverhoudingen in de bovenlaag van het Macedonische hof tijdens deze muiterij zichtbaar werden. De ongeregelde heden bij de Hyphasis waren echter niet politiek gemotiveerd, maar kwamen voort uit de uitputting en uit het lage moreel van de soldaten. De soldaten stelden namelijk geen politieke eisen, maar wensten na hun ontberingen slechts terug te keren naar Macedonië. Bovendien zagen de veteranen de expeditie na de dood van Darios in 330 v.Chr als geslaagd en wilden zij terugkeren naar Macedonië.

De confrontatie bij Opis – gelegen in Babylonië- in 324 v.Chr. was meer politiek van aard dan de confrontatie bij de Hyphasis.²⁰⁵ De antieke auteurs stellen dat de directe aanleiding voor deze confrontatie het voornemen van Alexander is om de Macedonische veteranen weg te sturen. Volgens Arrianos (*Anab.* 7.8.1-12.4) wil Alexander zijn veteranen omwille van hun gezondheid terugsturen, maar denken de Macedoniërs dat de koning hen niet meer bruikbaar vindt. Bovendien zijn ze gekant tegen de integratie van Oosterse elementen aan het hof. Ze wensen te worden ontheven uit hun functies en bovendien maken ze spottende opmerkingen over de vermeende goddelijke afkomst van Alexander (*Arr. Anab.* 7.8.3). Alexander laat hierop dertien mannen executeren en stelt hierna Perzische soldaten aan op hoge functies in het leger. De Macedoniërs zwichten uiteindelijk en smeken Alexander hen weer op te nemen aan het hof. Diodoros van Sicilië vertelt in 17.108.1-109.3 dat Alexander de Epigonen, dertigduizend Iraanse soldaten, aanstelt om de Macedonische veteranen in zijn leger te vervangen. Tijdens de onrust die ontstaat onder de Macedoniërs wanneer ze dit bericht horen, maken ze tijdens de vergadering denigrerende opmerkingen over de vermeende goddelijke afkomst van Alexander (*Diod. Sic.* 17.108.3). Alexander ontheft tienduizend veteranen uit hun dienst en betaalt bovendien hun schulden (*Diod. Sic.* 17.109.2). Ook hier wordt vermeld dat Alexander de leiders van de opstand doodt en dat hij de Perzen op hoge functies in het leger plaatst, waarna de Macedoniërs zich aan hem onderwerpen (*Diod. Sic.* 17.109.3).

Ploutarchos (*Vit. Alex.* 71.1-5) stelt de komst van de Epigonen centraal voor de uiting van ongenoegen van de Macedoniërs. De Macedoniërs beklagen zich over het disrespect van Alexander voor hen en ze wensen uit hun functies ontheven te worden. Alexander stuurt hen hierop weg en plaatst Perzen op prominente posities aan het hof, zoals in de functie van *somatophylax* (*Vit. Alex.* 71.3). Uiteindelijk onderwerpen de Macedoniërs zich aan Alexander,

²⁰⁴ Carney, 'Macedonians and mutiny', 34-36.

²⁰⁵ Ibidem, 41; Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 209.

waarna hij hen weer opneemt aan het hof. In Justinus (*Epit.* 12.11.5-12.10) stellen de veteranen dat ze niet op basis van hun leeftijd weggestuurd wensen te worden, maar op basis van hun dienstjaren.²⁰⁶ Alexander executeert dertien veteranen zonder proces en hij plaatst Perzen op hoge functies aan het hof, nadat de Macedoniërs denigrerende opmerkingen over Alexanders afkomst van Zeus-Ammon hebben gemaakt en tegen hem in opstand zijn gekomen. De Macedoniërs onderwerpen zich echter aan de koning en er vindt verzoening plaats tussen de hen. Quintus Curtius Rufus (10.2.8-14) stelt ten slotte dat Alexander zijn soldaten vraagt hun schulden bekend te maken, opdat hij deze kan aflossen (Curt. 10.2.9-10). Wanneer de soldaten vernemen dat een aantal van hen naar Macedonië gestuurd wordt, vrezen ze dat Alexander de zetel van het rijk naar het Oosten wil verplaatsen. Na het horen van deze berichten wensen ze uit hun functies ontheven te worden (Curt. 10.2.12).

De confrontatie bij de Hyphasis verschilde dus in een aantal aspecten van de confrontatie bij Opis. Ten eerste was de confrontatie bij Opis politiek gemotiveerd, omdat de Macedonische veteranen ontevreden waren over de integratie van Oosterse elementen aan het hof. Alexander stelde namelijk de Epigonen aan als vervangers van de Macedonische veteranen. Bij de Hyphasis was sprake van een confrontatie op basis van het feit dat de troepen waren uitgeput en het moreel onder de soldaten laag was, omdat verschillende berichten melding maakten van sterke tegenstanders in de omgeving. Tijdens beide confrontaties werd het ongenoegen van de soldaten geuit, waarbij ook denigrerende opmerkingen werden gemaakt over de vermeende goddelijke afkomst van Alexander. Bovendien werd dit ongenoegen bij de Hyphasis door Koinos verwoord, een van de leden uit de kring van *hetairoi*. Koinos' redevoering toont de weerstand van de *hetairoi* tegen de beslissing van Alexander om verder naar het Oosten te trekken, waardoor de relatie tussen de koning en de aristocratie onder druk kwam te staan.²⁰⁷ Bij de Hyphasis ging Alexander nog in discussie met zijn troepen, maar bij Opis stelde hij een daad door dertien mannen te executeren.²⁰⁸

2.4 Conclusie

Het Macedonische hof was gecentreerd rondom de persoon van de Macedonische koning. De koning was in de periode 650-310 v.Chr. afkomstig uit het Temenidische huis en de leden van dit huis stamden volgens de traditie af van de held Herakles. Toen Philippos in 359 v.Chr. aan

²⁰⁶ Het wegsturen van soldaten op basis van hun dienstjaren stamt echter uit de Romeinse tijd en dit toont de standplaatsgebondenheid en contemporaine invloed van de Romeinse wereld op Justinus.

²⁰⁷ Hammond, *A history of Macedonia II*, 392.

²⁰⁸ Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 210.

de macht kwam in Macedonië voerde hij verschillende hervormingen door in de machtsstructuur. Hij organiseerde de verschillende stammen onder zijn leiding en voerde belangrijke hervormingen door in het leger. Zo stelde hij meer Macedoniërs aan binnen de infanterie, om als tegenwicht te dienen tegen de aristocratische cavalerie. Hij stelde de binnenlandse stabiliteit veilig door de grenzen van het rijk te consolideren door onder andere de Illyriërs te bevechten. Vervolgens richtte hij zijn aandacht op Griekenland en versloeg hij een alliantie van Griekse stadstaten bij Chaeronaë in 338 v.Chr. Hij stichtte de Korinthische Bond na deze overwinning en zodoende vergrootte hij de macht van het Macedonische koningshuis, omdat hij als hegemoon van de Bond tot leider van de expeditie naar het Perzische Rijk werd gekozen.

Het koningschap onder Philippos herbergde verschillende functies en verantwoordelijkheden. Hij combineerde militaire, politieke, economische en religieuze functies met elkaar. Voornamelijk op het gebied van oorlogvoering en buitenlandse betrekkingen had de koning de grootste verantwoordelijkheid. De macht van de koning was persoonlijk, omdat hij op basis van zijn afkomst tot koning was gekozen en zijn macht niet beperkt werd door geschreven wetten. De koning diende zich echter wel te schikken naar de ongeschreven wetten van de Macedonische samenleving, de zogenaamde *nomoi*. Wanneer hij deze *nomoi* zou overtreden, zou de Macedonische aristocratie haar invloed aanwenden om de koning af te zetten. De Macedonische koning was zodoende een *primus inter pares* met enkele speciale taken en verantwoordelijkheden. De macht van de koning werd echter beperkt door de raad van de *hetairoi* en de vergadering van Macedonische soldaten. Beide instituten hadden voornamelijk de taak de koning te adviseren, maar de vergadering van de soldaten diende ook de benoeming van de koning al dan niet goed te keuren. Tijdens vredessituaties bestond deze vergadering ook uit burgers die niet in het leger dienden, maar tijdens de verschillende expedities onder Alexander bestond deze alleen uit soldaten. De vergadering van de soldaten had ook tot taak rechtszaken over hoogverraad te behandelen, zoals gebeurde tijdens de berechting van Philotas. In het geval van de rechtszaak tegen Philotas vormde de vergadering voor Alexander echter wel een middel om als tegenwicht te hanteren tegen de Macedonische aristocratie. Bovendien kon hij via de vergadering zijn eigen doelen nastreven, namelijk het vergroten van zijn macht. De koning had vaak het laatste woord en hij velde het eindoordeel, maar hij liet zich wel adviseren door de *hetairoi* en soldaten.

Tijdens de heerschappij van Alexander vonden verschillende veranderingen plaats in de perceptie van het koningschap. Aan het Macedonische hof waren de facties van Parmenion, Antipatros en Alexander aanwezig en deze hielden de machtsbalans in evenwicht. Het is

enigszins kunstmatig om de machtsgroepen aan het hof in deze drie facties in te delen, aangezien deze facties elkaar ook overlappen. Zo behoorde Philotas zowel tot de factie van Parmenion als tot de groep van *hetairoi* van Alexander. Alexander was net als zijn vader een *primus inter pares*, maar hij probeerde deze machtspositie een autocratisch karakter aan te meten. Dit streven naar een meer autocratische machtsbasis openbaarde zich in een aantal confrontaties tijdens Alexanders heerschappij. Voornamelijk de confrontaties met Philotas en Kleitos zorgden ervoor dat de verschillen tussen de facties aan het Macedonische hof werden blootgelegd. Tijdens deze confrontaties speelde het zich beroepen op zijn goddelijke afkomst een rol, want Philotas en Kleitos accepteerden dit niet. De moorden op Philotas en Parmenion waren echter politiek gemotiveerd, om op deze manier de macht van deze groep te verkleinen. De moord op Kleitos was situationeel van aard en vond plaats in een sfeer van dronkenschap en beledigingen. Hoewel de confrontaties vooral tussen de koning en de oudere generatie Macedoniërs lijken plaats te vinden, was ook de jongere generatie Macedoniërs gekant tegen de integratie van Oosterse elementen aan het hof. Deze weerstand vond zijn uiting in de samenzwering van de pages. De verschillende muiterijen zoals bij de Hyphasis en bij Opis toonden het ongenoegen van de soldaten met het beleid van Alexander. Bovendien verwoordde de *hetairos Koinos* bij de Hyphasis zijn grieven uit naam van de soldaten en de andere *hetairoi*.

De *hetairoi* dienden dus de *nomoi* die de macht van Alexander beperkten te verdedigen, aangezien hij deze met zijn expansie naar het Oosten en zijn integratie van Oosterse elementen wilde overtreden. Op deze manier zou hij zijn eigen ambitie boven die van de Macedonische aristocratie plaatsen, hetgeen niet geaccepteerd werd. Het bewaken van de *nomoi* was een onbewuste actie, dat haar uiting vond in bewuste acties zoals samenzweringen en muiterijen.

3. Alexander de Grote en zijn vergoddelijking

'From what has been said, then, it is clear that Alexander himself was not foolishly affected or puffed up by the belief in his divinity, but used it for the subjugation of others.'²⁰⁹

Alexander de Grote onderscheidde zich van zijn voorgangers door een nieuw element toe te voegen aan zijn koninklijke propaganda, waarin hij volgens de bronnen streefde naar een vorm van vergoddelijking tijdens zijn leven. Het streven naar vergoddelijking ging gepaard met het instellen van een zogenaamde heersercultus. Het instellen van een heersercultus tijdens het leven van een koning was een nieuw verschijnsel in deze periode, omdat alleen overleden heersers dergelijke eerbewijzen kregen. Het streven naar vergoddelijking en de pogingen een bijbehorende cultus tijdens zijn leven in te stellen openbaarden zich op een aantal momenten tijdens Alexanders heerschappij. Om de heersercultus van Alexander te kunnen begrijpen, dient naar de voorgeschiedenis van dit fenomeen te worden gekeken. Allereerst zal dan ook de vraag worden gesteld wanneer en op welke manier dit fenomeen is ontstaan en op welke wijze deze tot uiting kwam. Bovendien rijst de vraag op welke manier de heersercultus zich in Macedonië heeft ontwikkeld in de vierde eeuw v.Chr., aangezien Alexander door deze ontwikkeling is beïnvloed in zijn perceptie van de cultus. Bij de bestudering hiervan zal worden gekeken naar de verschillende elementen van de cultus, zoals de aanwezigheid van een altaar en van een cultusbeeld. Daarnaast zal worden gekeken naar de varianten van de cultus, aangezien er sprake kon zijn van een door de heerser geïnitieerde cultus, de staatscultus, of een door steden en burgers opgezette cultus, de stedelijke cultus. Het definiëren van de term heersercultus dient ertoe de verschillende vormen van vergoddelijking van Alexander de Grote in de juiste context te kunnen plaatsen.

Met betrekking tot de vergoddelijking van Alexander kan er naar vier verschillende momenten tijdens zijn heerschappij worden gekeken, namelijk het bezoek aan Siwah in 331 v.Chr., de introductie van *proskunesis* in 327 v.Chr., het verzoek tot het verlenen van goddelijke eerbewijzen in 324 v.Chr. en verschillende pogingen tot *imitatio* en *aemulatio* van helden en goden. Ten eerste zal zijn bezoek aan het orakel van Ammon in Siwah in 331 v.Chr. centraal staan, omdat na dit bezoek de vermeende goddelijke afkomst van Alexander een rol ging spelen aan het Macedonische hof. Door zich te beroepen op zijn goddelijke afkomst benadrukte Alexander bij de slag bij Gaugamela in 331 v.Chr. dat hij met de gratie van de

²⁰⁹ Plut. *Vit. Alex.* 28.3 (vert. Perrin).

goden vocht. Anderzijds werd zijn goddelijke afkomst het onderwerp van spot en irritatie onder de Macedoniërs, welke onder andere door Kleitos werd verwoord.

De introductie van het gebruik *proskunesis* in 327 v.Chr. in Baktra bracht verschillende consequenties met zich mee voor de relatie tussen enerzijds de koning en anderzijds de Macedoniërs en de Grieken. Voor de Perzen hield het gebruik *proskunesis*, het buigen voor en het kussen van een meerdere, een seculiere daad in waarbij de sociaal-economische verschillen werden bevestigd. Voor de Grieken en de Macedoniërs herbergde het gebruik echter een religieuze connotatie, omdat het gericht was op het vereren van de goden. Kallisthenes, de Griekse hofhistoriograaf, beklagde zich over het instellen van het gebruik door Alexander en weigerde het uit te voeren. Ten derde zal het verzoek van Alexander aan de Griekse steden in 324 v.Chr. centraal staan, waarin hij hun tijdens zijn leven zou hebben verzocht met goddelijke eerbewijzen te worden geëerd. De authenticiteit van dit verzoek is het onderwerp van wetenschappelijk debat, evenals het karakter van het verzoek. De vraag die rijst is welke motieven aan dit verzoek ten grondslag lagen en of het verzoek alleen een politiek doel diende, namelijk het verkrijgen van absolute macht binnen de Korinthische Bond, of dat er ook religieuze motieven achter schuilgingen? De relatie van Alexander met de stadstaten op het Griekse vasteland vormt een intrinsiek onderdeel van deze vraag, omdat het een licht werpt op de machtsrelatie tussen de Macedonische monarchie en de Griekse stadstaten.

Een vierde aspect dat zal worden bestudeerd, is het streven van Alexander tot *imitatio*, imiteren, en *aemulatio*, overtreffen, van zijn voorouders, van goden en van verschillende helden. Hij meende namelijk op verschillende momenten tijdens zijn heerschappij te wedijveren met verschillende helden en hij meende hen ook te overtreffen. Zo zag hij zich op zijn reis naar Siwah in competitie met Herakles en Perseus en in India zag hij zich bij het innemen van de rots Aornos de prestaties van Herakles overtreffen. De vraag is of dergelijke krachtmetingen met goden en helden door de Macedoniërs werden geaccepteerd, aangezien Alexander zich op deze manier gelijk stelde aan de goden. Allereerst is het echter nodig het fenomeen vergoddelijking en de daarmee gepaard gaande heersercultus in een historische context te plaatsen.

3.1 Het ontstaan van de heersercultus in Griekenland

Gedurende de negentiende eeuw werd door historici verondersteld dat de heersercultus een Oosters fenomeen was, welke was ontstaan in het Perzische Rijk. Deze theorie was gebaseerd op het idee dat het Perzische Rijk vormen van onderdrukking en slavernij kende, waardoor

ongelijkheid in sociale status sterk benadrukt werd. Daarnaast bekleedden de Oosterse heersers een speciale positie binnen de maatschappij, waarbij ze eenzelfde soort macht over de mensen uitoefenden als de goden over de mensen.²¹⁰ De heersercultus heeft haar oorsprong echter in de Griekse wereld, want in de Griekse cultuurgeschiedenis zijn een aantal voorbeelden terug te vinden van verschillende heerserculten. Op welke momenten ontstond het fenomeen heersercultus in de Griekse cultuurgeschiedenis en op welke manier uitte dit fenomeen zich? Welke verschillende soorten heerserculten zijn er te onderscheiden? Op welke manier ontwikkelde de heersercultus zich bovendien in Macedonië in de vierde eeuw v.Chr.?

Een heersercultus bestond uit verschillende elementen, die grotendeels overeenkwamen met de elementen van de culten voor de goden. Deze elementen stamden echter voornamelijk uit de Hellenistische periode, omdat de heersercultus toen sterk opkwam en zich onafhankelijk in verschillende gebieden ontwikkelde. Een aantal van deze elementen speelden echter ook in de pre-Hellenistische tijd een rol in het vormgeven van de culten. Het belangrijkste element van de cultus was het uitvoeren van offers (*thusia*), waarbij voornamelijk dieren werden geofferd. De offers vonden plaats op een vaste dag, bijvoorbeeld op de geboortedag van de heerser of op de dag van diens troonsbestijging. Om het uitvoeren van de offers mogelijk te maken, was de aanwezigheid van een altaar (*bomos*) noodzakelijk, welke in een speciale ruimte (*temenos*) stond.²¹¹ Nabij deze ruimte werd een cultusbeeld (*agalma*) van de heerser opgesteld.²¹² Aan de cultus was een festival (*panegyris*) verbonden, tijdens welke een processie (*pompe*) en verschillende atletische en muzikale wedstrijden (*agon*) plaatsvonden. Ten slotte was een speciale priesterkaste aanwezig om de rituelen voor de cultus uit te voeren.²¹³ Deze verschillende elementen waren ook aanwezig bij de culten voor de goden, dus bleven de Grieken met het instellen van een heersercultus binnen de geaccepteerde grenzen, *nomoi*, van de Griekse religieuze beleving.

²¹⁰ H.S. Versnel, 'Heersercultus in Griekenland,' *Lampas* (1974) 129; Badian probeert de pogingen van Philippos om een heersercultus in te stellen in de traditie van de Perzische hofcultuur te plaatsen, maar hij weet hierin niet te overtuigen, zie: E. Badian, 'Alexander the Great between two thrones and heaven', in: I. Worthington (ed.), *Alexander the Great – A reader* (Londen 2003) 248-249.

²¹¹ De altaren voor de goden stonden in tempels (*naoi*) die aan hen gewijd waren, zie: A. Chaniotis, 'The divinity of Hellenistic rulers', in: A. Erskine (ed.) *A companion to the Hellenistic world* (Malden 2003) 439.

²¹² Wanneer er slechts een gewoon beeld (*eikon*) werd opgesteld, werd deze heerser niet vereerd volgens Walbank. Het verschil tussen een *eikon* en een *agalma* is echter klein en zij konden dan ook beiden eenzelfde doel dienen, zie: F.W. Walbank, 'Monarchies and monarchic ideas – VII – Ruler-cult', in: F.W. Walbank en A.E. Astin, *The Cambridge Ancient History – Volume VII – Part 1 – The Hellenistic World* (2e ed.; Cambridge 1982) 87.

²¹³ Arrianos noemt deze elementen in *Anabasis* 4.11.2 en meent dat deze zijn voorbehouden aan de culten voor de goden; Chaniotis, 'The divinity of Hellenistic rulers', 438-439; Versnel, 'Heersercultus', 132; P. Cartledge, *Alexander the Great – The hunt for a new past* (Londen 2004) 215; Walbank, 'Monarchies and monarchic ideas', 92-93; C. Habicht, *Gottmenschentum und griechische Städte* (München 1970) 138-159.

De heersercultus kende een aantal varianten waarbij het initiatief tot het instellen van een cultus ofwel van de heersers zelf kwam, ofwel van de steden. Ten eerste bestond er een stedelijke cultus, een cultus die op eigen initiatief door steden werd opgezet om een heerser te danken voor zijn daden of om politieke voordelen te verkrijgen. Verschillende motieven kunnen hierbij een rol hebben gespeeld, zoals het uiten van dankbaarheid voor het beschermen van de autonomie en de vrede, bevrijding van onderdrukkers of het herstel van de democratie.²¹⁴ Het verlenen van een heersercultus aan de koning impliceerde geenszins dat hij gelijk werd gesteld aan de goden, maar zijn weldaden zorgden er echter voor dat de door hem verleende bescherming eenzelfde karakter had als de bescherming van de mensen door de goden.²¹⁵ Op basis van deze daden ontving de heerser *isotheoi timai*, ofwel dezelfde eerbewijzen die de goden verkregen. De prestaties van de heerser werden vergeleken met die van de goden en hij werd dus niet om zijn persoon gelijk gesteld aan de goden, want de culten: ‘(...) invariably describe the nature of the king’s services rather than his innate qualities; it is his benefactions, not his virtues, that are being acknowledged.’²¹⁶ Het verschil tussen sterfelijkheid en onsterfelijkheid vormde de cultureel-religieuze grens tussen goden en mensen. Steden stelden de cultus voornamelijk in omdat ze hiermee de belangen van de stad konden waarborgen en politieke voordelen wilden verkrijgen. Het brengen van dergelijke eerbewijzen zorgde namelijk voor een goede relatie tussen de steden en de heerser en dit was een belangrijk element in het vormen van de machtsrelatie tussen een stad en de koning. Door zich ondergeschikt op te stellen, toonden de steden hun afhankelijkheid van de heerser.²¹⁷ Een ander kenmerk van de stedelijke cultus in de Hellenistische tijd was bovendien het verlenen van verschillende epitheta aan de heerser, waarmee zijn speciale positie werd benadrukt. De heersers kregen epitheta zoals *Soter*, Redder, en *Euergetes*, Weldoener, toebedeeld.²¹⁸

Naast de stedelijke cultus bestond er de staatscultus, een cultus die binnen de grenzen van het rijk door de heerser zelf werd opgelegd voor zijn voorouders (*progonoi*), voor de regerende dynastie en voor zichzelf.²¹⁹ Deze vorm van heersercultus kreeg echter pas na de dood van Alexander vorm onder de verschillende Hellenistische heersers, zoals onder Antiochos III (223-187 v.Chr.) en de Ptolemaeën.²²⁰ Ten derde vond er een vorm van heersercultus plaats waarbij een overleden heerser goddelijke eerbewijzen verkreeg. Deze

²¹⁴ Versnel, ‘Heersercultus’, 132.

²¹⁵ Chaniotis, ‘The divinity of Hellenistic rulers’, 433

²¹⁶ Ibidem, 433; Walbank, ‘Monarchies and monarchic ideas’, 93.

²¹⁷ Chaniotis, ‘The divinity of Hellenistic rulers’, 440.

²¹⁸ Walbank, ‘Monarchies and monarchic ideas’, 93.

²¹⁹ Deze cultus wordt ook wel *dynastic cult* genoemd; Walbank, ‘Monarchies and monarchic ideas’, 96.

²²⁰ Met dank aan de heer Strootman die mij erop wees dat de staatsculten verschillende vormen kenden onder de Antigoniden, Seleukiden en Ptolemaeën in de Hellenistische tijd.

cultusvorm werd vaak door de familie van de overleden heerser opgelegd, waardoor het grotendeels overeenkwam met de staatscultus.²²¹ De staatscultus was echter vaak gericht op het vereren van levende heersers. Aan deze drie varianten van heerserculten kan een vierde variant worden toegevoegd, namelijk de privé-verering van een heerser door burgers. Hierbij beperkte de heersercultus zich tot de huiselijke kring van een familie en werd deze uitgevoerd op initiatief van een individu.²²² Enige vorm van dwang van de heerser of van de staat om de cultus in te stellen was in dit laatste geval dus afwezig en het vormde dus een onderdeel van de stedelijke cultus.

Het fenomeen heersercultus had haar oorsprong in de Griekse geschiedenis aan het einde van de vijfde eeuw v.Chr. Volgens Douris van Samos verkreeg de Spartaanse generaal Lysander als eerste Griek tijdens zijn leven een cultus op Samos in 404 v.Chr., waarmee de oligarchen van het eiland hem bedankten voor zijn verrichtingen.²²³ Lysander had namelijk het democratische regime op Samos verdreven ten gunste van de oligarchen, die de macht weer in handen kregen. De cultus vond zijn uiting in de oprichting van een altaar, het uitvoeren van offers en het ten gehore brengen van cultusliederen. De cultus vond ook zijn uiting in het hernoemen van de grote spelen op Samos, waardoor de *Heraia* voortaan de *Lysandreia* hetten.²²⁴ De cultus voor Lysander op Samos kende echter geen tempel en geen cultusbeeld, waardoor het verschil tussen het vereren van goden en het vereren van mensen bleef bestaan.²²⁵ Er wordt wel gesteld dat de cultus voor Lysander een heroëncultus was, maar door het feit dat de plaatselijke feesten naar hem vernoemd zijn, is er sprake van een cultus die gebaseerd is op de elementen van de godenculten.²²⁶ Een heroëncultus was in dit geval geen passend middel om Lysander te danken voor het verdrijven van het democratische regime.

Testimonia uit de vierde eeuw v.Chr. tonen dat de heersercultus zich op verschillende plaatsen in Griekenland manifesteerde. Zo werd in Syrakuse een cultus voor Dio ingesteld,

²²¹ Chaniotis, 'The divinity of Hellenistic rulers', 436.

²²² Ibidem, 441; M. Mari, 'The ruler cult in Macedonia', in: *Studi Ellenistici* 20 (2008) 230.

²²³ Versnel, 'Heersercultus', 137; S.R.F. Price, *Rituals and Power. The Roman Imperial Cult in Asia Minor* (Cambridge 1984) 26.

²²⁴ Het vernoemen van de Spelen op Samos naar Lysander is aangetoond op basis van epigrafisch bewijs, zie: Versnel, 'Heersercultus', 137; Chaniotis, 'The divinity of Hellenistic rulers', 434; Walbank, 'Monarchies and monarchic ideas', 89.

²²⁵ Balsdon betitelt de cultus van Lysander niet als een heersercultus, omdat de verschillende elementen waaruit een heersercultus samengesteld is, afwezig zijn. Echter, het hernoemen van het belangrijkste festival naar Lysander is een belangrijke indicatie van een cultus, zie: J.P.V.D. Balsdon, 'The "Divinity" of Alexander', in: G.T. Griffith (ed.), *Alexander the Great – The main problems* (Cambridge 1966) 180; Chaniotis, 'The divinity of Hellenistic rulers', 434.

²²⁶ Habicht, *Gottmenschentum*, 5.

toen hij in 357 v.Chr. de stad binnentrok en deze van de tirannen bevrijdde.²²⁷ Hij kreeg deze cultus volgens Habicht echter niet vanwege het feit dat hij de tirannen had verdreven, maar omdat hij een wanhoopsaanval van hun leger wist af te slaan. Hij werd door de bevolking bedankt voor zijn verrichtingen door middel van een cultus, maar deze verdween vanwege zijn tirannieke gedrag weer snel na zijn dood.²²⁸ Een interessant voorbeeld is daarnaast Klearchos, de tiran van Herakleia (366-353 v.Chr.), die zichzelf als zoon van Zeus beschouwde en zich ook met diens attributen omringde.²²⁹ Zoals Versnel stelt, kan in de ontstaansfase van de heersercultus in de vierde eeuw v.Chr. een onderscheid worden gemaakt tussen enerzijds ‘de verering van een mens’, zoals bij Lysander, en anderzijds de ‘identificering van een mens met een bepaalde god’, zoals het geval was bij Klearchos.²³⁰ De ‘verering van een mens’ was in het geval van Lysander echter niet gericht op de verering van zijn persoon zelf, maar vooral op de verering van zijn daden.

In de pre-Hellenistische periode manifesteerde de heersercultus zich ook onder de leden van het Macedonische koningshuis. Amyntas III, de grootvader van Alexander, had op basis van zijn prestaties een cultus in Pydna.²³¹ Philippos kreeg op basis van de door hem geleverde prestaties culten in Amphipolis en mogelijk ook in Ephesos.²³² In Amphipolis kreeg hij in de periode 359-357 v.Chr. een cultus, omdat hij in 359 v.Chr. het Macedonische garnizoen had teruggetrokken uit deze stad. Het democratische regime van de stad bedankte hem voor het herstellen van de autonomie door een cultus voor hem op te zetten.²³³ In Ephesos stond een beeld van Philippos in de tempel van Artemis waardoor hij een *sunnaos theos* was, hetgeen betekende dat hij een tempel deelde met een godheid.²³⁴ Het beeld van Philippos in de tempel in Ephesos was echter wel een *eikon* en niet een *agalma*, een cultusbeeld.²³⁵ Het is echter niet duidelijk of een cultus voor Philippos hierdoor is uitgesloten, omdat de functies van deze twee beelden grote overeenkomsten met elkaar vertoonden. In

²²⁷ Diod. Sic. 16.11.3.

²²⁸ Habicht, *Gottmenschentum*, 8-10.

²²⁹ Hieraan kan ook Menekrates worden toegevoegd, welke een Griekse arts was en zichzelf een god noemde, zie: Badian, ‘Alexander the Great between two thrones’, 247.

²³⁰ Versnel, ‘Heersercultus’, 140.

²³¹ Dem. Ol. 1.5; Habicht, *Gottmenschentum*, 11-12.

²³² Philippos kreeg hier op basis van zijn daden de eerbewijzen die ook aan de goden werden gegeven. Hij kreeg deze dus niet omdat hij als persoon een god was, zie: Hammond, ‘Heroic and divine honors’, 109; Arr. *Anab.* 1.17.11; Hammond, *Alexander the Great*, 248.

²³³ In 357 v.Chr. nam Philippos de stad echter weer in omdat de inwoners van Amphipolis Athene hadden geholpen in de strijd tegen hem, zie: Habicht, *Gottmenschentum*, 12-13.

²³⁴ Versnel, ‘Heersercultus’, 140; In Athene stond een beeld van Philippos in het Odeion. Dit ging gepaard met het verlenen van het burgerrecht aan Philippos in 338 v.Chr. om hem te eren als leider van de Korinthische Bond. Het waren volgens Habicht echter geen goddelijke eerbewijzen die hem verleend werden, want deze waren gericht op het behalen van politiek gewin, zie: Habicht, *Gottmenschentum*, 13.

²³⁵ Badian, ‘Alexander the Great between two thrones’, 246.

beide gevallen is sprake van een stedelijke cultus voor een levende heerser om hem te danken voor zijn daden, zoals het herstellen van de autonomie. Uit een inscriptie in Philippi blijkt dat Philippos in deze stad een cultus had, hetgeen niet verwonderlijk is aangezien hij als de (her)stichter van de stad werd beschouwd.²³⁶ Stichters van steden hadden immers een speciale prestatie geleverd en werden hier voor geëerd.²³⁷ De cultus voor (her)stichters van steden vormde een vijfde variant in het geheel van culten, maar deze maakte weer deel uit van de stedelijke culten. Het Temenidische koningshuis van Macedonië kende de traditie dat overleden koningen met verschillende grafceremonies werden geëerd, zoals offers en spelen. Hierbij vond een *rite de passage* plaats waarbij de macht van de overleden heerser symbolisch werd overgedragen aan de troonopvolger. Het is vanwege het ambigue karakter van de literaire bronnen niet duidelijk welk karakter deze rite had en is het dus niet mogelijk vast te stellen of het hier gaat om een voorloper van de heersercultus.²³⁸

Verschiedende initiatieven van Philippos lijken te wijzen op de instelling van een door de heerser geïnitieerde cultus. Zo liet hij na de slag bij Chaeronae in 338 v.Chr. het Philippeion bouwen in het Griekse heiligdom Olympia.²³⁹ De vorm van het gebouw was een *tholos*, welke was voorbehouden aan cultusgebouwen. Bovendien waren de beelden van Philippos en zijn familie in het gebouw vervaardigd uit goud en ivoor, waarvan ook cultusbeelden werden gemaakt. De Griekse bronnen spreken echter niet van een vorm van heiligschennis door Philippos in Olympia, dus diende het gebouw er waarschijnlijk niet toe een heersercultus voor Philippos te faciliteren.²⁴⁰ Het kan echter gesteld worden dat Philippos het gebouw liet bouwen vanwege politieke motieven, maar dat hij hiermee wel een religieus element verweefde, welke hij echter niet benadrukte. Hij verschaftte zichzelf en zijn familie immers een belangrijke positie in het heiligdom van de Grieken en bovendien had hij de prestatie geleverd de Griekse stadstaten bij Chaeronae te verslaan. Gezien het feit dat hij verschillende beelden van het koningshuis in het gebouw liet plaatsen, diende het Philippeion er waarschijnlijk toe de dynastieke macht en continuïteit van zijn familie te benadrukken.²⁴¹

²³⁶ Chaniotis, 'The divinity of Hellenistic rulers', 434; Mari, 'The ruler cult in Macedonia', 241; Volgens Habicht is het nog onzeker of Philippos hier werkelijk een cultus had, hoewel er een *heroon* is blootgelegd die mogelijk aan Philippos zou zijn opgedragen, zie: Habicht, *Gottmenschentum*, 16, 168-170.

²³⁷ Dit was ook het geval met Alexandrië in Egypte, de stad die gesticht was door Alexander. De cultus voor Alexander die hier plaats had, werd echter sterk gestimuleerd door Ptolemaios I om zijn relatie met Alexander te propageren en zijn macht te legitimeren.

²³⁸ Mari, 'The ruler cult in Macedonia', 223-226; F. Taeger, *Charisma: Studien zur Geschichte des antiken Herrscherkultes* (Stuttgart 1957) 172.

²³⁹ Paus. 5.20.9-10.

²⁴⁰ Taeger, *Charisma*, 173-174.

²⁴¹ Green ziet het bouwen van het Philippeion terecht als het stichten van een 'quasi-divine cult', met een sterke politieke ondertoon, zie: Green, *Alexander of Macedon*, 81; Mari, 'The ruler cult in Macedonia', 233.

De meest opvallende uiting van de verering van Philippos vond plaats door zijn eigen initiatief. Hij liet in 336 v.Chr. op de bruilof van zijn dochter Kleopatra in het theater van Aegaea een beeld van zichzelf meevoeren in een processie van beelden van de twaalf Olympische goden.²⁴² Op deze manier stelde hij zichzelf voor als een *sunthronos* van de goden, namelijk als iemand die eenzelfde plaats inneemt als de goden inneemt in een processie. Het was niet het doel dat deze persoon vergoddelijkt werd, maar de boodschap was dat hij in dezelfde sferen verkeerde als de goden. De Grieken gebruikten hier ook wel het woord *isotheos* voor: '(...) a mortal in many respects equal to the gods, but always known to differ from them, not least by his acknowledged mortality, and to be subject to them.'²⁴³ Het plaatsen van een eigen beeld in een processie van godenbeelden was niet zozeer gericht op de vergoddelijking van Philippos, want hij stelde niet de benodigde elementen van een cultus in, zoals een altaar, offers of spelen.²⁴⁴ Het kan echter wel een eerste aanzet tot een dergelijke cultus zijn geweest, maar gezien zijn snelle dood kreeg deze processie geen gevolg meer voor Philippos.

De processie (*pompe*) vormde dan wel een element van de heersercultus, maar de processie van de dertien beelden vormde in deze context onderdeel van een bruiloft.²⁴⁵ Het plaatsen van een beeld van zichzelf in deze processie was er eerder op gericht erkenning af te dwingen voor zijn buitengewone prestaties.²⁴⁶ Op basis van deze prestaties meende hij waarschijnlijk recht te hebben op het verkrijgen van goddelijke eerbewijzen. Deze gebeurtenis toonde de zich wijzigende perceptie van het koningschap in Macedonië onder invloed van de Griekse cultuur, omdat de scheiding tussen mensen en goden in de Griekse cultuur minder groot was dan in de Macedonische cultuur. De Grieken maakten hier een duidelijke scheiding tussen, maar tussen de goden en de mensen stond nog de groep van de heroën. Deze waren volgens de Grieken in staat om een goddelijk niveau te bereiken, zoals Herakles na zijn dood. Op deze manier was er een hybride middengroep tussen de goden en de mensen aanwezig,

²⁴² Diod. Sic. 16.92.5, 16.95.1.

²⁴³ Badian, 'Alexander the Great between two thrones', 248.

²⁴⁴ Mari, 'The ruler cult in Macedonia', 236.

²⁴⁵ Taeger, *Charisma*, 176.

²⁴⁶ Het plaatsen van een beeld van Philippos tussen die van de goden was volgens Cartledge 'honorific rather than cultic', zie: Cartledge, *Alexander the Great*, 215; E.M. Anson, 'Alexander and Siwah', *The Ancient World* 34 (2) (2003) 124; Het verkrijgen van goddelijke eerbewijzen was sterk afhankelijk van de daden van een individu. Het ging er Philippos om 'als een god vereerd te worden', dus met dezelfde eerbewijzen, en niet 'vereerd te worden, omdat hij een god was', zie: N.G.L. Hammond, 'Heroic and divine honors in Macedonia before the Successors', *The Ancient World* 30 (2) (1999) 106; Borza, *In the shadow of Olympus*, 249; Hammond maakt een onderscheid tussen enerzijds 'heroic honors' en anderzijds 'divine honors'. Eerstgenoemde was echter voorbehouden aan de vrienden van de koning, zoals te zien was na de dood van Hephaestion. De Macedonische koning streefde vanwege zijn speciale positie naar een hogere vorm van eerbewijzen, zie ook: Edmunds, 'The religiosity of Alexander', 381-386.

met welke Philippos zich hier probeerde te identificeren.²⁴⁷ De Macedonische steden die het meeste contact hadden met Griekse steden stelden dan ook een stedelijke cultus in om Philippos te eren, omdat zij in aanraking kwamen met deze Griekse, culturele waarden.²⁴⁸ Bovendien stamden de leden van het Temenidische huis volgens de traditie af van de held Herakles, waardoor het streven naar eenzelfde status als de held geaccepteerd was onder de Grieken.

De heersercultus kon dus op basis van twee initiatieven worden ingesteld, namelijk op basis van een initiatief van de heerser of op basis van een initiatief van steden en burgers. Ten eerste was er de stedelijke cultus, die werd opgezet door steden of burgers om de heerser te bedanken. Ten tweede was er de staatscultus, die door de heerser zelf werd ingesteld en pas vorm kreeg onder verschillende Hellenistische heersers na de dood van Alexander. Ten derde was er sprake van een cultus voor overleden heersers, hetgeen een geaccepteerd verschijnsel was en een onderdeel vormde van de staatscultus. De verering van overleden Macedonische heersers is echter geen vorm van een heersercultus, maar dit valt eerder te beschouwen als een *rite de passage* waarbij de macht werd overgedragen aan de nieuwe koning. Daarnaast was er ook nog een heersercultus in de vorm van privé-verering door individuen, welke een onderdeel vormde van de stedelijke cultus, omdat deze niet met dwang werd opgelegd door de heerser. Ten slotte was er ook de cultus voor (her)stichters van steden, om hen te eren voor de speciale prestatie die zij hadden geleverd. De verschillende soorten culten waren echter niet altijd goed van elkaar te scheiden, omdat ze dezelfde eerbewijzen verleenden en bovendien naast elkaar konden bestaan. Bovendien konden overleden heersers zowel in een stedelijke cultus als in een staatscultus worden geëerd. Daarnaast bestond er geen standaardtheorie voor het vormgeven van een heersercultus, hetgeen zorgde voor een grote regionale diversiteit aan culten.

De heerserscultus had haar oorsprong in de Griekse cultuurgeschiedenis aan het einde van de vijfde eeuw v.Chr. De Spartaanse generaal Lysander kreeg op Samos een cultus als dank voor het verdrijven van het democratische regime. Dio kreeg eenzelfde cultus door de tirannen uit Syrakuse te verdrijven. Vanwege de verschillende contacten met Griekse steden gingen de Macedonische heersers het fenomeen heersercultus in een Macedonische context hanteren. Philippos liet het Philippeion bouwen in Olympia, welke er vooral toe diende de

²⁴⁷ Bovendien stamde hij volgens de traditie af van Herakles, waardoor een identificering met deze held geaccepteerd was onder de Macedoniërs.

²⁴⁸ In een aantal steden in Macedonië zijn resten gevonden die op een cultus voor Philippos en Alexander kunnen duiden. Er is echter nog maar beperkt onderzoek gedaan naar de culten in Macedonië, zie: Hammond, 'Heroic and divine honors', 104, 108-109; Mari, 'The ruler cult in Macedonia', 263.

continuïteit van de Temenidische dynastie te benadrukken, maar wellicht ook een religieus ideaal ondersteunde. Ook het meevoeren van een beeld van zichzelf als een *sunthronos* in een processie van de twaalf Olympische goden valt niet als een poging tot vergoddelijking te betitelen. Met het plaatsen van een beeld in deze processie wilde Philippos eerder het buitengewone karakter van zijn daden benadrukken en dat hij wellicht op basis van deze daden gelijk was aan de goden. Steden baseerden de culten immers ook op de prestaties van de heerser en dit was een geaccepteerd verschijnsel, een *nomos*. Het feit dat hij dit tijdens zijn leven probeerde in te stellen is echter wel een vernieuwend element, omdat het verlenen van dergelijke eerbewijzen was voorbehouden aan overleden heersers. Alexander nam het idee van de heersercultus over en streefde ernaar zijn vader te imiteren en te overtreffen, waardoor hij er ook naar streefde *isotheos* te worden. Dit streven openbaarde zich op een aantal momenten tijdens zijn heerschappij, zoals tijdens zijn bezoek aan het orakel van Siwah in 331 v.Chr.

3.2 Het bezoek aan Siwah

Nadat Alexander in 332 v.Chr. Egypte had ingenomen en tot farao was gekroond, bezocht hij in 331 v.Chr. het orakel van Ammon. Dit orakel was gelegen in de Libische woestijn, nabij Siwah. Het orakel was al sinds de vijfde eeuw v.Chr. een pelgrimsoord voor Grieken, want zij identificeerden de god Ammon met de Griekse oppergod Zeus.²⁴⁹ De Atheners hadden hier tijdens de Peloponnesische Oorlogen in de vijfde eeuw v.Chr. orakels gevraagd.²⁵⁰ Het heiligdom in Siwah vormde na Delphi en Dodona het belangrijkste heiligdom voor de Grieken.²⁵¹ De god Ammon bestond uit de tradities van drie verschillende volkeren. Hij was namelijk de Libische god Baal Haman, terwijl de Egyptenaren deze god met Ammon identificeerden. De Griekse kolonisten identificeerden de god ten slotte met de oppergod Zeus.²⁵² Het heiligdom had een autonome positie in Libië, maar lag wel binnen de invloedssfeer van Egypte.²⁵³ De Egyptische farao's bezochten het orakel echter niet, waardoor Alexander de eerste farao was die het orakel een bezoek bracht.

Verschillende antieke auteurs hebben geschreven over de reis van Alexander naar Siwah en over de vragen die hij het orakel zou hebben voorgelegd. De gevolgen van deze

²⁴⁹ De Griekse dichter Pindaros had een de *Hymne aan Ammon* geschreven, waarin Ammon werd voorgesteld als de heerser van Olympos, zie: Pind. *Pyth. Odes.* 4.16; Hamilton, *Alexander the Great*, 75; De Atheners hadden ook een cultus voor Ammon in Athene, van 371-370 v.Chr. en hij had een tempel in Athene in 333-332 v.Chr., zie: W.W. Tarn, *Alexander the Great* - App. 22- I (Cambridge 1948) 349; Green, *Alexander of Macedon*, 272.

²⁵⁰ Green, *Alexander of Macedon*, 272.

²⁵¹ Tarn, *Alexander the Great*, 42.

²⁵² Lane Fox, *Alexander the Great*, 202.

²⁵³ *Ibidem*, 204.

gebeurtenis zijn echter belangrijker dan de vragen die hij heeft gesteld, omdat het bezoek aan Siwah volgens de verschillende bronnen de goddelijke afkomst van Alexander bevestigde. Bovendien berustten de vragen die gesteld zouden zijn door Alexander op speculatie en zijn deze niet door hem geopenbaard. Wat is er volgens de bronnen door Alexander gevraagd aan het orakel van Ammon en wat is hierop geantwoord? Welk effect had het bezoek aan Siwah bovendien op Alexanders visie op zijn goddelijke afkomst en welke rol speelde dit bezoek nadien in zijn hofpropaganda? Deze vragen zullen worden bestudeerd vanuit het perspectief van de reacties van de Macedoniërs en Grieken aan het hof van Alexander.

Quintus Curtius Rufus beschrijft in 4.7.5-32 uitgebreid het bezoek van Alexander aan Siwah. Hij benadrukt dat de reis naar Siwah een moeilijke tocht is, omdat de woestijn hoge temperaturen kent en er een tekort aan water is (Curt. 4.7.6-7). Alexander neemt een aantal mannen met zich mee op zijn tocht en zij krijgen al snel te maken met extreme droogte en met een tekort aan water. Op het moment dat de situatie uitzichtloos lijkt, pakken wolken zich samen boven de woestijn en ontstaat er een grote regenbui (Curt. 4.10-14). Vervolgens wordt het gezelschap door raven naar het orakel begeleid (Curt. 4.10.15). Wanneer Alexander het orakel nadert, komt de hogepriester hem tegemoet en groet hij hem als '(...) son, declaring that his father Jupiter gave him that name.'²⁵⁴ Deze begroeting bevestigt volgens Curtius Rufus de goddelijke afkomst van Alexander. Het feit dat hij als zoon van een godheid wordt begroet komt echter door het feit dat Alexander de titel van farao had aangenomen. Door deze titel vormde hij volgens de traditie een reïncarnatie van de goden Isis en Osiris en was hij de zoon van de Egyptische oppergod Ra, ook wel Ammon-Ra genoemd.²⁵⁵ Bovendien heeft Curtius Rufus zijn informatie deels ontleend aan de bron van Kallisthenes. Diens werk kende een sterk hagiografisch karakter en was gericht op het prijzen van de koning en zijn daden.²⁵⁶ Om dit doel te bereiken legde hij sterk de nadruk op de goddelijke afkomst van Alexander. De priesters begroetten Alexander waarschijnlijk als zoon van Ammon-Ra en Kallisthenes heeft deze uitspraak geïnterpreteerd als een begroeting als zoon van Zeus. Ammon werd immers met de Griekse oppergod Zeus geïdentificeerd.

Alexander stelt in het *inner sanctum* een aantal vragen aan het orakel en de antwoorden van het orakel worden door de priester vertaald. Volgens Curtius Rufus vraagt

²⁵⁴ Curt. 4.10.25 (vert. Rolfe)

²⁵⁵ Hamilton, *Alexander the Great*, 123; Lane Fox, *Alexander the Great*, 211; Anson, 'Alexander and Siwah', 127.

²⁵⁶ Tarn stelt dat Alexander nauwelijks invloed heeft gehad op de totstandkoming van het werk van Kallisthenes, maar dat Kallisthenes vooral schreef wat Alexander zou wensen. Waarschijnlijk heeft Alexander wel enige controle over het werk van Kallisthenes gehad, aangezien het onderdeel vormde van zijn propaganda en hij hem als officiële hofhistoriograaf had aangesteld, zie: Tarn, *Alexander the Great* - App. 22- I, 358.

Alexander of hij over de wereld zal heersen, waarop de godheid antwoordt dat Alexander de heerser van alle landen zal worden (Curt. 4.7.26). Ook vraagt Alexander of alle moordenaars van zijn vader zijn gestraft. Het orakel antwoordt in dubbelzinnige termen dat ‘(...) his father [Ammon] could suffer from no man’s crime, but that for the crime against Philip all had suffered punishment (...)’.²⁵⁷ In deze passage benadrukt Curtius Rufus de goddelijke afkomst van Alexander en het idee dat Ammon zijn vader is. Hierna offert Alexander aan de priesters en aan de godheid, waarna de aanwezige *hetairoi* het orakel mogen consulteren. Zij vragen de godheid of zij de koning met goddelijke eerbewijzen mogen eren, hetgeen door het orakel wordt bevestigd (Curt. 4.7.28). Curtius Rufus stelt hierna dat Alexander zijn goddelijke afkomst opneemt in zijn hofpropaganda, door te stimuleren en door te bevelen dat de Macedoniërs hem zoon van Zeus noemen (Curt. 4.7.30). In de andere bronnen is echter geen bewijs voor het feit dat hij het idee van zijn goddelijke afkomst stimuleerde. Waarschijnlijk accepteerde Alexander het wanneer anderen uiting gaven aan dit idee, maar van een sterke stimulering was geen sprake. Curtius Rufus voegt hier overigens aan toe dat de Macedoniërs zich verzetten tegen het idee van Alexander onsterfelijk te zijn (Curt. 4.7.31). Het idee onsterfelijk te zijn schond namelijk de conventionele grens, *nomos*, van het idee van de sterfelijkheid van mensen en de onsterfelijkheid van goden.

Ook Ploutarchos heeft geschreven over het bezoek van Alexander aan Siwah. In *Vitae Parallelae Alexander* 26.4-27.4 beschrijft hij de tocht naar Siwah, die begint nadat Alexander een geschikte plaats voor Alexandrië heeft gekozen (*Vit. Alex.* 26.4). Op zijn reis naar Siwah krijgt Alexander te maken met twee gevaren, namelijk een tekort aan water en hevige zandstormen (*Vit. Alex.* 26.6). Er ontstaan echter regenbuien die het tekort aan water oplossen en bovendien worden ze begeleid door raven die hen de weg wijzen naar het orakel (*Vit. Alex.* 27.3-4). Bij zijn aankomst bij het orakel begroet de hogepriester Alexander namens de god Ammon: ‘(...) the prophet of Ammon gave him salutation from the god as from a father (...)’.²⁵⁸ De vragen die Alexander aan het orakel stelt, komen overeen met de vragen die volgens Curtius Rufus worden gesteld. Ten eerste vraagt hij of de moordenaars van zijn vader zijn gestraft, waarop de priester namens de god antwoordt dat hij een onsterfelijke vader heeft. Deze uitspraak benadrukt de goddelijke afkomst van Alexander van Zeus-Ammon. Hij herformuleert de vraag en vraagt of alle moordenaars van Philippos zijn gestraft, waarmee hij een scheiding maakt tussen zijn afkomst van Zeus-Ammon en zijn afkomst van Philippos. De vraag wordt bevestigend beantwoord door Ammon (*Vit. Alex.* 27.3-4). Ten tweede vraagt

²⁵⁷ Curt. 4.7.27 (vert. Rolfe)

²⁵⁸ Plut. *Vit. Alex.* 27.3 (vert. Perrin).

Alexander of hij heerser van de wereld zal worden, hetgeen door het orakel wordt bevestigd (*Vit. Alex.* 27.4). Na het verkrijgen van deze antwoorden offert Alexander aan Ammon en geeft hij de priesters verschillende geschenken.

Ploutarchos voegt hieraan toe dat Alexander verschillende antwoorden niet bekend heeft gemaakt aan de aanwezige *hetairoi*, maar dat hij in een brief aan zijn moeder schreef dat hij haar deze antwoorden persoonlijk wilde vertellen (*Vit. Alex.* 27.5).²⁵⁹ Aan de authenticiteit van deze brief wordt sterk getwijfeld en deze wordt vaak als een apocrief element uit de Alexander-traditie aangeduid. Het feit dat de bronnen geen melding maken van het feit dat Alexander de antwoorden van het orakel aan de aanwezige *hetairoi* heeft verteld, bevestigt echter dat er wellicht sprake is van geheime antwoorden die hij met zijn moeder wilde delen.²⁶⁰ Ploutarchos voegt hieraan toe dat de begroeting van de hogepriester aan Alexander een verspreking bevatte. In plaats van ‘*O paidion*’, ‘O mijn zoon’, sprak hij vanwege zijn buitenlandse uitspraak ‘*O paidios*’. Deze verspreking deed Alexander namelijk denken dat hij ‘*O pai Dios*’ zei, ofwel ‘O zoon van Zeus’. Hiermee was namelijk zijn goddelijke afkomst volgens hem vastgesteld. Een verspreking van de kant van de priesters van Ammon lijkt echter niet logisch, want de priesters beheersten waarschijnlijk de Griekse taal. Het heiligdom werd namelijk ook door veel Grieken bezocht.²⁶¹

Arrianos en Diododoros van Sicilië beschrijven het bezoek van Alexander aan Siwah eveneens. Arrianos (*Anab.* 3.3.1-3.4.5) stelt dat het motief van Alexander om Siwah te bezoeken is om Perseus en Herakles te imiteren (*Anab.* 3.3.1). Hij wil hun daden bovendien overtreffen door eenzelfde tocht te ondernemen naar het orakel. Perseus en Herakles stammen volgens de traditie immers af van Zeus en Alexander voert zijn afkomst ook terug op Zeus-Ammon (*Anab.* 3.3.2). Alexander gaat volgens Arrianos naar het orakel om meer te weten te komen over verschillende zaken, waarmee hij doelt op de mogelijke goddelijke afkomst van Alexander. Net als in de bronnen van Ploutarchos en Curtius Rufus wordt de tocht van Alexander door de woestijn beschreven. De thema's van de regenbui die ontstaat na langdurige tijd van droogte en de raven die Alexander begeleiden, keren ook terug in het werk van Arrianos (*Anab.* 3.3.4). Over dit laatste gegeven zegt Arrianos dat Ptolemaios stelt dat het gezelschap door twee slangen wordt begeleid, terwijl Aristobulos zich aansluit bij de algemene traditie van het verhaal en dat het gezelschap door twee raven wordt begeleid (*Anab.*

²⁵⁹ Hammond, *Alexander the Great*, 125.

²⁶⁰ Langer, ‘Alexander the Great at Siwah’, 122.

²⁶¹ Anson, ‘Alexander and Siwah’, 128.

3.3.5-6).²⁶² De beschrijving van het heiligdom en de bron bij het heiligdom zijn ook aanwezig in het werk van Arrianos (*Anab.* 3.4.1-2). Over het bezoek van Alexander aan het orakel zelf en de vragen die hij hier heeft gesteld is Arrianos kort van stof, want hij stelt dat hij de antwoorden verkreeg die hij wenste (*Anab.* 3.4.5). Aangezien Arrianos in *Anabasis* 2.7.2 heeft gesteld dat Alexander naar het orakel is gekomen om zijn goddelijke afkomst te laten bevestigen, zal het antwoord van de godheid dit ook bevestigd hebben.

Diodoros van Sicilië schrijft in boek 17 over het bezoek van Alexander aan Siwah, namelijk in 17.49.2- 51.4. Ook in Diodoros' werk keert de thematiek van een regenbui na een lange periode van droogte en de begeleiding door twee raven terug (Diod. Sic. 17.49.4-5). Na een beschrijving van de omgeving van het orakel en van de bron (Diod. Sic. 17.50.1-6) beschrijft Diodoros de begroeting van Alexander door de hogepriester. De hogepriester groet Alexander namelijk als: 'Rejoice, son; take this form of address as from the god also.'²⁶³ Hierop vraagt Alexander eerst of hij de wereldheerschappij zal verkrijgen, hetgeen door het orakel wordt bevestigd. Ten tweede vraagt hij het orakel of hij alle moordenaars van zijn vader heeft bestraft, waarna het orakel hem antwoordt dat zijn vader niet door een sterveling kan worden gedood. Hiermee bevestigt het orakel dat Alexander van Ammon afstamt en dat hij dus de zoon van een god is. Het orakel antwoordt hem namelijk dat de moordenaars van Philippos wel gestraft zijn, waarmee hij een duidelijke grens trekt tussen Alexanders goddelijke vader en diens sterfelijke vader, Philippos. Het orakel voegt hieraan toe dat de goddelijke afkomst van Alexander zich zal openbaren in zijn daden en dat hij onoverwinnelijk zal zijn (Diod. Sic. 17.51.2-4). Het leveren van buitengewone prestaties definieerde een mens namelijk als iemand met goddelijke capaciteiten. Dit impliceerde echter nog geen vergoddelijking van de persoon zelf, maar eerder dat de door hem verrichte prestaties gelijk stonden aan die van de goden.

Justinus besteedt ten slotte ook kort aandacht aan het bezoek aan Siwah, in *Epitome* 11.11. Hij zegt hier dat Alexander naar het orakel gaat om vragen te stellen over zijn toekomst als heerser en over zijn afkomst van Zeus-Ammon. Justinus stelt namelijk dat Olympias Alexander had verteld dat Zeus zijn vader was. Philippos beschuldigde haar hierna van overspel en scheidde van haar. Alexander wil zijn moeder van iedere blaam zuiveren en zijn goddelijke afkomst bevestigd zien. Hij wordt door priesters als zoon van Ammon begroet, hetgeen gerelateerd was aan zijn faraotitel. Hij vraagt het orakel of de moordenaars van zijn

²⁶² Ptolemaios sprak over twee slangen omdat deze dieren een belangrijke rol speelden in de Egyptische cultuur. Op deze manier plaatste hij de reis van Alexander naar Siwah een Egyptische culturele context, zie: Langer, 'Alexander the Great at Siwah', 115, n. 13.

²⁶³ Diod. Sic. 17.51.1-2 (vert. Bradford Welles).

vader zijn gestraft, waarop het orakel net als in de andere bronnen antwoordt dat zijn vader onsterfelijk is, maar dat zijn sterfelijke vader Philippos is gewroken. Hij zal volgens het orakel onoverwinnelijk zijn op het slagveld en de wereldheerschappij verkrijgen. Ten slotte krijgen de *hetairoi* de boodschap Alexander niet als koning maar als god te eren.

Volgens de verschillende bronnen heeft Alexander het orakel in Siwah bezocht, terwijl hij vergezeld werd door verschillende *hetairoi*, waaronder Ptolemaios en Kallisthenes. De aanwezigheid van Kallisthenes bij het bezoek aan het orakel is discutabel, maar dit doet niets af aan de aard van de informatie uit zijn bron. Als hij niet aanwezig is geweest bij het orakel heeft hij de informatie uit de eerste hand van Alexander vernomen, aangezien hij in zijn directe nabijheid verkeerde.²⁶⁴ De motieven voor Alexander om deze tocht te ondernemen zijn volgens de bronnen verschillend van aard.²⁶⁵ Arrianos stelt dat Alexander de tocht onderneemt om Perseus en Herakles te overtreffen. Dit motief is in de jaren na het bezoek ook waar te nemen, omdat Alexander op verschillende momenten probeert verschillende helden te imiteren en te overtreffen.²⁶⁶ Justinus, Curtius Rufus, Diodoros en Ploutarchos stellen echter dat het motief om Siwah te bezoeken erin is gelegen vragen te stellen over zijn toekomst en over zijn goddelijke afkomst. Verschillende historici, onder wie Bradford Welles, hebben echter gesteld dat Alexander naar het orakel van Siwah ging om het orakel te raadplegen over de stichting van de stad Alexandrië.²⁶⁷ Hoewel de tocht naar Siwah plaatsvond ten tijde van de stichting van deze stad is de mogelijkheid van dit motief vanwege twee punten onjuist. Ten eerste stichtte Alexander tijdens zijn heerschappij verschillende steden en hij heeft hiervoor in geen van de gevallen orakels geraadpleegd.²⁶⁸ Toen hij na de dood van zijn paard Bukephalos de stad Bukephalia in India stichtte, heeft hij hier ook geen orakel voor geraadpleegd. Ten tweede wordt in geen van de bronnen melding gemaakt van de goedkeuring van het orakel voor het stichten van de stad.²⁶⁹

De passages over de tocht naar Siwah zijn gebaseerd op de werken van Ptolemaios, Aristobulos, Kleitarchos en Kallisthenes. Een aantal thema's zijn dan ook overeenkomstig in de verschillende bronnen. De droogte en de extreme warmte tijdens de tocht naar Siwah wordt in de verschillende bronnen beschreven, evenals het ontstaan van een regenbui en de begeleiding door twee raven. Bij zijn aankomst bij het orakel groette de hogepriester

²⁶⁴ Langer, 'Alexander the Great at Siwah', 119.

²⁶⁵ Versnel, 'Heersercultus', 133-134.

²⁶⁶ Anson, 'Alexander and Siwah', 120.

²⁶⁷ Zie: C.B. Welles, *Alexander and the Hellenistic World* (Toronto 1970).

²⁶⁸ Langer, 'Alexander the Great at Siwah', 124.

²⁶⁹ Alleen de zogenaamde *Alexander Roman* stelt dat Alexander naar Siwah ging om vragen te stellen over de te stichten stad, maar deze bron is door haar ambiguïteit en fictieve karakter niet erg betrouwbaar, zie: Langer, 'Alexander the Great at Siwah', 124.

Alexander als een zoon van een god. Dit is niet verwonderlijk, omdat hij door zijn faraotitel volgens de traditie de zoon van de Egyptische godheid Ra was.²⁷⁰ Kallisthenes was waarschijnlijk aanwezig bij het bezoek aan Siwah en heeft de begroeting van de hogepriester om twee redenen gerelateerd aan een goddelijke afkomst van Alexander. Ten eerste kenmerkte zijn werk zich door een hagiografisch karakter, waarmee hij de koning en zijn prestaties loofde. Door het toekennen van een goddelijke afkomst aan Alexander zorgde hij ervoor dat de koning een speciale positie bekleedde aan het hof. Kallisthenes beschreef Alexander in zijn werk niet zozeer als goddelijk, maar wel als de zoon van een god.²⁷¹ Het zijn van een god impliceerde namelijk dat iemand onsterfelijk was, terwijl dit met een zoon van een god niet het geval was.²⁷² Daarnaast heeft hij waarschijnlijk de begroeting van de hogepriester van Alexander als zoon van Ammon geïnterpreteerd als Alexanders afkomst van Zeus, want de god Ammon werd door de Grieken immers geïdentificeerd met Zeus.

De vragen die Alexander aan het orakel zou hebben gesteld, zijn vaak het onderwerp van discussie. Hij heeft namelijk geen officiële mededelingen laten vastleggen door Kallisthenes.²⁷³ Volgens Curtius Rufus en Ploutarchos zou hij hebben gevraagd of de moordenaars van zijn vader waren gestraft en of hij heerser van de wereld zou worden. De vragen zelf komen voort uit speculatie, aangezien Alexander deze niet heeft gemeld aan zijn *hetairoi*. De mogelijke vragen en antwoorden zijn herleid uit het gedrag van Alexander in de jaren na het bezoek aan het orakel. Hij schreef in een brief aan zijn moeder dat hij haar de geheime antwoorden zou vertellen wanneer ze elkaar weer zouden zien.²⁷⁴ Olympias had hem namelijk in 334 v.Chr. op de hoogte gesteld van zijn goddelijke afkomst en waarschijnlijk wilde hij haar hierin bevestigen, maar wilde hij dit persoonlijk vertellen. Een dergelijk idee maakte immers een grote indruk op Alexander en hoewel hij zijn goddelijke afkomst niet expliciet propageerde, kan het idee wel op de achtergrond een rol hebben gespeeld.²⁷⁵

Het bezoek aan Siwah zorgde er volgens de bronnen dus voor dat Alexander zich bewust werd van zijn goddelijke afkomst van Zeus-Ammon. Het belangrijkste gevolg van dit bezoek zijn niet zozeer de mogelijke vragen die gesteld zijn, maar eerder de effecten die het

²⁷⁰ Hamilton, *Alexander the Great*, 123.

²⁷¹ Ibidem, 14.

²⁷² Ibidem, 77.

²⁷³ Hammond, *Alexander the Great*, 127.

²⁷⁴ Volgens Tarn verklaart dit ook waarom de antwoorden niet door Alexander zelf zijn geopenbaard. Hij heeft zijn moeder namelijk nooit meer gezien tijdens zijn leven en hij kon haar de antwoorden dan ook niet vertellen, zie: Tarn, *Alexander the Great* - App. 22- I, 348; Hamilton, *Alexander the Great*, 76.

²⁷⁵ Nektanebo, de laatste autochtone farao, had volgens de Egyptische traditie Olympias in de vorm van Ammon bezocht en had hij Alexander bij haar verwekt. Dit verhaal was erop gericht de positie van Alexander als farao te legitimeren en zijn afkomst in een Egyptische context te plaatsen, zie: Tarn, *Alexander the Great* - App. 22- I, 354, 359; Green, *Alexander of Macedon*, 270.

bezoek had op de ideeën van Alexander en op zijn perceptie van het koningschap: ‘But whatever Alexander heard at Siwah, one thing is certain: it struck him with the force of a revelation, and left a permanent mark on his whole future.’²⁷⁶ Hierbij dient opgemerkt te worden dat in de jaren na het bezoek aan Siwah zich echter geen gevallen voordeden waarin Alexander zich op dit bezoek beriep.²⁷⁷ Bovendien is er geen bewijs dat de Griekse steden in Klein-Azië een cultus instelden voor Alexander, nadat zijn goddelijke afkomst in Siwah was bevestigd.²⁷⁸ Wanneer de goddelijke afkomst van de koning immers bevestigd zou zijn door een orakel, dan zouden de steden dit hebben aangegrepen om hun bevrijder met goddelijke eerbewijzen te eren. Wel brachten twee Ionische orakels, uit Didyma en Erythrae, de boodschap over aan Alexander in Egypte dat hij de zoon was van een god. Op deze manier was het idee van zijn goddelijke afkomst aangepast aan een Griekse culturele context.²⁷⁹ De steden in Klein-Azië verleenden Alexander deze eerbewijzen waarschijnlijk al in 334-333 v.Chr. als dank voor het feit dat hij hen had bevrijd van de Perzische overheersing. Het effect van het orakel beperkte zich dus tot Egypte zelf, maar het idee van deze goddelijke afkomst verspreidde zich via het werk van Kallisthenes wel over de verschillende gebieden.

Waarschijnlijk heeft Alexander het orakel de vraag over zijn afkomst willen stellen, maar was zijn voornaamste motief om het orakel te bezoeken gelegen in het feit dat hij wilde weten of hij erin zou slagen heerser van Azië te worden.²⁸⁰ Hij had immers het orakel van zijn vader Philippos uit Delphi nog in gedachten en bovendien zou hij volgens de voorspelling door het ontwarren van de Gordiaanse knoop in 333 v.Chr. de nieuwe heerser van Azië worden.²⁸¹ Anson stelt echter dat Alexander het orakel van Siwah met opzet had gekozen met als doel zijn goddelijke afkomst te laten bevestigen.²⁸² Hij stelt dat Alexander deze vraag namelijk ook aan de orakels van Delphi en van Dodona had kunnen voorleggen, maar dat deze vanwege hun autonome positie minder geneigd waren zich naar de wensen van

²⁷⁶ Green, *Alexander of Macedon*, 275.

²⁷⁷ Het verzoek van Alexander om na zijn dood begraven te worden in Siwah is een apocrief element in de Alexander-traditie; Tarn, *Alexander the Great*, 43-44; Langer, ‘Alexander the Great at Siwah’, 126-127; Alleen bij de Hydaspes in India offerde Alexander aan Ammon en aan andere goden, zie: Arr. *Anab.* 6.3.2; Aan het begin van de slag bij Gaugamela roept Alexander niet Ammon aan, maar roept hij Zeus aan hem bij te staan in de strijd, zie: Tarn, *Alexander the Great* - App. 22- I, 352-353.

²⁷⁸ E. Fredricksmeyer, ‘Three notes on Alexander’s deification’, *American Journal of Ancient History* 4 (1979) 2.

²⁷⁹ Anson, ‘Alexander and Siwah’, 130; Hammond, *Alexander the Great*, 128.

²⁸⁰ E. Fredricksmeyer, ‘Alexander’s religion and divinity’, in: J. Roisman (ed.) *Brill’s companion to Alexander the Great* (Leiden 2003) 271; E. Fredricksmeyer, ‘Alexander, Zeus Ammon and the conquest of Asia’, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 121 (1991) 206; Het orakel van Siwah gaf hem bovendien instructies over de uit te voeren offers, zoals Alexander later ook zou doen in India, zie: Fredricksmeyer, ‘Alexander, Zeus Ammon’, 209.

²⁸¹ Voor het orakel aan Philippos, zie: Diod. Sic. 16.91.2.

²⁸² Anson, ‘Alexander and Siwah’, 117.

Alexander te schikken.²⁸³ De Egyptische cultuur gaf Alexander de ruimte om zijn goddelijke afkomst te laten bevestigen, zoals door zijn moeder aan hem verteld. De goddelijke afkomst van Alexander speelde buiten Egypte nauwelijks een rol, maar vormde later wel het middelpunt van kritiek van de Macedoniërs.

Hoewel de vragen die Alexander aan het orakel heeft gesteld dus zijn gereduceerd uit zijn gedrag, heeft hij waarschijnlijk gevraagd of hij het Perzische Rijk zal innemen en of hij de moordenaars van zijn vader heeft gestraft. Het is mogelijk dat hij als zoon van Ammon werd begroet door de priesters, maar dit was het gevolg van het feit dat hij de faraotitel had gekregen. De voornaamste motieven om het orakel te bezoeken, waren dus gelegen in de politieke sfeer. Dit betekent echter niet dat het idee van een goddelijke afkomst geen indruk maakte op Alexander, maar hij gebruikte dit idee in de jaren na het bezoek aan Siwah niet expliciet in zijn hofpropaganda. Dit was echter ook niet nodig, aangezien de hofhistoriograaf Kallisthenes het idee van de goddelijke afkomst propageerde. Alexander was hier waarschijnlijk tevreden mee, omdat het zijn idee onder woorden bracht en binnen de *nomoi* van de Griekse cultuur bleef. De bronnen melden geen weerstand van de Macedoniërs op het bezoek van Alexander aan Siwah.²⁸⁴ Het zijn van een zoon van een god verschilde namelijk van het feit een god te zijn, door het feit sterfelijk te zijn. Zolang Alexander niet pretendeerde onsterfelijk te zijn, accepteerden de Macedoniërs het door Kallisthenes verwoorde idee dat hun koning van Zeus-Ammon afstamde. Op deze manier werd de *nomos* van het verschil tussen sterfelijkheid en onsterfelijkheid gerespecteerd door Alexander en bewaakt door de Macedoniërs.

3.3 De introductie van *proskunesis*

De heerschappij van Alexander werd gekenmerkt door het feit dat hij een aantal Perzische elementen aan zijn hofcultuur toevoegde, zoals het dragen van de koninklijke purperen hoofdband. Een Perzisch gebruik dat Alexander probeerde in te voeren aan zijn hof in 327 v.Chr. was het gebruik *proskunesis*. Dit gebruik werd door de Perzen gehanteerd en vormde een belangrijk element in de Perzische cultuur. Wat hield het gebruik *proskunesis* enerzijds in voor de Perzen en anderzijds voor de Grieken en de Macedoniërs? Welke motieven had Alexander om dit gebruik in te voeren aan zijn hof? Wat waren bovendien de reacties op de invoering van dit gebruik van de verschillende groepen?

²⁸³ Anson, 'Alexander and Siwah', 125.

²⁸⁴ De weerstand van de Macedoniërs tegen het orakel van Ammon wordt pas later verwoord door Philotas, zie: Curt. 6.9.18, 6.10.26.

Het gebruik *proskunesis* wordt door Herodotos beschreven in zijn werk *Historiae*. In de beschrijving van de Perzische cultuur vermeldt hij in 1.134.1 dat wanneer twee Perzen van een gelijkwaardige sociaal-economische positie elkaar op straat tegenkomen, ze elkaar op de lippen kussen. Wanneer de sociale verschillen tussen hen klein zijn dan kussen ze elkaar op de kin. Wanneer de sociale verschillen tussen hen echter groot zijn dan buigt de mindere voor zijn meerdere. De Perzen hanteerden het gebruik dus om de sociaal-economische verschillen tussen individuen te benadrukken. Aan de top van de piramide van sociaal-economische relaties stond de koning, voor wie iedereen *proskunesis* diende uit te voeren. Het gebruik kende verschillende varianten in het Perzische Rijk. Zo kon ook de rechterhand naar de lippen worden gebracht, de vingertoppen worden gekust en hierna werd deze kus naar de koning of naar de godheid gezwaaid. *Proskuein* betekent dan ook letterlijk in het Grieks ‘een kus blazen’. De uitvoering van het ritueel kon plaatsvinden in staande positie, maar ook gebogen of geknield.²⁸⁵ Voor de Grieken had het gebruik echter een ander karakter. Het uitvoeren van *proskunesis* was in de Griekse cultuur gericht op het vereren van de goden, omdat men zich ondergeschikt maakte door te buigen.²⁸⁶ Bovendien toonde het gebruik in het Perzische Rijk volgens de Macedoniërs de slaafse natuur van de barbaren.²⁸⁷ De Macedoniërs betitelden de Perzische cultuur als ‘barbaars’ en ‘minderwaardig’ en wensten haar gebruiken niet over te nemen.

Ploutarchos spreekt in *Vitae Parallelae Alexander* 54.1-4 over de poging van Alexander om het gebruik *proskunesis* in te voeren en de weerstand die deze poging oproept.²⁸⁸ Hij vertelt dat hij in de bron van Chares van Mitylene heeft gelezen dat tijdens een banket Alexander uit een beker drinkt en deze doorgeeft aan de rest van het gezelschap (*Vit. Alex.* 54.3). De gasten, waarschijnlijk bestaande uit *hetairoi*, drinken uit de beker en maken als eerbetoon een buiging voor Alexander. Vervolgens kussen ze hem op de wang, waarna ze weer op hun plaats gaan zitten.²⁸⁹ Kallisthenes, de Griekse hofhistoriograaf, drinkt ook uit de

²⁸⁵ Lane Fox, *Alexander the Great*, 320.

²⁸⁶ Green, *Alexander of Macedon*, 372-373; Taeger, *Charisma*, 206-207; Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 140; Bosworth, *Conquest and empire*, 284-285; Balsdon, ‘The “Divinity” of Alexander’, 190-191.

²⁸⁷ Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 140.

²⁸⁸ De bron van Ploutarchos over de introductie van *proskunesis* is Chares van Mitylene, welke als ceremoniemeester zeker aanwezig was bij het banket. Het is dus zeker dat de introductie van *proskunesis* werkelijk heeft plaatsgevonden, zie: Balsdon, ‘The “Divinity” of Alexander’, 195; Aristobulos en Ptolemaios hebben de kwestie niet genoemd, omdat ze Alexander waarschijnlijk niet in een slecht daglicht wilden stellen en het niet noodzakelijk vonden de ware motieven van de dood van Kallisthenes te beschrijven, zie: *Ibidem*, 198.

²⁸⁹ De kwestie of de aanwezigen *proskunesis* uitvoeren aan Alexander zelf of aan de *hestia*, een stoof met het Perzische eeuwige vuur, is volgens Balsdon onjuist geïnterpreteerd als een Perzisch gebruik. De Perzen voerden immers geen *proskunesis* uit voor het heilige vuur, maar voor de koning, zie: Balsdon, ‘The “Divinity” of Alexander’, 195-197.

beker en wil de koning kussen zonder een buiging voor hem te hebben gemaakt (*Vit. Alex.* 54.4). Een van de aanwezige *somatophulakes*, Demetrios, wijst de koning erop dat Kallisthenes geen buiging voor hem heeft gemaakt. Hierop ontzegt Alexander hem zijn kus, waarop Kallisthenes verongelijkt vertrekt en zegt: ‘Well then, I’ll go away the poorer by a kiss’.²⁹⁰

De *proskunesis*-affaire wordt bij Arrianos voorafgegaan door een redevoering, waarin Kallisthenes de filosoof Anaxarchos bekritiseert. Kallisthenes stelt namelijk naar aanleiding van een discussie over het verlenen van goddelijke eerbewijzen aan een levende koning, dat buigen alleen dient te worden uitgevoerd voor goden. Hij benadrukt hierbij dat de scheiding tussen mensen en goden gerespecteerd dient te worden. Het buigen voor een koning is volgens hem een element van de Perzische cultuur en dient niet te worden geïntegreerd in de Griekse cultuur (*Anab.* 4.11.1 – 11.9). Met deze redevoering brengt Kallisthenes de ideeën van de Macedoniërs onder woorden, want zij onderschrijven zijn redevoering, hoewel ze zich wel stil houden (*Anab.* 4.11.1).²⁹¹ Verschillende Perzen voeren *proskunesis* uit aan de koning, hetgeen belachelijk wordt gemaakt door de Macedonische *hetairos* Leonnatos (*Anab.* 4.12.1-2). Vervolgens vindt een poging plaats van Alexander om het gebruik *proskunesis* in te voeren aan het hof. Hij laat namelijk een beker rondgaan in zijn gezelschap van *hetairoi*, waaruit de aanwezigen drinken. Zij buigen hierna voor de koning, waarna ze een kus van hem krijgen. Kallisthenes neemt ook een slok uit de beker en wenst een kus van de koning zonder voor hem te buigen. Demetrios wijst Alexander hier echter op en Alexander ontzegt Kallisthenes een kus (*Anab.* 4.12.3-5). In het werk van Diodoros van Sicilië is een lacune aanwezig in boek 17 waar het over de affaire rond *proskunesis* zou moeten gaan. Uit deze bron is dan ook geen informatie over deze gebeurtenis bekend.

Justinus (*Epit.* 12.7.1-3) besteedt kort aandacht aan het voorval met Kallisthenes, door te vertellen dat Alexander zich niet meer op de traditionele wijze wil laten begroeten door de Macedoniërs. Hij wil dat zijn ondergeschikten een buiging naar Perzisch gebruik voor hem maken. Kallisthenes is hier echter fel op tegen en na diens dood wordt het gebruik ook niet meer opgelegd aan de Macedoniërs. Daarnaast besteedt Quintus Curtius Rufus uitgebreid aandacht aan het voorval met Kallisthenes in 8.5.5-6.1. Hij stelt dat het invoeren van *proskunesis* gericht was op het verkrijgen van goddelijke eerbewijzen, want: ‘(...) he

²⁹⁰ Plut. *Vit. Alex.* 54.4 (vert. Perrin).

²⁹¹ Volgens Hammond hebben deze redevoeringen niet plaatsgevonden, maar dienden ze ertoe de visie van de Griekse intellectuelen op de kwestie van vergoddelijking onder woorden te brengen, zie: Hammond, ‘Heroic and divine honors’, 112; zie ook: Edmunds, ‘The religiosity of Alexander’, 387.

[Alexander] began to consider how he might usurp divine honours.²⁹² Alexander ziet volgens hem de invoering van *proskunesis* als een goede manier om dit te bewerkstelligen. Curtius Rufus stelt dat Alexander zich bewust is van zijn goddelijke afkomst van Zeus-Ammon en dat hij de wens heeft dat de Macedoniërs hem hiervoor op Perzische wijze eren, omdat op deze manier zijn speciale positie aan het hof bevestigd zou worden (Curt. 8.5.5-5.6). Alexander organiseert een banket waarop hij verschillende *hetairoi* uitnodigt en hij spoort hen aan zijn goddelijke afkomst te respecteren door zich aan hem te onderwerpen door *proskunesis* uit te voeren (Curt. 8.5.9-5.12). Hierbij stelt Curtius Rufus dat de Perzen met dit gebruik hun koning als een god eerden (Curt. 8.5.11). Deze stelling is echter onjuist, omdat het uitvoeren van *proskunesis* voor de Perzische koning diens unieke sociaal-economische positie benadrukte en niet gericht was op vergoddelijking.

Tijdens dit banket houdt Kallisthenes een redevoering, die in de bron van Arrianos aan het banket voorafgaat.²⁹³ Kallisthenes bekritiseert in deze redevoering de pogingen van Alexander om goddelijke eerbewijzen te verkrijgen en hij benadrukt het verschil tussen goden en mensen (Curt. 8.5.14-5.19). Curtius Rufus stelt dat Kallisthenes het ongenoegen van de Macedoniërs en Grieken verwoordt: ‘Callisthenes was heard with favourable ears, as a defender of the public liberty.’²⁹⁴ Deze ‘public liberty’ hield in dat Kallisthenes zich tegen het gebruik van *proskunesis* verzette, om op deze manier de conventionele grenzen van de Griekse cultuur te bewaken. Alexanders vrienden, zoals Hephaistion en Ptolemaios, sluiten zich echter niet aan bij de kritiek van Kallisthenes, maar voeren het gebruik wel uit voor de koning. Na deze redevoering besluit Alexander het gebruik alleen in te voeren voor de Perzen aan zijn hof. Polyperchon bespot het uitvoeren van *proskunesis* door de Perzen. Hij verwoordt hier dus de gevoelens van de Macedoniërs die zich tegen de invoering van het gebruik verzetten.

De poging van Alexander om *proskunesis* in te voeren vond plaats in Baktra, in het voormalige Perzische Rijk. Alexander probeerde namelijk zijn koningschap aan te passen aan de Perzische hofcultuur, waarin *proskunesis* een belangrijke rol speelde. Het uitvoeren van dit gebruik aan de koning was erop gericht diens speciale sociaal-economische positie te benadrukken en het was er niet op gericht de koning een goddelijke status te verschaffen.²⁹⁵ Kallisthenes vormde als Griek de grootste tegenstander van de invoering van het ritueel aan

²⁹² Curt. 8.5.5 (vert. Rolfe); Hamilton, *Alexander the Great*, 19.

²⁹³ Het debat wordt volgens Curtius gevoerd door Kallisthenes en Kleo, maar gaat over dezelfde kwestie als bij Arrianos.

²⁹⁴ Curt. 8.5.20 (vert. Rolfe).

²⁹⁵ Balsdon, ‘The “Divinity” of Alexander’, 198.

het hof van Alexander. Uit de bronnen blijkt dat de aanwezige Macedoniërs Kallisthenes in zijn weigering steunen. Zijn redevoering, die het verschil tussen goden en mensen onderstreept, wordt eveneens met instemming door de Macedoniërs onthaald.²⁹⁶ Het is opvallend dat Kallisthenes zich verzette tegen een gebruik dat de speciale positie van Alexander benadrukt, omdat hij na het bezoek aan Siwah de goddelijke afkomst van Alexander sterk heeft gepropageerd. Na het bezoek aan Siwah werd Alexander door Kallisthenes als zoon van Zeus-Ammon gezien, hetgeen geaccepteerd was in de Griekse cultuur. De introductie van *proskunesis* deed Kallisthenes echter vermoeden dat Alexander naar een goddelijke status streefde, hetgeen hij volgens de Griekse culturele waarden niet accepteerde. Op deze manier overschreed Alexander namelijk de conventionele grens, *nomos*, tussen sterfelijkheid, een zoon van een god, en onsterfelijkheid, een god. Hoewel het zijn van een zoon van een god en het zijn van een god dicht tegen elkaar aan lag, was eerstgenoemde geaccepteerd in de Griekse cultuur.

Bovendien speelde ook het politieke element mee in de perceptie van Kallisthenes, want volgens hem streefde Alexander door middel van de invoering van *proskunesis* naar een meer autocratische machtspositie. Dit streven van Alexander botste met de politieke theorieën van de Grieken over vrijheid (*eleutheria*) en autonomie (*autonomia*).²⁹⁷ Kallisthenes hoopte met zijn vleierij aan de koning dat zijn geboorteplaats Olynthos herbouwd zou worden en dat deze opnieuw bevolkt zou worden.²⁹⁸ Hij hoopte bovendien dat de Grieken meer macht aan het Macedonische hof zouden verkrijgen, maar hij gaf deze hoop op toen hij bemerkte dat ook de Perzen macht aan het hof verkregen.²⁹⁹ Volgens het stereotiepe beeld waren de Oosterse barbaren immers een minderwaardig volk voor de Grieken en Macedoniërs, wier cultuur gekenmerkt werd door onderdrukking en door het ontbreken van het element van masculiniteit uit de Griekse cultuur.³⁰⁰

²⁹⁶ Lane Fox stelt onterecht dat Kallisthenes niet gesteund wordt in zijn poging en dat er geen 'zwart-wit verdeling' is waar te nemen van voor- en tegenstanders van de invoering van *proskunesis*, zie: Lane Fox, *Alexander the Great*, 325; Balsdon, 'The "Divinity" of Alexander', 378; Balsdon stelt dat de Macedoniërs de poging van Alexander om *proskunesis* in te voeren als een opsomming zagen van het verloochenen van Philippos als zijn vader, de vermeende afkomst van Zeus-Ammon en de integratie van Perzische elementen aan het hof, zie: *Ibidem*, 190.

²⁹⁷ M. Faraguna, 'Alexander and the Greeks', in: J. Roisman (ed.), *Brill's Companion to Alexander the Great* (Leiden 2003) 118.

²⁹⁸ Plut. *Vit. Alex.* 53.2; Just. *Epit.* 8.3.11; Tarn, *Alexander the Great*, 77.

²⁹⁹ Green, *Alexander of Macedon*, 375; Ook de Macedoniërs waren tegen het integreren van Oosterse barbaren aan het hof en het hen verschaffen van een gelijkwaardige sociale positie, zie: Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 144-145.

³⁰⁰ Roisman, 'Honor in Alexander's campaign', 292-293; Kallisthenes zag zich volgens Green als beschermer van het *Hellenism* tegenover het *Barbarism*, zie: Green, *Alexander of Macedon*, 376.

Volgens Curtius Rufus voerde Alexander het gebruik in, omdat hij overtuigd was van zijn goddelijke afkomst van Zeus-Ammon en hij dit op deze manier wilde laten bevestigen door de Macedoniërs. De andere bronnen geven echter niet aan dat de motivatie van Alexander om het gebruik in te voeren in dit motief gelegen was. Alexander wilde het gebruik invoeren om uniformiteit in zijn hofceremonieel aan te brengen en bovendien vormde *proskunesis* een integraal onderdeel van de Perzische cultuur, welke Alexander diende te accepteren en te integreren om zijn koningschap aan te passen aan de Perzische normen en waarden.³⁰¹ Alexander liet namelijk de Perzen toe het gebruik uit te voeren, hoewel het werd bespot door de Macedoniërs Leonnatos en Polyperchon. Alexander presenteerde zichzelf immers als de legitieme heerser van Azië en als de opvolger van Darios en hij diende door middel van *proskunesis* zijn macht bij de Perzen te legitimeren.³⁰² Het was immers gebruikelijk voor de Perzen om een eerbetoon te brengen aan de koning door te buigen, omdat hij de hoogste sociaal-economische positie binnen het rijk bekleedde. Badian ziet de poging van invoering van *proskunesis* door Alexander niet als een louter politieke daad, maar ziet hierin een wisselwerking tussen enerzijds de integratie van de Perzische hofceremonie en anderzijds van Alexanders streven om *isotheos* te worden.³⁰³ Deze combinatie van politieke en religieuze motieven toonde de sterke verwevenheid tussen politiek en religie in de Oudheid. Net als bij het bezoek aan Siwah speelden de politieke motieven de grootste rol, maar ideeën over goddelijkheid speelden op de achtergrond zeker een rol van betekenis. Alexander wilde zichzelf immers een speciale positie aanmeten aan het hof, maar hij was zich wel bewust van de sentimenten onder de Grieken en Macedoniërs.

De poging van Alexander om *proskunesis* in te voeren aan zijn hof kan betiteld worden als een *interpretatio Graecia*, een Griekse interpretatie van het gebruik *proskunesis*. Alexander was bekend met de bezwaren van Grieken en Macedoniërs tegen dit gebruik en hij wilde het daarom op een meer seculiere basis vormgeven. Hij liet een drinkbeker met wijn rondgaan waaruit de aanwezigen dronken, waarna zij zich aan Alexander onderwierpen. Hierna ontvingen zij de kus van gelijkwaardigheid van de koning.³⁰⁴ Het geven van deze kus van gelijkwaardigheid toont dat Alexander geen goddelijke intenties had met de invoering van

³⁰¹ Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 147; De theorie dat de invoering van *proskunesis* een onderdeel vormde van de *policy of fusion* is door Tarn en Hamilton geopperd. Deze theorie is echter niet meer houdbaar en impliceert een gepland beleid om volkeren met elkaar te vermengen. Het streven van Alexander om elementen van de Perzische cultuur over te nemen was meer situationeel en bovendien behielden de Macedoniërs de hoge posities aan het hof, waardoor er geen sprake was van een gelijkschakeling van volkeren, zie: Tarn, *Alexander the Great* - App. 22- I, 361; Hamilton, *Alexander the Great*, 106.

³⁰² Green, *Alexander of Macedon*, 373; Lane Fox, *Alexander the Great*, 322; Cartledge, *Alexander the Great*, 223.

³⁰³ Badian, 'Alexander the Great between two thrones', 254.

³⁰⁴ Green, *Alexander of Macedon*, 376.

proskunesis. Op deze manier werd namelijk de grens tussen koning en ondergeschikte opgeheven en bovendien zou een godheid nooit een kus van gelijkwaardigheid geven aan een sterveling.³⁰⁵ De kus vormde immers ook een integraal onderdeel van de Perzische uitvoering van *proskunesis*, waar mensen van gelijke stand elkaar kusten. Alexander laat eerst voor zich buigen om het contrast tussen de koning en zijn onderdanen te benadrukken, maar geeft daarna een kus om deze verschillen op te heffen.³⁰⁶

De introductie van *proskunesis* in 327 v.Chr. was dus, zoals Müller ook beaamt, een politieke daad die erop was gericht elementen van het Perzische hofceremonieel over te nemen.³⁰⁷ De invoering van dit gebruik was er niet op gericht om zichzelf als god te definiëren, maar in de interpretatie van de Grieken en de Macedoniërs aan het hof was dit wel het geval.³⁰⁸ Door de invoering van dit gebruik kon Alexander namelijk zijn machtspositie bij de Perzen legitimeren, omdat dit van hem verwacht werd en hij op deze manier zijn machtsbasis consolideerde. Alexander was zich bewust van de verschillende opvattingen over het gebruik *proskunesis* onder de Macedoniërs en Grieken enerzijds en de Perzen anderzijds. Hij probeerde dan ook door middel van een *interpretatio Graecia* van het gebruik *proskunesis* een meer seculier karakter toe te dichten en door het geven van een kus van gelijkheid de grenzen tussen koning en ondergeschikten op te heffen. In de perceptie van de Macedoniërs en Grieken streefde Alexander op deze manier echter naar een speciale positie aan het hof en bovendien zagen zij de integratie van dit Oosterse gebruik als een gelijkstelling van de Perzen met de Macedoniërs. Kallisthenes verwoordde zijn kritiek en sprak namens een groot aantal Macedoniërs door erop te wijzen dat Alexander niet naar vergoddelijking diende te streven en dat hij de Perzen geen macht aan het hof moest geven. Alexanders vrienden voerden het gebruik wel uit en sloten zich niet aan bij de kritiek van Kallisthenes.

³⁰⁵ Lane Fox, *Alexander the Great*, 323; Roisman, 'Honor in Alexander's campaign', 300; Müller, *Massnahmen der Herrschaftssicherung*, 146.

³⁰⁶ Balsdon, 'The "Divinity" of Alexander', 197.

³⁰⁷ Ook Tarn ziet de invoering van *proskunesis* als een politiek element aan het hof van Alexander, maar hier was volgens hem wel een religieus element mee verweven. Alexander had dit religieuze element van het koningschap volgens Tarn overgenomen uit de werken van Isokrates en Aristoteles. Zij meenden dat het koningschap deels een religieus karakter had, zie: Tarn, *Alexander the Great* - App. 22- I, 362-369; De invloed van de werken van Isokrates en Aristoteles dient echter kritisch te worden benaderd, zie 3.5.

³⁰⁸ Badian stelt dat: 'That all this had nothing to do with actual deification should be obvious. But the failure of the attempt to impose proskynesis meant the victory of those who refused to see Alexander as anything but the son of Philip and the king of Macedon', zie: Badian, 'Alexander the Great between two thrones', 254; Dit benadrukt dat in het bijzonder in de interpretatie van de Macedoniërs Alexander naar vergoddelijking streefde door de invoering van *proskunesis*.

3.4 Het verzoek uit 324 v.Chr.

324 v.Chr. vormde een turbulent jaar in de heerschappij van Alexander en de gebeurtenissen kenden een plotselinge afloop door de dood van Alexander in 323 v.Chr. In 324 v.Chr. voerde Alexander namelijk het zogenaamde ballingendecreet in. Dit decreet hield in dat de leden van de Korinthische Bond hun ballingen dienden op te nemen in hun stad. Nadat Alexander de huurlegers van de satrapen had ontbonden, zwierf een groot aantal Griekse huursoldaten rond door zijn rijk. Om deze mogelijke bron van onrust en rebellie weg te nemen, gaf Alexander de steden het bevel hun ballingen op te nemen. Volgens verschillende antieke auteurs ging dit decreet gepaard met een tweetal verzoeken. Enerzijds was er het verzoek aan de Griekse steden om een heroëncultus op te zetten voor de overleden Hephästion. Daarnaast zou het decreet gepaard zijn gegaan met een verzoek Alexander goddelijke eerbewijzen te verlenen.³⁰⁹ Het probleem met laatstgenoemd verzoek is dat het niet in de bronnen is beschreven, terwijl het gebruikelijk was dat een dergelijk verzoek op schrift werd gesteld.³¹⁰ Het ballingendecreet is formeel overgeleverd door Diodoros van Sicilië, in 18.8.2-7, en in Justinus' *Epitome* 13.5.2-5. Het mogelijke bestaan van het verzoek tot het verkrijgen van goddelijke eerbewijzen is echter afgeleid uit verschillende gebeurtenissen die hierna plaatsvonden. De vraag die gesteld kan worden is welke motieven aan dit verzoek ten grondslag lagen en of het verzoek wellicht een politiek doel diende, namelijk het verkrijgen van absolute macht binnen de Korinthische Bond? De relatie tussen Alexander en de stadstaten op het Griekse vasteland vormt een intrinsiek onderdeel van deze vraag, omdat het een licht werpt op de machtsrelatie tussen Alexander en de Griekse stadstaten.

Alexander bekleedde de functie van hegemoon binnen de Korinthische Bond, bestaande uit een verbond van stadstaten op het Griekse vasteland. Daarnaast was hij net als zijn vader de opperbevelhebber van de expeditie naar het Perzische Rijk. De relatie van Alexander en de stadstaten op het Griekse vasteland was gebaseerd op de verdragen van de Korinthische Bond en op verschillende afzonderlijke verdragen.³¹¹ Door middel van de Bond werd een *Koinon Eirene* gehandhaafd en werden de vrijheid (*eleutheria*) en autonomie (*autonomia*) van de stadstaten gewaarborgd.³¹² Hoewel de Bond gebaseerd was op het principe van bilaterale verdragen, vormde het in een aantal gevallen echter wel een

³⁰⁹ Habicht, *Gottmenschentum*, 33-34; Tarn meent dat het verzoek tot het verlenen van goddelijke eerbewijzen wellicht vooraf is gegaan aan het ballingendecreet, zie: Tarn, *Alexander the Great*, 370.

³¹⁰ Habicht, *Gottmenschentum*, 160.

³¹¹ Sparta was een van de steden die geen lid was van de Korinthische Bond; N.G.L. Hammond en F.W. Walbank, 'Relations with the Greek states', in: I. Worthington (ed.), *Alexander the Great – A reader* (Londen 2003) 81, 83.

³¹² Faraguna, 'Alexander and the Greeks', 101.

machtsmiddel in handen van Alexander. Bij de inname van Thebe in 334 v.Chr. werd het lot van de stad bijvoorbeeld in de handen van de Bond gelegd, welke besloot de stad te vernietigen.³¹³ Op deze manier wist Alexander zijn eigen doelen te behalen via de machtsmiddelen van de Korinthische Bond, zonder hier zelf de verantwoordelijkheid voor te hoeven nemen.³¹⁴ Bovendien hanteerde hij een verdeel-en-heers-politiek door de Griekse stadstaten tegen elkaar uit te spelen, zoals het geval was bij de vernietiging van Thebe.³¹⁵ Op deze manier probeerde hij te voorkomen dat de steden zich gingen organiseren tegen Macedonië.

Alvorens verder te gaan met de discussie over de gebeurtenissen in 324 v.Chr. is het noodzakelijk het karakter van de verschillende verzoeken in 324 v.Chr. vast te stellen. Vaak wordt gesteld dat er sprake is van de uitvaardiging van enerzijds een decreet en anderzijds van een verzoek. Het ballingendecreet wordt als een decreet gezien, omdat het een dwingend karakter kende en, indien noodzakelijk, door Antipatros met geweld opgelegd kon worden. Het ballingendecreet was echter een *diagramma*, een verzoek of bekendmaking.³¹⁶ Dit betekende dat het mogelijk was om discussie te voeren over de inhoud van dit verzoek, hetgeen later ook gebeurde in Athene. Het *diagramma* kende echter wel een dwingend karakter, aangezien Antipatros de taak had gekregen toe te zien op de invoering van het verzoek.³¹⁷ De vraag om goddelijke eerbewijzen betrof ook een verzoek, aangezien deze niet bindend was en niet met geweld werd opgelegd.³¹⁸

Alexander had verschillende motieven om het ballingendecreet in 324 v.Chr. in te voeren. Volgens Diodoros van Sicilië wilde Alexander op deze manier zijn streven naar succes kracht bijzetten en wilde hij zich bovendien verzekeren van de steun van partizanen, die door hun aanwezigheid opstanden in de steden konden neutraliseren (Diod. Sic. 18.8.2).³¹⁹ Hij wilde daarnaast de mogelijke onrust en rebellie van ontslagen huursoldaten weghalen door ze in hun moedersteden te vestigen.³²⁰ Alexander hanteerde op deze manier een verdeel-en-heers-politiek, omdat hij contrarevolutionaire elementen in de steden plaatste. Dit zorgde

³¹³ De vijanden van Thebe hadden ook zitting in de Bond en stemden voor een complete vernietiging van de stad. Alexander hanteerde dus een verdeel-en-heers-politiek om op deze manier de Griekse stadstaten tegen elkaar uit te spelen en er zelf voordelen mee te behalen.

³¹⁴ Faraguna, 'Alexander and the Greeks', 104; Na de slag bij Megalopolis in 330 v.Chr. legde Antipatros het lot van Sparta in handen van de Korinthische Bond. Deze besloot om een boete op te leggen aan Sparta en haar bondgenoten, zie: Hammond, 'Relations with the Greek states', 84.

³¹⁵ Faraguna, 'Alexander and the Greeks', 107; Hammond, 'Relations with the Greek states', 84.

³¹⁶ Wanneer er sprake zou zijn geweest van een bevel, dan was het een *diatage*, zie: Hammond, *Alexander the Great*, 252; Hammond, 'Relations with the Greek states', 85-86.

³¹⁷ Lane Fox, *Alexander the Great*, 414-415.

³¹⁸ Habicht, *Gottmenschen*, 34-35.

³¹⁹ Faraguna, 'Alexander and the Greeks', 126.

³²⁰ Hamilton, *Alexander the Great*, 137; Tarn, *Alexander the Great*, 112.

ervoor dat de pro- en contra-Macedonische facties elkaar in evenwicht hielden en de Griekse steden zich niet tegen Alexander keerden.³²¹ De ballingen uit verschillende steden verkeerden aan het hof en hadden veel invloed en wendden deze invloed aan om ballingen terug te laten keren.³²² De steden dienden alle ballingen weer op te nemen, met uitzondering van degene die zich schuldig hadden gemaakt aan moord en aan heiligschennis. De burgers van Thebe konden ook niet terugkeren naar hun stad, aangezien deze door Alexander was verwoest.³²³

Verschillende Griekse steden uitten hun bezwaren tegen het decreet en zij kregen toestemming om het decreet conform hun eigen wetten in te voeren. De steden stuurden afvaardigingen naar Babylon en gingen met de koning in discussie over het ballingendecreet. Het voeren van discussie over de inhoud van het decreet werd geaccepteerd, aangezien het een *diagramma* betrof. Vooral Athene was sterk gekant tegen het decreet, omdat ze haar invloedrijke positie op het eiland Samos diende op te geven.³²⁴ Het ballingendecreet wordt door Faraguna gezien als een middel om Alexanders machtsbasis een meer autocratisch karakter aan te meten.³²⁵ Het debat over het decreet in Athene wordt vaak gekoppeld aan het vermeende verzoek van Alexander om goddelijke eerbewijzen te verkrijgen. Het daarmee gepaard gaande verzoek om een heroëncultus op te zetten voor Hephaestion is vrijwel zeker uitgevaardigd.³²⁶ Een dergelijke cultus was geaccepteerd onder de Grieken, omdat deze werd ingesteld voor een overleden persoon. Bovendien vormde de heroëncultus een belangrijk middel om een overleden persoon van speciale status te eren voor zijn prestaties. Het vermeende verzoek van Alexander om goddelijke eerbewijzen te verkrijgen, is echter niet in de bronnen beschreven. Diodoros van Sicilië, Ploutarchos en Quintus Curtius Rufus hebben niet geschreven over het vermeende verzoek.³²⁷ Het mogelijke bestaan van het verzoek is dan ook afgeleid uit latere gebeurtenissen.

³²¹ De meeste ballingen die terugkeerden waren echter anti-Macedonisch, omdat ze door Alexander zelf uit de steden waren verbannen, zie: Hammond, 'Relations with the Greek states', 86.

³²² Bosworth, *Conquest and empire*, 222-224.

³²³ Hamilton, *Alexander the Great*, 136.

³²⁴ Athene had in 365 v.Chr. de inwoners van Samos verjaagd. Hierna speelde het eiland een belangrijke rol in de Atheense economie. Bovendien leefde ongeveer een derde deel van de Atheense burgers op Samos, dus de terugkeer van de ballingen van Samos had ook grote sociale gevolgen. Ze dienden namelijk hun bezittingen en land terug te krijgen, zie: Hammond, 'Relations with the Greek states', 86; Faraguna, 'Alexander and the Greeks', 125-126.

³²⁵ Faraguna, 'Alexander and the Greeks', 124.

³²⁶ Hammond, *Alexander the Great*, 253; Hammond, 'Relations with the Greek states', 86; In Diod. Sic. 17.115.6 wordt gesteld dat Hephaestion volgens het orakel van Zeus-Ammon als een god vereerd dient te worden na zijn dood, maar dit is onjuist, omdat de cultus voor Hephaestion de vorm had van een heroëncultus.

³²⁷ Zelfs in het werk van Ploutarchos, welke ons in zijn geheel is overgeleverd, wordt het verzoek tot het verlenen van goddelijke eerbewijzen niet expliciet genoemd, zie: G.L. Cawkwell, 'The deification of Alexander the Great: a note', in: I. Worthington (ed.), *Alexander the Great – A reader* (Londen 2003) 263-264.

Om tot een goed begrip te komen van de manier waarop de Grieken over de relatie tussen koning en god dachten, is het nodig om naar twee Griekse auteurs te kijken die invloed hebben gehad op Alexander, namelijk Isokrates en Aristoteles. Zij vormden immers een schakel tussen de Griekse ideologie over de positie van de koning en de ideeën van Alexander hierover. Isokrates (436-338 v.Chr.) schreef verschillende brieven aan Philippos om hem aan te sporen op basis van zijn afstamming van de Griekse held Herakles een kruistocht tegen het Perzische Rijk te ondernemen om de heiligschennis van Xerxes uit 480-479 v.Chr. te wreken.³²⁸ Na de slag bij Chaeronea schreef Isokrates een brief aan Philippos, welke bekend is als *Epistula 3*. Hij schrijft hierin dat wanneer Philippos het Perzische Rijk zal innemen hem niets meer in de weg staat een god te worden (Isoc. *Phil.* 3.5). Het doel van deze tekst was het overreden van Philippos om een Panhelleense kruistocht tegen het Perzische Rijk te beginnen en hierbij schuwde Isokrates het gebruik van sterke overdrijving en vleierij niet.³²⁹ De tekst kent dus een opbouw die naar een climax toewerkt, welke erop is gericht Philippos te overreden. Het idee dat Philippos een god zou kunnen worden dient dan ook gezien te worden in het licht van het doel van de tekst, namelijk het overtuigen van Philippos de veldtocht te ondernemen. Isokrates zag het namelijk als een goede kans om de Griekse stadstaten te verenigen in hun strijd tegen hun aartsvijand, het Perzische Rijk. Philippos vormde voor Isokrates een middel om dit doel te bereiken en diende daartoe overtuigd te worden de veldtocht te beginnen. De invloed van het werk van Isokrates op Alexander is volgens Tarn zeer groot geweest, want hij meent dat hij zijn idee over zijn goddelijkheid heeft gebaseerd op diens werk.³³⁰ Het is echter de vraag of Alexander de brieven van Isokrates heeft gelezen en of hij dus bekend was met dit idee.

Aristoteles was de leermeester van Alexander en zijn vrienden aan het hof van Philippos, waar hij in 343 v.Chr. als leraar was aangesteld. Hij schreef in de periode 330-320 v.Chr. zijn invloedrijke werk *Politica* over de positie van de koning tussen de mensen en over de ideale staatsvorm. In het werk *Politica* stelt hij in 3.13-1283b.37-40 de vraag of de wetgever wetten moet maken die betrekking hebben op de meerderheid van de bevolking of op de meest deugdzame man hieruit. Hij stelt dat de burgers het centrale onderwerp moeten zijn van wetgeving, aangezien degene die regeert gelijk is aan degene die wordt geregeerd. Er zijn volgens Aristoteles echter wel personen die vanwege hun deugden en politieke kwaliteiten uitstijgen boven de andere burgers, wat ertoe leidt dat dergelijke figuren geen deel

³²⁸ Balsdon, 'The "Divinity" of Alexander', 182.

³²⁹ Ibidem, 184.

³³⁰ Tarn, *Alexander the Great*, 365-369.

uit kunnen maken van de staat. Deze figuren zijn volgens hem dan ook eerder: ‘(...) as a god among men.’³³¹ Het wordt gesteld dat Alexander zijn ideeën over goddelijkheid op basis van deze passage vormgaf. Tarn stelt bovendien dat Aristoteles in deze passage eigenlijk in bedekte termen over Alexander schrijft, maar dit lijkt niet het geval.³³² Het werk van Aristoteles had voornamelijk een politiek-theoretisch karakter en het was er niet op gericht een praktische staatsvorm te vestigen. Het werk diende ertoe de verschillende staatsvormen met elkaar te vergelijken en de ideale staat te schetsen.³³³ Balsdon stelt terecht dat Alexander de *Politica* niet heeft gelezen, maar dat hij deze ideeën waarschijnlijk wel heeft gekend aangezien Aristoteles in directe relatie met hem stond in de functie van leermeester.³³⁴

Het vermeende verzoek tot vergoddelijking in 324 v.Chr. staat niet geciteerd of geparafraseerd in de bronnen en het wordt bovendien niet bij name genoemd. In de bronnen van de antieke auteurs staan bovendien geen beschrijvingen van culten voor Alexander die in Griekenland worden opgezet.³³⁵ Cartledge heeft dan ook gelijk door te stellen dat de bronnen over het vermeende verzoek van Alexander onbetrouwbaar en ambigue van aard zijn.³³⁶ Arrianos beschrijft echter een gebeurtenis die er mogelijk op wijst dat Alexander een verzoek tot het verkrijgen van goddelijke eerbewijzen heeft uitgevaardigd. In *Anabasis Alexandrou* 7.23.2 beschrijft hij dat in 323 v.Chr. een aantal afvaardigingen uit Griekenland naar Babylon komen, waar ze: ‘(...) crowned themselves, came forward and crowned Alexander with golden crowns, as if actually come on a sacred embassy to honour a god.’³³⁷ Versnel ziet het kronen van Alexander door de afgevaardigden van de Griekse steden als het bewijs voor het instellen van een cultus.³³⁸ Het feit dat Arrianos spreekt over ‘alsof’ ze een afvaardiging zijn om een god te eren, wijst erop dat er geen sprake is van werkelijke vergoddelijking van

³³¹ Arist. *Pol.* 3.13.1284a 10-11 (vert. Rackham); Ploutarchos schrijft in *Vit. Alex.* 52.3-4 dat Anaxarchos Alexander probeert over te halen niet meer te rouwen om de dood van Kleitos, omdat Alexander volgens hem gelijk is aan de wet en zodoende boven de mensen uitstijgt.

³³² Tarn stelt dat het voornamelijk een politiek idee betrof. Hoewel het een politiek-theoretisch werk betreft, kan het in de perceptie van Alexander ook gekoppeld zijn aan religieuze sentimenten. Zo zou hij op basis van zijn daden zichzelf een aparte status verschaffen, zie: Tarn, *Alexander the Great* - App. 22- I, 366-369.

³³³ Cartledge, *Alexander the Great*, 220.

³³⁴ Balsdon, ‘The “Divinity” of Alexander’, 179.

³³⁵ Habicht, *Gottmenschen*, 29.

³³⁶ Cartledge, *Alexander the Great*, 224-225.

³³⁷ Arr. *Anab.* 7.23.2 (vert. Brunt); Diodoros van Sicilië beschrijft de verschillende doelen van de afgevaardigden, maar hij noemt de afvaardiging met de kronen niet, zie: Diod. Sic. 17.113.3; Fredricksmeijer vertaalt deze passage als volgt: ‘And there arrived at this time embassies from Greece, and their ambassadors, themselves crowned, approached Alexander and crowned him with golden crowns, as *sacred envoys* (mistakenly, as it turned out) who had come to honor a god’, zie: Fredricksmeijer, ‘Three notes on Alexander’s deification’, 5.

³³⁸ Versnel, ‘Heersercultus’, 137; Hamilton meent dat Alexander de Griekse steden heeft aangemoedigd om hem gouden kronen te brengen en dat de steden dit onderling met elkaar hadden afgesproken; Hamilton, *Alexander the Great*, 139; Balsdon meent terecht dat het aanbieden van kronen het verzoek tot vergoddelijking van Alexander bevestigde, maar het aanbieden hiervan was gericht op het verlenen van goddelijke eerbewijzen voor zijn daden, niet op basis van zijn persoon, zie: Balsdon, ‘The “Divinity” of Alexander’, 200-201.

Alexander.³³⁹ Immers, wanneer dit het geval zou zijn dan zou er staan dat ze een afvaardiging waren om Alexander als god te eren. Bovendien werd Alexander door de Libiërs al gekroond om hem zo te feliciteren met zijn heerschappij over Azië (Arr. *Anab.* 7.15.4, Diod. Sic. 17.113.1-2). Het schenken van een kroon aan een koning was voornamelijk een politiek gebaar, want Philippos ontving in 336 v.Chr. ook een kroon in Athene. Hij werd dan wel geëerd in Athene, maar hij werd zeker niet vereerd als een god.³⁴⁰ Het aanbieden van de kroon aan Alexander in Babylon vormde dus hoogstens een onderdeel van het aanbieden van goddelijke eerbewijzen en niet van een vergoddelijking van de persoon van Alexander.³⁴¹ Het aanbieden van gouden kronen zou immers ook kunnen duiden op de het verlenen van goddelijke eerbewijzen, omdat de Grieken met vleierij hun politieke doelen wilden nastreven. Alexander had zelf gevraagd om het verlenen van goddelijke eerbewijzen, dus accepteerde hij de kronen die hem werd aangeboden.

Daarnaast wordt het bewijs van een verzoek tot het verkrijgen van goddelijke eerbewijzen gevonden in verschillende debatten en redevoeringen die in Athene hebben plaatsgevonden na de afkondiging van het ballingendecreet.³⁴² De literaire sporen van debatten in Athene zijn in een aantal bronnen terug te vinden. Zo staat in het enigszins beschadigde fragment van Hyperides' *Demosthenes* 31-32 dat Hyperides Demosthenes ervan beschuldigt te hebben gezegd: '(...) that Alexander might be the son of Zeus and Posidon if he wished (...)'.³⁴³ Deze uitspraak van Demosthenes was echter sarcastisch van aard, terwijl Hyperides deze als een serieuze opinie behandelt.³⁴⁴ Demosthenes was sterk gekant tegen het instellen van een cultus voor Alexander, omdat hij een aanhanger was van het traditionele Griekse pantheon en een orthodoxe visie op religie had. Het streven naar goddelijke eerbewijzen door Alexander tijdens zijn leven, accepteerde hij dan ook niet. Hij was zich echter wel bewust van de politieke voordelen die Athene kon behalen in verband met het ballingendecreet, waardoor hij deze uitspraak waarschijnlijk heeft gedaan.³⁴⁵ Ook zou er volgens deze bron een beeld van Alexander worden opgezet als hij dit wenste. Het betreft hier

³³⁹ Balsdon, 'The "Divinity" of Alexander', 201.

³⁴⁰ De Atheners schonken Philippos een kroon uit vleierij, aangezien hij de hegemoon van de Korinthische Bond was. Na zijn dood in 336 v.Chr. stelden de Atheners echter voor om zijn moordenaar Pausanias een gouden kroon te schenken om hem te danken voor zijn daad, waardoor duidelijk wordt dat een dergelijk gebaar zeer pragmatisch van aard was, zie: Hammond, 'Heroic and divine honors', 110.

³⁴¹ Fredrickmeyer, 'Three notes on Alexander's deification', 5.

³⁴² Niet in alle Griekse steden werd er debat gevoerd over het verzoek. In Megalopolis werd het verzoek van Alexander ingewilligd. Dit gebeurde vanwege het feit dat Antipatros Megalopolis had geholpen tegen aanvallen van Sparta, zie: Taeger, *Charisma*, 217-218.

³⁴³ Hyp. *Dem.* 31-32 (vert. Burt).

³⁴⁴ Vgl. Din. *Dem.* 94.

³⁴⁵ Badian, 'Alexander the Great between two thrones', 257.

een *eikon* en geen *agalma*, maar de grens tussen deze twee soorten beelden was hybride van aard.

Een ander bewijs voor het mogelijke bestaan van een cultus voor Alexander in Athene wordt gevonden in *Epitaphios* 6.21 van Hyperides. Deze begrafenisrede heeft Hyperides gehouden voor de Atheense soldaten die zijn omgekomen in de Lamische Oorlog, de strijd tussen Athene en Macedonië in 322 v.Chr. Hyperides vertelt namelijk dat: '(...) sacrifices being made to men; images, altars and temples carefully perfected in their honour (...)'.³⁴⁶ In deze redevoering wordt gesproken over *agalmata*, hetgeen duidt op het bestaan van cultusbeelden voor Alexander. Hyperides beklagt zich erover dat de culten van de goden worden verwaarloosd en dat ze gedwongen worden de 'servants of these people'³⁴⁷ een heroëncultus te verschaffen. Hiermee doelt Hyperides op de cultus voor Hephaestion, voor wie na zijn dood een heroëncultus werd opgericht in Athene. Hoewel in deze redevoering gesproken wordt over het opzetten van altaren, cultusbeelden en tempels voor Alexander, dient deze passage in het licht van de antipathie van de Atheners tegenover Macedonië te worden gezien.³⁴⁸ Als lid van de Korinthische Bond en naar aanleiding van de invoering van het ballingendecreet probeert Hyperides door middel van overdrijvingen zijn publiek te overreden en de haat tegen de Macedonische hegemonie aan te wakkeren. Hij probeert op deze manier de inspanningen van het Atheense leger te rechtvaardigen, door te wijzen op de onacceptabele praktijken van Alexander. Hij heeft het verzoek van Alexander tot het verkrijgen van goddelijke eerbewijzen overdreven, door te pretenderen dat hij vergoddelijkt wenste te worden. De grens tussen deze twee soorten eerbewijzen was namelijk hybride van aard en vertoonden veel overeenkomsten met elkaar. Deze overdrijving past dus in het doel van de redevoering. Het is echter opvallend dat de culten voor Alexander en Hephaestion tijdens de Lamische Oorlog nog bestonden, omdat in deze periode de antipathie tegenover Macedonië tot een hoogtepunt kwam. Cawkwell ziet echter het feit dat het orakel van Zeus-Ammon de cultus voor Hephaestion heeft verordend als een bindend argument voor Athene.³⁴⁹ Er is echter geen bewijs voor het idee dat de cultus voor Alexander door het orakel van Ammon is bevestigd.³⁵⁰

³⁴⁶ Hyp. *Epit.* 6.21 (vert. Burtt); Hammond en Habicht zien in deze passage het bewijs voor het bestaan van een cultus voor Alexander, zie: Hammond, *Alexander the Great*, 253; Habicht, *Gottmenschentum*, 29.

³⁴⁷ Hyp. *Epit.* 6.21 (vert. Burtt).

³⁴⁸ Hammond wijst er terecht op dat er fouten en inconsistenties aanwezig zijn in de werken van de Atheense redenaars. Het is mogelijk dat zij het verzoek tot het verlenen van goddelijke eerbewijzen onjuist hebben geïnterpreteerd, zie: Hammond, 'Heroic and divine honors', 112.

³⁴⁹ Arr. *Anab.* 7.23.6; Cawkwell, 'The deification of Alexander the Great', 266.

³⁵⁰ De cultus voor Alexander begon in Griekenland pas na zijn dood, zie: Lane Fox, *Alexander the Great*, 440-441.

Ook in het werk *Moralia* van Ploutarchos komen verschillende verwijzingen voor naar een cultus voor Alexander in de Griekse steden. Zo stelt hij in *Moralia* 187e dat Pytheas in de volksvergadering in Athene naar voren komt en zijn bezwaren uit tegen het instellen van een cultus voor Alexander. De vergadering wil Alexander volgens hem namelijk tot god uitroepen.³⁵¹ In *Moralia* 219e zegt de Spartaan Damis dat, nadat Alexander volgens hem een verzoek tot vergoddelijking had uitgevaardigd: ‘We concede to Alexander that, if he so wishes, he may be called a god.’³⁵² In het debat over de vergoddelijking van Alexander is Lykorgos een van de grootste tegenstanders van het instellen van een cultus, want wanneer de vergadering Alexander tot god verklaart, zegt hij: ‘What sort of god, (...) is he when those who come out of his temple have to sprinkle themselves with holy water?’³⁵³ Op basis van de beschrijvingen van deze debatten meent Hammond dat het verzoek werkelijk door Alexander is opgesteld.³⁵⁴ Cawkwell ziet daarentegen dat de vergoddelijking van Alexander voortkwam uit hetgeen zijn vrienden en opvolgers na zijn dood instelden.³⁵⁵ Ook in Sparta geldt dat de redenaars het verzoek van Alexander tot het verlenen van goddelijke eerbewijzen hebben overdreven tot een verzoek tot vergoddelijking. Aangezien beide eerbewijzen dicht bij elkaar lagen en inhoudelijk veel overeenkomsten vertoonden, werd een dergelijke overdrijving al snel gemaakt.

Het karakter van het verzoek van Alexander om goddelijke eerbewijzen te verkrijgen is lastig te definiëren, vanwege de sterke verwevenheid van politiek en religie. Het verzoek was er wellicht op gericht zijn zoektocht naar roem te ondersteunen, maar onderliggende motieven speelden zeker een rol.³⁵⁶ Tarn dicht het verzoek een sterk politiek karakter toe: ‘His request for deification, then, was a limited political measure for a purely political purpose, and nothing else.’³⁵⁷ Volgens Tarn was er in de Griekse cultuur en in de *poleis* geen plaats voor een koning, omdat de meeste Griekse steden op basis van een oligarchie of democratie waren vormgegeven. Om dit probleem te elimineren en om zijn machtspositie als hegemoon van de Korinthische Bond te vergroten, wilde Alexander zich volgens hem laten vergoddelijken.³⁵⁸ Op deze manier kon hij zich een speciale machtspositie verschaffen, waarmee hij zichzelf in staat stelde om zich met interne zaken van de Korinthische Bond te bemoeien, aangezien hij

³⁵¹ Vgl. Plut. *Mor.* 804B.

³⁵² Plut. *Mor.* 219E (vert. Babbitt).

³⁵³ Plut. *Mor.* 842D (vert. Fowler).

³⁵⁴ Hammond, ‘Heroic and divine honors’, 111; Edmunds, ‘The religiosity of Alexander’, 381.

³⁵⁵ Cawkwell, ‘The deification of Alexander the Great’, 269.

³⁵⁶ Diod Sic. 18.8.2; Hammond, ‘Relations with the Greek states’, 87.

³⁵⁷ Tarn, *Alexander the Great* - App. 22- I, 371; Vgl. Cartledge, *Alexander the Great*, 226; Habicht ziet deze stelling weerlegd door de passage Hyp. *Dem.* 6.21.

³⁵⁸ Tarn, *Alexander the Great*, 113, 370-371.

als god boven de wetten van de Bond zou staan. De Griekse *poleis* kenden namelijk door hun democratische regimes geen plaats voor de Macedonische monarchie en waren niet in staat deze relatie na 338 v.Chr. op een juiste manier vorm te geven. Tegen deze theorie zijn echter een aantal argumenten in te brengen. Ten eerste blijkt uit inscripties dat ballingen die terugkeerden Alexander niet als god, maar als koning, *basileos*, eerden.³⁵⁹ Bovendien betrof het een verzoek en geen verordening, waardoor Alexander wijzigingen in zijn voorstel grotendeels accepteerde. Wanneer hij een autocratische positie binnen de Korinthische Bond zou nastreven, dan zou hij geen concessies hebben gedaan. Ten slotte doet een dergelijke politieke rationalisering van het verzoek van Alexander geen recht aan de religieuze overtuiging van Alexander. Hij meende het verzoek waarschijnlijk op te kunnen stellen om op basis van zijn prestaties als god vereerd te worden, aangezien hij het Perzische Rijk had ingenomen.

Het is de vraag of Alexander als god vereerd wilde worden of dat hij op basis van zijn daden goddelijke eerbewijzen wilde verkrijgen. Hoewel de scheiding tussen deze twee culten enigszins onduidelijk was, bleef het verlenen van goddelijke eerbewijzen op basis van prestaties binnen de *nomoi* van de Griekse en Macedonische cultuur. Vanwege de sterke piëteit van Alexander heeft hij zichzelf waarschijnlijk niet willen laten vergoddelijken, omdat dit heiligschennis zou zijn.³⁶⁰ Het was bovendien geaccepteerd om zich goddelijke eerbewijzen te laten verlenen op basis van zijn uitzonderlijke daden, namelijk het innemen van het Perzische Rijk.³⁶¹ Deze eerbewijzen waren echter wel voorbehouden aan overleden heersers, waardoor het verlenen van goddelijke eerbewijzen tijdens zijn leven nog op weerstand stuitte. Zoals ook uit de verschillende debatten in Athene is gebleken, is voornamelijk de interpretatie van de Grieken van het verzoek aan ons overgeleverd. Taeger stelt dan ook dat de Griekse steden een combinatie van politieke en religieuze motieven achter het voorstel zochten. Daarom zagen de Atheners in de combinatie van het ballingendecreet en het verzoek tot het verlenen van goddelijke eerbewijzen een poging van Alexander om zijn machtsbasis een autocratisch karakter aan te meten.³⁶² Om hun boodschap kracht bij te zetten, hanteerden de redenaars verschillende vormen van overdrijving in hun redevoeringen.

³⁵⁹ Balsdon, 'The "Divinity" of Alexander', 202.

³⁶⁰ Toen hij tijdens een gevecht door een pijl werd geraakt, zei hij dat hij bloed verloor en niet 'ichor', hetgeen door de aderen van de goden stroomt. Alexander bleef tot aan zijn dood offers aan de goden uitvoeren. Bovendien hield hij volgens Ploutarchos zijn denken over goddelijkheid binnen de conventionele grenzen van de Griekse en Macedonische cultuur, zie: Plut. *Vit. Alex.* 28.1-3; Hammond, 'Heroic and divine honors', 111; Fredricksmeier, 'Alexander's religion and divinity', 278.

³⁶¹ Hammond, 'Heroic and divine honors', 111; Habicht, *Gottmenschen*, 35-36; Lane Fox, *Alexander the Great*, 442; Hamilton, *Alexander the Great*, 140.

³⁶² Taeger, *Charisma*, 217; Faraguna, 'Alexander and the Greeks', 128.

Hierdoor definieerden ze het verzoek van Alexander niet als een verzoek tot het verkrijgen van goddelijke eerbewijzen, maar als een verzoek tot vergoddelijking.

Het verzoek tot het verkrijgen van goddelijke eerbewijzen zou alleen gericht zijn aan de steden op het Griekse vasteland.³⁶³ Immers, de afvaardigingen in Babylon in 323 v.Chr. kwamen uit *Hellados* en niet uit Klein-Azië. Uit literaire bronnen en inscripties blijkt echter dat de steden in Klein-Azië Alexander eerden met culten.³⁶⁴ Alexander blijkt bovendien ook de Macedoniërs te hebben gevraagd om hem te eren met goddelijke eerbewijzen, zoals blijkt uit Curtius' werk in 10.5.11. De Macedoniërs zijn van mening dat ze Alexander, wanneer hij gestorven is in 323 v.Chr., dergelijke eerbewijzen niet hadden moeten onthouden toen hij hierom had gevraagd.³⁶⁵ Een dergelijke houding was typerend voor de Macedonische cultuur, want goddelijke eerbewijzen werden alleen verleend aan een overleden heerser op basis van diens daden. De vraag is echter wanneer de culten voor Alexander zijn ingesteld in de Griekse steden in Klein-Azië en of deze het gevolg waren van het verzoek in 324 v.Chr.³⁶⁶

Enerzijds is het mogelijk dat de culten in 334 v.Chr. zijn ingesteld toen Alexander de steden bevrijdde van de Perzische overheersing. De steden zetten de culten toen op om Alexander te bedanken voor het herstellen van de vrijheid. Anderzijds wordt gesteld dat de cultus zich pas in 324 v.Chr. in de steden in Klein-Azië manifesteerde, na het vermeende verzoek van Alexander om goddelijke eerbewijzen te verkrijgen.³⁶⁷ Een derde mogelijkheid is dat de steden deze cultus instelden in 331 v.Chr., na het bezoek van Alexander aan Siwah en de bevestiging van zijn goddelijke afkomst. Na dit bezoek gingen namelijk twee Ionische orakels naar Egypte, uit Didyma en Erythrae, om Alexanders goddelijke afkomst te bevestigen. Echter, er is geen bewijs voor om de cultus voor Alexander in de steden in Klein-Azië in 331 v.Chr. te plaatsen, dus vond deze waarschijnlijk al sinds 334-333 v.Chr. plaats. Ephesos stelde in 334 v.Chr. een cultus in voor Alexander en het is mogelijk dat andere

³⁶³ Er is geen bewijs voor de stelling dat het verzoek ook gericht was aan de Macedonische steden. In deze steden is dan ook geen cultus voor Alexander opgezet, zie: Mari, 'The ruler cult in Macedonia', 244, 247.

³⁶⁴ Uit Klein-Azië is geen officieel document overgeleverd dat over het verzoek tot het verkrijgen van goddelijke eerbewijzen gaat, zie: Habicht, *Gottmenschentum*, 23-24; In het voormalige Perzische Rijk en India zijn (nog) nauwelijks bewijzen gevonden voor culten voor Alexander. Over de vergoddelijking in Baktrië en India is nog weinig bekend en het onderzoek hierna begint pas recentelijk op te komen. Oikonomides heeft gekeken naar een het bestaan van een mogelijke cultus voor Alexander in Kandahar (Afghanistan) en hanteert een epigram en vergelijkt deze met literaire bronnen, zoals Philostratos. Oikonomides stelt dat in Taxila tempels stonden voor Alexander en zelfs een gouden beeld, hetgeen volgens hem zou wijzen op het bestaan van een cultus, zie: A.N. Oikonomides, 'The deification of Alexander in Bactria and India', *The Ancient World* 12 (1985) 69-71.

³⁶⁵ Hammond, 'Heroic and divine honors', 110, 114.

³⁶⁶ De steden in Klein-Azië deelden niet de antipathie van de leden van de Korinthische Bond tegen Macedonië, zie: Taeger, *Charisma*, 221.

³⁶⁷ Habicht, *Gottmenschentum*, 22; Hammond, *Alexander the Great*, 253.

Klein-Aziatische steden dit voorbeeld volgden.³⁶⁸ Volgens Habicht zagen de steden 334-333 v.Chr. namelijk als een belangrijk keerpunt in de geschiedenis van hun stad, omdat Alexander hen van de Perzen had bevrijd en de autonomie en vrijheid had hersteld.³⁶⁹

Dergelijke waarden, *autonomia* en *eleutheria*, vormden een belangrijk onderdeel in de Griekse politieke cultuur en het herstel hiervan ging gepaard met grootse dankbetuigingen. Hierbij dient te worden opgemerkt dat de Griekse steden in Klein-Azië niet aan de Korinthische Bond werden toegevoegd. De pro-Perzische oligarchen werden wel afgezet in deze steden en vervangen door pro-Macedonische democratische elementen. Alexander liet het principe van tribuut betalen intact, maar legitimeerde deze keuze door het te gebruiken als financiering voor de Panhelleense kruistocht tegen het Perzische Rijk.³⁷⁰ Bovendien was het herstellen van *eleutheria* en *autonomia* in de Griekse steden in Klein-Azië sterk situationeel en pragmatisch getint.³⁷¹ Dit betekende dat Alexander geen vast beleid hanteerde bij het instellen van nieuwe regeringsvormen en bij het herstellen van de vrijheid en autonomie van de steden. De cultus manifesteerde zich in verschillende steden in Klein-Azië, zoals in Priene, Ephesos, Erythrae en Magnesia. De culten werden gevierd op de geboortedag van Alexander, hetgeen erop wijst dat de culten tijdens zijn leven aan hem werden opgedragen. Een cultus voor een overleden heerser werd immers niet op zijn geboortedag gehouden.³⁷²

De uitvaardiging van het ballingendecreet in 324 v.Chr. ging dus waarschijnlijk gepaard met de uitvaardiging van twee andere verzoeken, namelijk het instellen van een heröencultus voor Hephaestion en het instellen van een cultus voor Alexander. Het instellen van de cultus voor Hephaestion was geaccepteerd in de Griekse cultuur, aangezien deze werd opgericht voor een overleden persoon van speciale status. Bovendien had het orakel van Zeus-Ammon deze verordend. Van beide verzoeken is in de bronnen echter geen letterlijke weergave te vinden, waardoor het mogelijke bestaan hiervan wordt afgeleid uit de gebeurtenissen die hierop volgen. Het schenken van gouden kronen in Babylon in 323 v.Chr. duidt echter niet op het bestaan van een cultus, maar had eerder een politieke connotatie. De

³⁶⁸ Fredricksmeijer, 'Three notes on Alexander's deification', 2; Habicht, *Gottmenschen*, 23; Versnel, 'Heersercultus', 132; Hammond meent terecht dat Alexander de goddelijke eerbewijzen niet verkreeg op basis van zijn persoon, maar op basis van zijn daden, zie: Hammond, *Alexander the Great*, 201

³⁶⁹ Habicht, *Gottmenschen*, 23-24; Versnel, 'Heersercultus', 132; Walbank, 'Monarchies and monarchic ideas', 90.

³⁷⁰ Hammond, 'Relations with the Greek states', 82.

³⁷¹ Volgens Faraguna waren vrijheid en autonomie 'giften' die door de koning konden worden verstrekt, en dat het verschillende betekenissen kon hebben in verschillende contexten. Volgens hem speelde Panhellenisme dan ook geen rol in de reorganisatie van Klein-Azië door Alexander, zie: Faraguna, 'Alexander and the Greeks', 113.

³⁷² Habicht, *Gottmenschen*, 17-21; Daarnaast had Alexander een cultus op Rhodos, waar zijn feesten met die van Dionysos werden verbonden. Na Alexanders dood werd de cultus echter opgeheven en werd de autonome positie van Rhodos hersteld, zie: Habicht, *Gottmenschen*, 26-28.

debatten die in Athene en Sparta zijn gevoerd tonen wel aan dat een verzoek tot het verkrijgen van goddelijke eerbewijzen door Alexander is ingediend. In een klimaat van politiek ongenoegen over de Korinthische Bond en het ballingendecreet hebben de Grieken het verzoek van Alexander echter sterk overdreven, waardoor ze voorstelden alsof Alexander om vergoddelijking had gevraagd. Hierbij dient te worden opgemerkt dat de bronnen alleen het Griekse perspectief van de gebeurtenissen tonen. In de Griekse perceptie streefde Alexander naar een autocratische positie binnen de Korinthische Bond door het verzoek om een cultus in te stellen, dat verbonden werd met het verkrijgen van een goddelijke positie.³⁷³ De uitvaardiging van het verzoek in 324 v.Chr. ligt dus in een combinatie van politieke en religieuze motieven. De Griekse *poleis* hadden namelijk geen plaats voor een koning in hun politieke theorieën, waardoor Alexander dit probleem wilde elimineren door zijn positie aan te passen om zich met interne zaken van de Korinthische Bond te kunnen bemoeien. Daarnaast meende hij waarschijnlijk op basis van zijn uitzonderlijke prestaties, namelijk het innemen van het Perzische Rijk en India, dat hij zichzelf een speciale status had verschaft en goddelijke eerbewijzen verleend diende te worden. Van enige vorm van weerstand van de kant van de Macedoniërs was geen sprake, aangezien het ballingendecreet en het verzoek tot het verkrijgen van goddelijke eerbewijzen niet aan de Macedonische steden waren gericht.

3.5 Imitatio en aemulatio van goden en helden

Alexander meende via het koningshuis van zijn vader af te stammen van Herakles en via het koningshuis van zijn moeder van Achilles. Tijdens zijn heerschappij profileerde hij zich met deze afstamming door de daden van deze helden te imiteren en op sommige momenten zelfs te overtreffen. Welke rol speelden het imiteren, *imitatio*, en het overtreffen, *aemulatio*, van de daden van verschillende goden en helden tijdens Alexanders heerschappij? Op welke momenten werd dit streven zichtbaar tijdens zijn heerschappij? Wat waren bovendien de reacties van de Macedoniërs op het imiteren en overtreffen van helden en goden?

Via het Temenidische koningshuis stamde Alexander af van de mythische held Herakles, die op basis van zijn werken na zijn dood als dertiende god op de Olympos was opgenomen. Via zijn vader Philippos stamde Alexander dus af van Herakles (Diod. Sic. 17.1.5, 17.4.1; Plut. *Vit. Alex.* 2.1; Arr. *Anab.* 2.5.9, 3.3.2, 6.3.2). Zijn moeder Olympias was afkomstig uit het koningshuis van Epiros, welke haar dynastieke positie terugvoerde op de

³⁷³ Hammond ziet '(...) this request, then, may be seen as a first, perhaps tentative step on the road towards establishing a ruler cult in the Greek world.' Hij heeft hierin gelijk, want Alexander wenste op basis van zijn daden vergoddelijkt te worden en bovendien legde hij de basis voor de heerserculten van zijn opvolgers, de Diadochen, zie: Hammond, *Alexander the Great*, 87.

afstamming van Achilles (Curt. 4.6.29).³⁷⁴ Daarnaast meende Alexander ook van verschillende andere helden af te stammen, zoals van Perseus (Arr. *Anab.* 3.3.2, 4.11.6) en van Aiakos (Plut. *Vit. Alex.* 2.1). Het terugvoeren van zijn afstamming op verschillende helden diende zijn speciale positie als koning binnen de Macedonische aristocratie te legitimeren en bovendien de dynastieke continuïteit te benadrukken.

Tijdens de verschillende veldtochten meende Alexander in competitie te zijn met zijn voorouders en andere helden en goden. Tijdens zijn reis naar Siwah in 331 v.Chr. meende hij volgens Arrianos te wedijveren met Herakles en Perseus.³⁷⁵ Laatstgenoemde zou namelijk het orakel van Siwah hebben bezocht, toen hij door Polydektes naar de Gorgonen werd gestuurd. Herakles zou het orakel hebben bezocht, toen hij in Libië Antaeus zocht en in Egypte Busiris. Alexander wilde hun tocht naar het orakel navolgen, omdat hij van hen afstamde en zij net als hem zonen van Zeus-Ammon waren (Arr. *Anab.* 3.3.1-2).³⁷⁶ Door hen te overtreffen kon hij zich als zoon van een godheid profileren en aantonen dat hij zich kon meten met andere zonen van Zeus.

De verbondenheid met verschillende goden en helden uitte zich op verschillende momenten tijdens Alexanders heerschappij. Zo uitte de afstamming van Herakles zich in 333 v.Chr. tijdens de belegering van Tyros. Alexander wenste namelijk in de stad op het water te offeren aan de god Melqart, die door de Macedoniërs met Herakles werd geïdentificeerd. De inwoners van Tyros ontzegden hem echter de toegang, omdat zij hem als koning zouden erkennen wanneer zij hem de stad zouden binnenlaten. Hij kreeg wel toestemming om op het vasteland aan Melqart te offeren. Alexander besloot de stad echter langdurig te belegeren en tijdens deze belegering kreeg hij een droom waarin Herakles hem de weg naar de muren van Tyros wees (Arr. *Anab.* 2.18.1). Alexanders respect voor zijn voorouder uitte zich ook na de inname van de stad, want hij spaarde degenen die hun toevlucht hadden gezocht in de tempel van Herakles.³⁷⁷ Vervolgens offerde hij in de stad op het water aan Melqart en hij droeg een belegeringswerktuig aan hem op.

Het imiteren en het overtreffen van de daden van verschillende goden en helden speelde voornamelijk in de campagnes in India een grote rol. Tijdens deze expeditie stuitten de Macedoniërs in 326 v.Chr. op de Indiase stad Nysa, welke door hen werd belegerd. De inwoners gaven zich over en vertelden dat hun stad door 'Father Liber' was gesticht voor de

³⁷⁴ Aangezien hij van Achilles afstamde, offerde hij bij diens tombe bij Troje, zie: Arr. *Anab.* 1.21.1; Diod. Sic. 17.17.3; Plut. *Vit. Alex.* 15.4

³⁷⁵ Ook zou hij een innerlijk verlangen, *pothos*, hebben gehad om de tocht naar Siwah te ondernemen. Dit element is echter sterk irrationeel en romantisch van aard, zie: Edmunds, 'The religiosity of Alexander', 369.

³⁷⁶ Lane Fox, *Alexander the Great*, 201.

³⁷⁷ Fredricksmeier, 'Alexander's religion and divinity', 263; Green, *Alexander of Macedon*, 248.

soldaten uit zijn leger die niet meer geschikt waren om te vechten.³⁷⁸ Deze figuur werd door de Macedoniërs geïdentificeerd met de god Dionysos. De berg bij Nysa werd namelijk ‘Meros’ genoemd, hetgeen ‘heup’ betekent in het Grieks. Volgens de Griekse mythe werd de ongeboren Dionysos aan de heup van Zeus genaaid, nadat zijn moeder Semele was gestorven (Curt. 8.10.12).³⁷⁹ Bovendien was Nysa de voedster van Dionysos geweest, die hem had verzorgd toen hij was geboren.³⁸⁰ In het gebied rondom Nysa werden verschillende planten, kruiden en vruchten gevonden die erop zouden wijzen dat Dionysos deze stad had gesticht. In het bijzonder de klimop groeide hier en deze plant werd sterk geassocieerd met de godheid.³⁸¹ De aanwezigheid van klimop in dit gebied was speciaal, omdat het niet voorkwam in de gebieden eromheen.³⁸² Afbeeldingen en beeltenissen van Dionysos kenmerkten zich door het feit dat hij getooid was met klimop. De Macedoniërs hielden tien dagen rust en gedroegen zich als Bacchanten, de volgelingen van Dionysos, door zich tegoed te doen aan wijn (Curt. 8.10.13-18; Arr. *Anab.* 5.2.6-7).³⁸³

Alexander trok na deze tiendaagse rust verder richting het Oosten en overtrof dus Dionysos, aangezien deze niet verder was gereisd dan Nysa.³⁸⁴ Zijn kunstmatige afstamming van Dionysos, die pas aan het einde van zijn heerschappij in zijn familielijn werd opgenomen, legitimeerde de inname van Nysa. Alexander stichtte verschillende steden in India, waarmee hij Dionysos imiteerde en hem ook overtrof. Het stichten van steden vormde een belangrijk onderdeel van Alexanders campagnes en door deze prestaties af te zetten tegen de daden van Dionysos, verschafte Alexander zijn prestaties bovendien een bovenmenselijk karakter. Alexander overtrof Dionysos bovendien nog in een ander opzicht. Dionysos bezocht India namelijk toen het land nog bevolkt werd door primitieve stammen en hij bracht hen beschaving en koningschap. De taak van Alexander was zwaarder, omdat hij strijd diende te leveren met de door Dionysos geciviliseerde en bewapende volkeren.³⁸⁵ De Indiërs wisten het

³⁷⁸ Curt. 8.10.11 (vert. Rolfe); Arr. *Anab.* 5.1.1-6; Arr. *Ind.* 1.4-6; Deze figuur was bekend in India, want in 9.8.5 stelt Curtius Rufus dat de Indiërs de naderende Alexander en zijn troepen aanzien voor ‘Father Liber’ en een gevolg van andere goden.

³⁷⁹ Hera was jaloers op Semele, omdat ze een van de vele maîtresses was van Zeus. Ze overtuigde Semele om Zeus te vragen in zijn ware gedaante aan haar te verschijnen, om zo te bewijzen dat hij werkelijk de oppergod was. Hoewel Zeus eerst nog probeerde haar te overtuigen deze wens op te geven, verscheen hij in vol ornaat aan haar met zijn bliksems, waardoor ze levend verbrandde. Zeus naaide vervolgens het ongeboren kind Dionysos aan zijn dij; Vgl. Arr. *Ind.* 1.6.

³⁸⁰ Zeus zou Dionysos hebben toevertrouwd aan de nimfen in Nysa toen deze geboren was; Bosworth, *Conquest and empire*, 121; Lane Fox, *Alexander the Great*, 340-341.

³⁸¹ Zie ook: Eur. *Bacch.* 15-16.

³⁸² Arr. *Anab.* 5.2.6.

³⁸³ Over het bezoek van Alexander aan Nysa, zie ook: Arr. *Anab.* 5.1f.

³⁸⁴ Hamilton, *Alexander the Great*, 110; Tarn, *Alexander the Great*, 90; Hammond, *Alexander the Great*, 201.

³⁸⁵ A.B. Bosworth, *Alexander and the East* (Oxford 1996) 125-126.

verhaal over Dionysos dus in hun eigen voordeel te gebruik, zodat Alexander tevreden was en hij hen niet strafte voor hun eerdere tegenstand.

In 326 v.Chr. meende Alexander bij de bestorming van de rots Aornos in India het werk van Herakles te overtreffen. Het was hem volgens de overgeleverde traditie immers niet gelukt deze rots in te nemen en Alexander stelde zich ten doel hierin wel te slagen. Quintus Curtius Rufus vertelt in 8.11.1-11.25 over de moeizame inname van de rots, waarbij het Alexander pas in tweede instantie lukt om deze in te nemen.³⁸⁶ In 8.11.2 stelt hij dat Herakles heeft geprobeerd de rots in te nemen, maar dat hij zijn pogingen na een aardbeving diende te staken. Diodoros (17.84.1-7) stelt nog scherper dat Alexander probeert zijn voorouder te overtreffen: '(...) and this made Alexander even more eager to capture the stronghold when he heard it [that Heracles tried to take the rock], and so to rival the god's reputation'.³⁸⁷ Ook Arrianos (*Anab.* 4.28.1-30.4) stelt dat Alexander Herakles wil overtreffen en dat hem dit ook lukt: 'Alexander was now in possession of the rock Heracles could not take (...)'.³⁸⁸ Arrianos is echter wel van mening dat Herakles deze rots nooit heeft beklommen, maar dat het verhaal ertoe diende de daden van Alexander af te zetten tegen die van een held.³⁸⁹ Het idee dat Herakles in India is geweest, openbaart zich later ook wanneer Alexander het land van de Sibi binnentrekt. Deze kleden zich in dierenhuiden en vertellen dat hun voorouders tot het leger van Herakles behoorden, maar dat ze te ziek waren om verder te trekken en dus een nederzetting stichtten (Curt. 9.4.1-3, Diod. Sic. 17.96.1-2).

Aan het einde van zijn campagne in India, na de confrontatie bij de Hyphasis in 326 v.Chr., stelde Alexander twaalf altaren op voor verschillende goden. Hij wilde verder trekken richting het Oosten, maar het leger was in opstand gekomen en de voortekenen van de goden waren slecht. Om het eindpunt van zijn expeditie naar het Oosten te markeren richtte Alexander twaalf altaren op voor verschillende goden, onder wie Athena Pronaia, Apollo Delphika, Herakles, Zeus Olympia, Kabiri van Samothracië, Ammon en de Indiaase god Helios. Door het opzetten van deze twaalf altaren aan de, volgens de Macedoniërs, meest Oostelijke grens van de wereld, wilde Alexander Herakles beconcurreren. Deze had immers aan de meest Westelijke grens van de wereld zijn zuilen geplaatst, bij de Straat van Gibraltar.

³⁸⁶ Vgl. Just. *Epit.* 12.7.6-7.

³⁸⁷ Diod. Sic. 17.85.2 (vert. Bradford Welles).

³⁸⁸ Arr. *Anab.* 4.30.3 (vert. Brunt); Arr. *Anab.* 5.26.5.

³⁸⁹ Arr. *Anab.* 4.28.1-4.

Bovendien dienden de twaalf altaren te wedijveren met de twaalf werken die volgens de Griekse mythologie door Herakles waren uitgevoerd.³⁹⁰

Na de tocht door de Gedrosische woestijn in 325 v.Chr., welke aan een hoop leden van zijn gevolg het leven kostte, kwam Alexander met zijn leger aan in Karmanië. Hier werd een Bacchanaal georganiseerd, waarbij Alexander zich verkleedde als de god Dionysos.³⁹¹ Deze uiting van *imitatio* van een godheid werd geaccepteerd door de Macedoniërs, omdat Dionysos een prominente rol speelde in de Macedonische cultuur.³⁹² Bovendien was het zich verkleden als een godheid een geaccepteerd verschijnsel in de Griekse en Macedonische cultuur, want figuren als Parrhasios, Klearchos en Menekrates hadden zich ook als goden verkleed. Vaak werd hun gedrag als vreemd bestempeld, maar werd het wel geaccepteerd. Gedurende een banket werd bovendien altijd een plaats vrijgelaten voor het geval een godheid op bezoek zou komen.³⁹³ In het werk van Ophippos van Olynthos wordt gesproken over een aantal keren dat Alexander zich als een godheid verkleedt en dat dit geen weerstand oproept bij de Macedoniërs.³⁹⁴

Het laatste geval waarin Alexander zijn streven tot *imitatio* en *aemulatio* aan de dag legde, was toen hij de wens uitte in het Arabische pantheon te worden opgenomen. Alexander wenste op basis van zijn prestaties te worden opgenomen in het pantheon, naast de twee goden die reeds werden vereerd, namelijk Oeranos en Dionysos.³⁹⁵ Hij streefde er dus naar op basis van zijn daden gelijk gesteld te worden aan Dionysos, de god die hij in India had overtroffen.

Imitatio en *aemulatio* vormden belangrijke onderdelen van de heerschappij van Alexander. Hij probeerde op verschillende momenten de daden van onder andere Herakles en Dionysos te overtreffen, maar ook de daden van andere koningen. Tijdens zijn tocht door de Gedrosische woestijn meende hij namelijk Cyrus en Semiramis te overtreffen.³⁹⁶ Er lijkt een vast patroon aanwezig te zijn in Alexanders streven tot *imitatio* en *aemulatio*. In het begin van zijn heerschappij probeerde hij Achilles te imiteren, door onder andere een bezoek te brengen aan Troje en bij zijn tombe te offeren. Uit numismatisch onderzoek blijkt dat Alexander na de slag bij Tyros in 332 v.Chr. Herakles probeerde te overtreffen, aangezien Herakles veelvuldig

³⁹⁰ Fredricksmeier, 'Alexander's religion and divinity', 265; Edmunds, 'The religiosity of Alexander', 374; Op de altaren zou ook een inscriptie hebben gestaan, zie: *Vit. Apollon. Tyan.* 2.43.

³⁹¹ Arr. *Anab.* 6.28.1-2; Hamilton, *Alexander the Great*, 130; Tarn, *Alexander the Great*, 109.

³⁹² Olympias was aanhanger van de cultus van Dionysos, zie: Fredricksmeier, 'Alexander's religion', 264; Plut. *Vit. Alex.* 2.7.

³⁹³ Lane Fox, *Alexander the Great*, 399-400, 446-447.

³⁹⁴ *Ibidem*, 444.

³⁹⁵ Arr. *Anab.* 7.20.1; Fredricksmeier, 'Alexander's religion', 276.

³⁹⁶ Arr. *Anab.* 6.24.2-3.

terug is te vinden op munten uit de periode na deze slag. Een dergelijk vast patroon blijkt later echter niet meer aanwezig te zijn in het streven van Alexander verschillende helden en goden te overtreffen, omdat hij bij de dood van Hephaistion in 334 v.Chr. het rouwbeklag van Achilles imiteert. Bovendien probeert hij in India eerst Dionysos en later alsnog Herakles te overtreffen bij de inname van de rots Aornos. De pogingen tot *imitatio* en *aemulatio* van Alexander zijn niet zozeer vast te leggen in een rigide patroon, maar waren eerder pragmatisch van aard, zoals Edmunds stelt: ‘Alexander imitated the hero whom circumstances suggested.’³⁹⁷

Het proberen te imiteren en overtreffen van de daden van voornamelijk Dionysos en Herakles hebben geen negatieve reacties opgeroepen van de kant van de Macedoniërs. Zowel in Nysa als na de tocht door de Gedrosische woestijn namen ze deel aan de Bacchanalen die werden georganiseerd door Alexander. De god Dionysos speelde een prominente rol in de Macedonische cultuur en het identificeren van de eigen daden met die van de godheid stuitte dan ook niet op weerstand. Het imiteren van de daden van Herakles, door het opzetten van twaalf altaren aan de Oostkant van de wereld en door het innemen van de rots Aornos, werd ook door de Macedoniërs geaccepteerd. Herakles was volgens de traditie immers de voorouder van het Temenidische koningshuis en Alexander stamde dus van hem af. De rol van het streven naar *imitatio* en *aemulatio* van goden en helden door Alexander is er volgens Edmunds in gelegen dat hij hiermee zijn streven naar goddelijkheid kracht bij wilde zetten. Hij probeerde de kwaliteiten (*arete*) van goden en helden te overtreffen om op deze manier op het niveau van de goden te komen.³⁹⁸ Het irrationale element van Alexander, namelijk dat hij de gedachte had werkelijk een godheid te zijn, dient niet geheel terzijde te worden geschoven. Het is echter waarschijnlijker dat hij zich op basis van zijn daden goddelijke eerbewijzen wilde laten verlenen. Edmunds ziet het bezoek aan Siwah in 331 v.Chr. als het begin van de goddelijke pretenties van Alexander.³⁹⁹ Hij had na dit bezoek aan Siwah wellicht het idee opgevat dat zijn afkomst terug te voeren was op Zeus-Ammon, maar het belangrijkste doel van dit bezoek was echter het verkrijgen van een orakel over zijn veldtocht en zijn koningschap.

³⁹⁷ Edmunds, ‘The religiosity of Alexander’, 375.

³⁹⁸ Ibidem, 378, 386.

³⁹⁹ Ibidem, 378.

3.6 Conclusie

De heersercultus kon voortkomen uit twee verschillende initiatieven, namelijk op het initiatief van steden, de stedelijke cultus, of op initiatief van de heerser, de staatscultus. Laatstgenoemde cultus kreeg echter pas volledig vorm in de Hellenistische tijd, na de dood van Alexander. Daarnaast bestonden er verschillende varianten van de cultus, zoals de cultus voor overleden heersers, privé-verering en de verering van (her)stichters van steden. De culten konden vaak naast elkaar bestaan en vertoonden een grote regionale diversiteit. De elementen waaruit de culten waren opgebouwd, vertoonden grote gelijkenissen met die van de culten voor de goden, zoals de aanwezigheid van een altaar en het uitvoeren van offers. Met betrekking tot de pre-Hellenistische tijd, de vierde eeuw v.Chr., kan gesteld worden dat het burgerculten betroffen. Amyntas III en Philippos II verkregen culten op basis van hun daden, omdat steden als Ephesos en Philippi op deze manier hun dankbaarheid wilden tonen voor het herstellen van de vrijheid en autonomie.

Het vermeende streven van Alexander naar vergoddelijking uitte zich op een aantal momenten tijdens zijn heerschappij. Het blijkt dat tijdens deze gebeurtenissen politieke en religieuze motieven met elkaar verweven waren, maar deze motieven werden niet altijd even sterk uitgesproken. Het bezoek aan het orakel van Ammon in Siwah in 331 v.Chr. was er in de eerste instantie dan ook op gericht een orakel te krijgen over het verloop van zijn campagne tegen het Perzische Rijk. De begroeting van de priester aan Alexander als ‘zoon van Ammon’ zal Alexander zeker niet onberoerd hebben gelaten, maar hij heeft dit orakel niet expliciet gepropageerd tijdens zijn leven. Het zijn voornamelijk de leden aan het hof die dit orakel hebben gepropageerd of juist hebben bekritiseerd. Kallisthenes, de Griekse hofhistoriograaf, propageerde de vermeende goddelijke afkomst van Alexander sterk, maar dit had voornamelijk een vleidend karakter. De Macedoniërs accepteerden het orakel in principe, maar bekritiseerden deze echter wel toen Alexander zijn vader Philippos verloochende ten gunste van Zeus-Ammon en toen hij in conflict kwam met de Macedonische aristocratie.

De introductie van *proskunesis* in 327 v.Chr. zorgde voor een confrontatie tussen Alexanders streven naar uniformiteit in zijn hofceremonieel en de culturele waarden van de Macedoniërs en Grieken. Voor de Perzen had het gebruik *proskunesis* een seculiere connotatie, maar voor de Macedoniërs en Grieken had het ook een religieus karakter. De weigering van Kallisthenes om het gebruik uit te voeren, belichaamde de kritiek van de Grieken en van de oudere generatie Macedoniërs aan het hof. Hoewel de vermeende goddelijke afkomst van Alexander wel geaccepteerd werd door hen, zag Kallisthenes in de introductie van *proskunesis* een streven van Alexander naar een goddelijke positie. De *nomos*,

de conventie van het verschil tussen sterfelijkheid en onsterfelijkheid, werd hier door Kallisthenes bewaakt door het gebruik niet uit te voeren. Bovendien was *proskunesis* een gebruik dat volgens de Grieken en Macedoniërs het barbaarse karakter van de Perzische cultuur illustreerde, hetgeen ze niet wensten in te voeren aan het hof. Alexander had waarschijnlijk de intentie het gebruik op seculiere basis door middel van een *interpretatio Graecia* van het gebruik in te voeren, om op deze manier eenheid aan te brengen in zijn hofceremonieel en zijn macht bij de Perzen te legitimeren. Alexander gaf de poging tot invoering van *proskunesis* echter op na het verzet van Kallisthenes en bovendien probeerde hij het gebruik na de dood van Kallisthenes niet alsnog in te voeren, omdat hij zich bewust was van de sterke antipathie onder de Macedoniërs tegen het gebruik.

Eenzelfde botsing tussen het mogelijke streven van Alexander naar een goddelijke status en de Griekse culturele waarden is terug te vinden in het vermeende verzoek uit 324 v.Chr. aan de steden van de Korinthische Bond. Aangezien er geen kopie van het verzoek bestaat, wordt de uitvaardiging van een verzoek tot het verlenen van goddelijke eerbewijzen afgeleid uit de reacties van de Griekse steden. Alexander meende waarschijnlijk op basis van het innemen van het Perzische Rijk en zijn tocht naar India goddelijke eerbewijzen te mogen ontvangen. De sleutelpassages hiervoor zijn het vermeende debat over het verzoek in Athene en Sparta en de afvaardiging met gouden kronen in Babylon in 323 v.Chr. Laatstgenoemde gebeurtenis kende een politiek-religieus karakter, waarvan het politieke karakter gericht was op het aanbieden van kronen om hem te complimenteren met zijn prestaties. Daarnaast werd Alexander, wellicht uit vleierij, goddelijke eerbewijzen verleend op basis van zijn daden. Het aanbieden van de kronen was erop gericht politieke voordelen te verkrijgen door de koning gunstig te stemmen.

De debatten in Athene tonen dat er gesproken wordt over het verlenen van goddelijke eerbewijzen aan Alexander, maar ook dat dit sterk verweven was met politieke elementen. De uitvaardiging van het vermeende verzoek in 324 v.Chr. in combinatie met de uitvaardiging van het ballingendecreet toonde dat de Griekse stadstaten het niet eens waren met de inhoud van beide verzoeken. De debatten tonen bovendien aan dat de steden niet in staat waren de relatie tussen de Macedonische monarchie en de Griekse *poleis* op een juiste manier vorm te geven. Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat de bronnen voornamelijk het Griekse perspectief van de gebeurtenissen belichten, welke door hun antipathie tegenover Macedonië niet altijd even betrouwbaar zijn. Om het doel van hun redevoering te ondersteunen, maakten de redenaars gebruik van overdrijving. Hierdoor schetsten zij het verzoek van Alexander om goddelijke eerbewijzen te verkrijgen tot een verzoek tot vergoddelijking.

Ten slotte waren er gedurende Alexanders heerschappij een aantal momenten dat hij verschillende goden en helden probeerde te imiteren en te overtreffen. Tijdens zijn reis naar Siwah meende hij in competitie te zijn met Perseus en Herakles en op een aantal momenten in India meende hij met Dionysos te wedijveren. Vaak waren deze pogingen tot *imitatio* en *aemulatio* erop gericht zijn eigen daden af te zetten tegen die van goden en helden om zijn daden op deze manier een bovenmenselijk karakter aan te meten. De pogingen tot *imitatio* en *aemulatio* stuitten niet op weerstand van de Macedoniërs, aangezien Alexander zich niet gelijk stelde aan de goden. Het gelijk stellen van zijn daden aan die van de goden was echter wel een geaccepteerd verschijnsel en op basis van zijn daden wenste Alexander dan ook in het Arabische pantheon te worden opgenomen. Bovendien speelden Herakles en Dionysos een belangrijke rol in de Macedonische cultuur. De Macedoniërs namen dan ook deel aan de Bacchanalen die plaatsvonden en ze accepteerden het feit dat Alexander zich als godheid verkleedde, omdat dit binnen de conventionele grenzen van de Macedonische cultuur bleef.

4. Conclusie

Alexander de Grote heeft veel bereikt in een relatief zeer korte periode van dertien jaar. Het veroveren van grote delen van de wereld en het verslaan van het Perzische Rijk hebben hem een prominente plaats in de geschiedenis bezorgd. Alexanders heerschappij werd gekenmerkt door militaire successen, zoals bij de Granikos in 334 v.Chr., bij Issos in 333 v.Chr. en bij Gaugamela in 331 v.Chr., hetgeen zijn koningschap verstevigde en zijn machtsbasis consolideerde. Zijn heerschappij werd daarnaast gekenmerkt door een aantal confrontaties met de Macedoniërs en de Grieken. Met name de verschillende pogingen tot het instellen van een heersercultus hadden ook politieke consequenties, aangezien politiek en religie sterk met elkaar verweven waren in de Oudheid. De vraag die hierbij centraal staat is welk effect de heersercultus en de identificatie met verschillende goden door Alexander de Grote tijdens zijn leven hadden op zijn relatie met de Macedonische aristocratie aan het Macedonische hof?

Alexander erfde de machtsstructuur die door zijn vader Philippos was vormgegeven. De Macedonische koning was een *primus inter pares*, een eerste onder zijns gelijken. De macht van de koning was grotendeels persoonlijk, omdat hij op verschillende gebieden de meeste macht had en hij op basis van zijn afkomst tot koning was gekozen. Hij was de opperbevelhebber van het leger en hij had een belangrijke stem in rechtszaken. Bij rechtszaken over hoogverraad diende de koning het oordeel te vellen, maar hij baseerde dit oordeel vaak op de adviezen van de vergadering van Macedoniërs. Deze vergadering had formeel gezien weinig macht, maar het was wel een instituut aan het hof dat de standpunten van de soldaten vertegenwoordigde. De speciale positie van de koning binnen de Macedonische aristocratie werd benadrukt door de afstamming van het Temenidische koningshuis terug te voeren op de held Herakles.

De macht van de koning werd op een aantal manieren beperkt, hoewel er geen geschreven wetten bestonden in Macedonië. De koning regeerde dan ook bij de gratie van de Macedonische aristocratie en hij diende zich voornamelijk te schikken naar de ongeschreven wetten en gebruiken van de Macedonische samenleving, de zogenaamde *nomoi*. De aristocratie behield bovendien op verschillende manieren controle over de koning en ze kon een vorm van rebellie vormen waarmee ze zijn machtspositie konden ondermijnen. De aristocratie was vertegenwoordigd in de groep van de gezellen van de koning, de zogenaamde *hetairoi*. Zij vormden een raad, waarbinnen ze adviezen uitbrachten aan de koning en waarmee ze met hem over belangrijke kwesties vergaderden. Hoewel deze groep formeel

weinig macht had, representeerden zij wel de standpunten van de Macedonische aristocratie. De koning diende dan ook rekening te houden met hun wensen en adviezen en hun aanwezigheid vormde zodoende toch een belangrijke machtsfactor. Naast de groep van *hetairoi* waren een aantal instituties aanwezig aan het hof waarin de aristocratie geïntegreerd was, zoals de *somatophulakes* en de pages.

Onder het bewind van Alexander, van 336-323 v.Chr., traden verschillende veranderingen op in de relatie tussen de koning en de groepen en instituties aan het hof. Alexander maakte zijn macht namelijk persoonlijker door zijn vrienden aan te stellen op hoge functies aan het hof en binnen het leger, waardoor hij zich verzekerde van steun voor zijn beleid. Daarnaast ontdeed hij zich van kritische elementen aan zijn hof, zoals door het wegsturen van zijn generaal Parmenion om de Perzische schatkist veilig te stellen. Aan het hof van Alexander waren grofweg drie machtsgroepen aanwezig, namelijk die van Parmenion, van Antipatros en van Alexander zelf. Antipatros bleef echter achter in Macedonië, maar een aantal familieleden waren wel aanwezig aan het hof, zoals zijn schoonzoon Alexander de Lyncestiër. De indeling in deze drie facties is enigszins kunstmatig van aard, aangezien ze elkaar ook overlaptten. Zo behoorde Philotas tot de factie van zijn vader Parmenion, maar ook tot de groep *hetairoi* aan Alexanders hof, hoewel hij geen directe vriend van Alexander was. Alexander ontdeed zich op verschillende momenten van kritische elementen aan zijn hof, door onder andere Philotas en Parmenion in 330 v.Chr. te doden en door Kleitos in 328 v.Chr. te doden. De moord op Philotas en Parmenion was politiek van aard, waarbij Alexander de vergadering van de Macedoniërs als tegenwicht gebruikte tegen de Macedonische aristocratie. Op deze manier kon hij zijn eigen doelen nastreven door middel van deze vergadering. De moord op Kleitos was echter situationeel, want zijn dood vond plaats in een sfeer van ruzie, beledigingen en dronkenschap en hier lijkt dus geen sprake te zijn van moord met voorbedachten rade.

De weerstand tegen het beleid van Alexander kwam uit verschillende lagen van het Macedonische hof. Philotas keerde zich tegen het streven naar autocratie van Alexander en Kleitos keerde zich tegen de integratie van Oosterse elementen aan het hof. Beiden keerden zich echter ook tegen de vermeende goddelijke afkomst van Alexander. Naast de veteranen keerden ook leden van de jongere generatie zich tegen Alexander, zoals duidelijk werd tijdens de samenzwering van de pages in 327 v.Chr. Naast verschillende leden van de groep van *hetairoi* kwamen ook soldaten in opstand tegen het beleid van Alexander. Dit gebeurde in 326 v.Chr. bij de Hyphasis en in 324 v.Chr. bij Opis. In het eerste geval kwam de uiting van ongenoegen vooral voort uit het lage moreel van de soldaten. Bij Opis speelde echter ook een

politiek element mee, omdat ze zich verzetten tegen de integratie van Iraanse soldaten in het leger. De verschillende (vermeende) samenzweringen aan het hof en muiterijen toonden het ongenoegen van de Macedoniërs met het beleid van Alexander. Deze gebeurtenissen vonden plaats om de politieke *nomoi* van de Macedonische cultuur te bewaken. Wanneer Alexander deze ongeschreven wetten dreigde te overtreden, kwamen de Macedoniërs hier dus op verschillende manieren tegen in opstand. Het bewaken van deze *nomoi* vormde een onbewust proces, maar uitte zich in bewuste acties zoals muiterijen en samenzweringen. Dit diende er vooral toe het streven naar een meer autocratische machtsbasis van Alexander te beperken, aangezien hij volgens de Macedonische gebruiken een *primus inter pares* was. Wanneer hij zijn eigen streven boven de ambities van de Macedonische aristocratie plaatste, zoals de wens om verder richting het Oosten te trekken, dan werd hij hierin op verschillende manieren gecorrigeerd door de Macedoniërs.

Naast de politieke *nomoi* dienden de Macedoniërs en Grieken ook de cultureel-religieuze *nomoi* te bewaken tegen het streven van Alexander naar een speciale machtsbasis. Het streven van Alexander naar een goddelijke positie aan het hof wordt gekoppeld aan vier gebeurtenissen, namelijk aan zijn reis naar het orakel van Siwah in 331 v.Chr., de introductie van *proskunesis* in 327 v.Chr., de uitvaardiging van het verzoek tot het verlenen van goddelijke eerbewijzen in 324 v.Chr. en zijn pogingen tot het imiteren, *imitatio*, en het overtreffen, *aemulatio*, van verschillende helden en goden. Tijdens het bezoek aan Siwah in 331 v.Chr. heeft Alexander verschillende vragen gesteld, welke hij echter niet op schrift heeft laten stellen. Waarschijnlijk heeft hij gevraagd of zijn expeditie naar het Perzische Rijk zou slagen en of alle moordenaars van zijn vader waren gestraft. Na het bezoek aan Siwah werd de vermeende goddelijke afkomst van Alexander gepropageerd door onder andere Kallisthenes, maar niet door Alexander zelf. Waarschijnlijk was Alexander tevreden met het feit dat het idee van zijn goddelijke afkomst door anderen werd verspreid. Het idee van een goddelijke afkomst werd geaccepteerd door de Grieken en Macedoniërs, want het zijn van een zoon van een god impliceerde namelijk niet dat iemand onsterfelijk was. Hierdoor werd de Griekse *nomos* van het verschil tussen mensen en goden, namelijk het verschil tussen sterfelijkheid en onsterfelijkheid, niet overtreden.

De introductie van het gebruik van *proskunesis* in 327 v.Chr. zorgde er in de perceptie van de Grieken en Macedoniërs echter wel voor dat deze *nomos* werd overtreden. Volgens hen streefde Alexander door de invoering van dit gebruik naar vergoddelijking. De kritiek van de Macedoniërs en Grieken werd verwoord door de weigering van Kallisthenes om het gebruik uit te voeren en diens redevoering die hieraan vooraf ging. Alexander zag de

invoering van het gebruik waarschijnlijk als een goed middel om zijn macht bij de Perzen te legitimeren en uniformiteit aan te brengen in zijn hofceremonieel. Voor de Perzen herbergde het gebruik een seculiere connotatie, die de sociaal-economische relaties benadrukte. Alexander probeerde bovendien door middel van een *interpretatio Graecia* het gebruik aan te passen aan de Grieks-Macedonische culturele waarden en het gebruik een meer seculier en gelijkwaardig karakter aan te meten. Het gebruik werd echter alleen door zijn vrienden en door de Perzen uitgevoerd.

Het verzoek tot het verlenen van goddelijke eerbewijzen in 324 v.Chr. ging gepaard met de uitvaardiging van het ballingendecreet en de vraag om Hephaistion een heroëncultus te verlenen. De verzoeken waren gericht aan de leden van de Korinthische Bond en kenden geen bindend karakter, omdat ze conform de regionale wetten ingevoerd mochten worden. Uit de verschillende debatten in Athene en Sparta blijkt dat het verzoek tot het verkrijgen van goddelijke eerbewijzen door Alexander is uitgevaardigd. Het verzoek is echter wel door redenaars overdreven om hun publiek te overreden en om de anti-Macedonische sentimenten aan te wakkeren, waartoe ze pretendeerden dat Alexander een verzoek tot vergoddelijking had uitgevaardigd. Hoewel de vraag om goddelijke eerbewijzen en de vraag om vergoddelijking dicht tegen elkaar aan lagen, bleef de vraag om goddelijke eerbewijzen binnen de *nomoi* van de Griekse cultuur. Door te pretenderen dat Alexander deze *nomos* had overschreden door een verzoek tot vergoddelijking uit te vaardigen, werd de weerstand tegen Alexander vergroot. Deze weerstand kwam voort uit een combinatie van ongenoegen over het streven naar goddelijke eerbewijzen en de uitvaardiging van het ballingendecreet, welke voor een stad als Athene grote sociale en economische gevolgen had. De uitvaardiging van het verzoek is dan ook alleen bekend vanuit het Griekse perspectief en deze dient door de anti-Macedonische sentimenten en de weerstand tegen het ballingendecreet kritisch benaderd te worden. De steden die pro-Macedonisch waren, namelijk de Griekse steden in Klein-Azië, hadden al in 334-333 v.Chr. culten voor Alexander opgezet om hem te bedanken voor het verdrijven van de Perzen.

De verschillende pogingen van Alexander om Herakles, Dionysos en Achilles te imiteren en te overtreffen, hebben geen weerstand opgeroepen bij de Macedoniërs. Tijdens de tocht naar Siwah meende hij Herakles en Perseus te beconcurreren en bij de dood van Hephaistion imiteerde hij het rouwbeklag van Achilles. Zijn pogingen tot *imitatio* en *aemulatio* deden zich vooral voor tijdens zijn campagne in India. Zo meende hij Herakles te overtreffen bij het innemen van de rots Aornos, hetgeen de held vanwege een aardbeving niet was gelukt. De belangrijkste figuur om te overtreffen was echter Dionysos, die de primitieve

volkeren in India had geciviliseerd en bewapend. Tegen deze stammen diende Alexander strijd te leveren en zijn prestaties werden dan ook afgezet tegen die van Dionysos, om zijn daden op deze manier een bovenmenselijk karakter aan te meten. De Grieken en Macedoniërs accepteerden het streven naar *imitatio* en *aemulatio* van Alexander, aangezien het binnen de grenzen van de cultureel-religieuze *nomoi* bleef. Herakles was volgens de traditie immers de voorouder van Alexander en ook Dionysos werd later opgenomen in de stamboom van het Temenidische geslacht. Bovendien speelde de cultus voor Dionysos een grote rol in de Macedonische maatschappij en het zich verkleden als een dergelijke godheid was dan ook een geaccepteerd verschijnsel.

De heersercultus van Alexander diende dus binnen de cultureel-religieuze *nomoi* van de Grieks-Macedonische cultuur te blijven. Het idee van de afkomst van Alexander van Zeus-Ammon werd door hen geaccepteerd, omdat dit niet impliceerde dat Alexander onsterfelijk was. Het streven naar goddelijke eerbewijzen op basis van zijn daden werd geaccepteerd door de Grieken, maar het streven naar vergoddelijking werd niet geaccepteerd, hoewel de grens tussen deze twee soorten culten hybride was. De vraag van Alexander om goddelijke eerbewijzen te ontvangen, werd door de Macedoniërs echter niet gehonoreerd. In de Macedonische cultuur was de grens tussen mensen en goden strikter dan bij de Grieken, omdat bij laatstgenoemde de heroën een hybride middengroep vormden, die op basis van hun daden een goddelijke status konden bereiken.

De heersercultus van Alexander had dus tijdens zijn leven een tweeledig effect op zijn relatie met de Macedonische aristocratie, want hij werd hier enerzijds door zijn vrienden in gesteund en anderzijds door de Macedoniërs bekritiseerd. Enerzijds accepteerden Alexanders vrienden uit de kring van *hetairoi*, zoals Ptolemaios en Hephaistion, zijn streven naar een speciale machtspositie en steunden hem hierin. Zij propageerden dan ook zijn goddelijke afkomst en voerden *proskunesis* voor hem uit. Ze hoopten hiermee politieke voordelen te behalen en de functies van leden van andere facties in handen te krijgen. Anderzijds kwam er kritiek op de heersercultus van Alexander uit verschillende lagen van het Macedonische hof. Zo keerden *hetairoi* als Philotas en Koinos zich tegen het beleid van de koning, maar ook de pages keerden zich tegen de vermeende goddelijke afkomst van Alexander. Deze goddelijke afkomst werd echter pas afgekeurd toen Alexander zijn vader Philippos verloochende ten gunste van Zeus-Ammon. Het verzet tegen het streven van Alexander naar een goddelijke positie is echter niet los te zien van het vergroten van zijn politieke macht, omdat politiek en religie sterk met elkaar verweven waren. Alexander kende dus een groot aantal tegenstanders tegen zijn ideeën over vergoddelijking, welke voornamelijk uit de facties

van Parmenion en Antipatros voortkwamen, maar ook uit zijn eigen groep, zoals Kallisthenes. Alexander probeerde de macht van deze facties te minimaliseren en streefde ernaar zichzelf een speciale positie aan te meten aan het hof, zowel op cultureel-religieus als op politiek gebied. De Macedoniërs die hem steunden in zijn streven naar een goddelijke positie kregen dan ook meer politieke macht aan het hof.

Alexander bouwde dus voort op de basis van de heersercultus zoals die onder Lysander was begonnen en die door zijn vader Philippos aan een Macedonische context was aangepast. De opvolgers van Alexander namen het element van de heersercultus over, maar zij propageerden dit element sterker dan hem en pasten het aan hun eigen rijken aan. De heersercultus ontwikkelde zich in de eeuwen hierna om ten slotte ten tijde van de Romeinse keizers een keizercultus te worden. Ook in dit geval waren er tegenstanders tegen de cultus, maar de weerstand kwam niet uit Griekse hoek. Dit keer waren het de christenen die zich op grond van hun geloof tegen de keizercultus keerden.

Bibliografie

- Anson, E.M., 'The evolution of the Macedonian army assembly (330-315 B.C.)', *Historia* 40 (1991) 230-247.
- Anson, E.M., 'Alexander and Siwah', *The Ancient World* 34 (2) (2003) 117-130.
- Babbitt, F.C., *Plutarch's Moralia – III – 172a-263c* (Londen 1961).
- Badian, E., 'Conspiracies', in: I. Worthington (ed.), *Alexander the Great – A reader* (Londen 2003) 277-295.
- Badian, E., 'Alexander the Great between two thrones and heaven', in: I. Worthington (ed.), *Alexander the Great – A reader* (Londen 2003) 245-262.
- Balsdon, J.P.V.D., 'The "Divinity" of Alexander', in: G.T. Griffith (ed.), *Alexander the Great – The main problems* (Cambridge 1966) 179-204.
- Baynham, E., 'The question of Macedonian divine honours for Philip II', *Mediterranean Archaeology* 7 (1994) 35-43.
- Borza, E.N., 'Alexander and the return from Siwah', *Historia* 16 (1967) 9.
- Borza, E.N., *In the shadow of Olympus: the emergence of Macedon* (Princeton 1990).
- Bosworth, A.B., *Conquest and empire: The reign of Alexander the Great* (Cambridge 1988).
- Bosworth, A.B., *Alexander and the East* (Oxford 1996).
- Bosworth, A.B., 'Introduction: Some basic principles', in: I. Worthington (ed.), *Alexander the Great – A reader* (Londen 2003) 7-16.
- Bradford Welles, C., *Diodorus of Sicily VIII* (Cambridge 1983).
- Brunt, P.A., *Arrian – Anabasis Alexandri – books I – IV* (vert.; Cambridge 1976).
- Brunt, P.A., *Arrian – Anabasis Alexandri – books V-VII* (vert.; Cambridge 1976).
- Burt, J.O., *Minor Attic Orators – II – Lycurgus, Demades, Dinarchus, Hyperides* (vert.; Londen 1962).
- Carney, E., 'Macedonians and mutiny: discipline and indiscipline in the army of Philip and Alexander', *Classical Philology* 91 (1) (1996) 19-44.
- Cartledge, P., *Alexander the Great – The hunt for a new past* (Londen 2004).
- Cawkwell, G.L., 'The deification of Alexander the Great: a note', in: I. Worthington (ed.), *Alexander the Great – A reader* (Londen 2003) 263-272.

- Chaniotis, A., 'The divinity of Hellenistic rulers', in: A. Erskine (ed.) *A companion to the Hellenistic world* (Malden 2003) 431-445.
- Edmunds, L., 'The religiosity of Alexander', *Greek, Roman and Byzantine Studies* 12 (1971) 363-391.
- Errington, R.M., 'The nature of the Macedonian state under the monarchy', *Chiron* 8 (1978) 77-133.
- Faraguna, M., 'Alexander and the Greeks', in: J. Roisman (ed.), *Brill's Companion to Alexander the Great* (Leiden 2003) 99-130.
- Fowler, H.N., *Plutarch's Moralia – Volume X – 771e-854d* (vert.; Londen 1960).
- Fredricksmeyer, E., 'Three notes on Alexander's deification', *American Journal of Ancient History* 4 (1979) 1-9.
- Fredricksmeyer, E., 'Alexander, Zeus Ammon and the conquest of Asia', *Transactions and Proceeding of the American Philological Association* 121 (1991) 199-214.
- Fredricksmeyer, E., 'Alexander's religion and divinity', in: J. Roisman (ed.) *Brill's companion to Alexander the Great* (Leiden 2003) 253-278.
- Green, P., *Alexander of Macedon, 356-323 B.C. A historical biography* (Londen 1992).
- Griffith, G.T. (ed.), *Alexander the Great – The main problems* (Cambridge 1966).
- Habicht, C., *Gottmenschentum und griechische Städte* (München 1970).
- Habicht, C., *Athen in hellenistischer Zeit* (München 1994).
- Hamilton, J.R., 'Alexander and his "so-called" Father', in: G.T. Griffith, (ed.), *Alexander the Great – The main problems* (Cambridge 1966) 235-241.
- Hamilton, J.R., *Alexander the Great* (Londen 1973).
- Hamilton, J.R., 'The origins of the ruler-cult', *Prudentia* (16) (1984) 3-15.
- Hammond, N.G.L. en G.T. Griffith, *A history of Macedonia II- 550-336 B.C.* (Oxford 1972).
- Hammond, N.G.L. en G.T. Griffith, *A history of Macedonia III- 336-167 B.C.* (Oxford 1972).
- Hammond, N.G.L., *The genius of Alexander the Great* (Londen 1973).
- Hammond, N.G.L., *Alexander the Great – King commander and statesman* (Londen 1980).

- Hammond, N.G.L., 'The text and the meaning of Arrian VII.6.2-5', *Journal of Hellenic Studies* 50 (1983) 139-144.
- Hammond, N.G.L., *The Macedonian state. Origins, institutions and history* (Oxford 1989).
- Hammond, N.G.L., 'Heroic and divine honors in Macedonia before the Successors', *The Ancient World* 30 (2) (1999) 103-115.
- Hammond, N.G.L. en F.W. Walbank, 'Relations with the Greek states', in: I. Worthington (ed.), *Alexander the Great – A reader* (Londen 2003) 81-89.
- Hammond, N.G.L., 'The king and the Macedones', in: I. Worthington (ed.), *Alexander the Great – A reader* (Londen 2003) 23-27.
- Heckel, W., 'Resistance to Alexander the Great', in: L.A. Tritle (ed.), *The Greek world in the fourth century: from the fall of the Athenian Empire to the successors of Alexander* (Londen 1997) 189-227.
- Heckel, W., 'King and "companions": observations on the nature of power in the reign of Alexander', in: J. Roisman (ed.) *Brill's companion to Alexander the Great* (Leiden 2003) 197-225.
- Heckel, W., en J.C. Yardley (ed.), *Alexander the Great – Historical sources in translation* (Londen 2003).
- Hook, L. van, *Isocrates – III* (vert.; Cambridge 1961)
- Lane Fox, R., *Alexander the Great* (Londen 1973).
- Langer, P., 'Alexander the Great at Siwah', *The Ancient World* 4 (1981) 109-127.
- Mari, M., 'The ruler cult in Macedonia', in: Biagio Virgilio, *Studi Ellenistici* 20 (2008) 219-269.
- Müller, S., *Massnahmen der Herrschaftssicherung gegenüber der makedonischen Opposition bei Alexander dem Grossen* (Frankfurt 2003).
- Mussies, G., 'Identification and self-identification of gods in classical and Hellenistic times', in: R. van den Broek en B. Tjitze (eds.) *Knowledge of God in the Greco-Roman world* (Leiden 1988) 1-18.
- Norlin, G., *Isocrates* (vert.; Cambridge 1961).
- Oikonomides, A.N., 'The deification of Alexander in Bactria and India', *The Ancient World* 12 (1985) 69-71.
- Pearson, L., *The lost histories of Alexander the Great* (New York 1960).
- Perrin, B., *Plutarch's Lives – volume 7 -11* (vert.; Londen 1967).

- Price, S.R.F., *Rituals and Power. The Roman Imperial Cult in Asia Minor* (Cambridge 1984).
- Rackham, H., *Aristotle – Politics* (vert.; Londen 1959).
- Roisman, J. (ed.), *Brill's Companion to Alexander the Great* (Leiden 2003).
- Roisman, J., 'Honor in Alexander's campaign', in: J. Roisman (ed.), *Brill's Companion to Alexander the Great* (Leiden 2003) 279-321.
- Rolfe, J.C., *Quintus Curtius Rufus – Books I-V* (vert.; Cambridge 1971).
- Rolfe, J.C., *Quintus Curtius Rufus – Books VI-X* (vert.; Cambridge 1971).
- Strootman, R., *The Hellenistic royal court, court culture, ceremonial and ideology in Greece, Egypt and the Near East – 336-30 BCE* (Utrecht 2007).
- Taeger, F., *Charisma: Studien zur Geschichte des antiken Herrscherkultes* (Stuttgart 1957).
- Tarn, W.W., *Alexander the Great* (Cambridge 1948).
- Tarn, W.W., 'Alexander's deification', in: I. Worthington (ed.), *Alexander the Great – A reader* (Londen 2003) 242-244.
- Tarn, W.W., 'The mutiny at Opis', in: I. Worthington (ed.), *Alexander the Great – A reader* (Londen 2003) 203-204.
- Versnel, H.S., 'Heersercultus in Griekenland,' *Lampas* (1974) 129-163.
- Walbank, F.W., 'Monarchies and monarchic ideas – VII – Ruler-cult', in: F.W. Walbank en A.E. Astin, *The Cambridge Ancient History – Volume VII – Part 1 – The Hellenistic World* (2e ed.; Cambridge 1982) 87-100.
- Worthington, I. (ed.), *Alexander the Great – A reader* (Londen 2003).
- Worthington, I., 'Alexander, Philip, and the Macedonian background', in: J. Roisman (ed.), *Brill's Companion to Alexander the Great* (Leiden 2003) 69-98.
- Worthington, I., *Alexander the Great - Man and God* (New York 2004).
- Yardley, J.C., *Justin – Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus* (Oxford 1997).

Illustratieverantwoording

- Voorkant, Buste van Alexander de Grote, 'History of Macedonia', <http://history-of-macedonia.com/wordpress/2007/03/11/alexander-king-of-yavans/>, datum laatste wijziging onbekend, bezocht 7 juni 2009.

- Kaart van het rijk van Alexander de Grote, Ian Mljadov, 'Macedon and Alexander's Conquests in 323 BC', <http://sitemaker.umich.edu/mladjov/files/alexandros323nbc.jpg>, datum laatste wijziging onbekend, bezocht 7 juni 2009.